

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İBN HACER EL-ASKALÂNÎ'NİN NÜZHETÜ'S-SÂMİ'İN FÎ RİVÂYETİ'S-SAHÂBE
MÎNE'T-TÂBÎ'İN ESERİNDE SAHÂBENİN TÂBÎİNDEN NAKLETTİĞİ
RİVAYETLERİN TESPİT, TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA YILDIZ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA AYDIN

BİLECİK, 2025

10594542

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İBN HACER EL-ASKALÂNÎ'NİN NÜZHETÜ'S-SÂMÎ'İN FÎ RİVÂYETİ'S-SAHÂBE
MÎNE'T-TÂBÎ'İN ESERİNDE SAHÂBENİN TÂBÎİNDEN NAKLETTİĞİ
RİVAYETLERİN TESPİT, TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA YILDIZ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA AYDIN

BİLECİK, 2025

10594542

BEYAN

“İbn Hacer El-Askalânî’nin Nüzhetü’s-Sâmi’în fî Rivâyeti’s-Sahâbe Mine’t-Tâbi’în Eserinde Sahâbenin Tâbiînden Naklettiği Rivayetlerin Tespit, Tahric ve Değerlendirmesi” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/.....	

Mustafa YILDIZ

.../.../2025

İmza

ÖNSÖZ

Sahâbîler Allah Resulünden sonra gelen en hayırlı ümmettir. Sonra onlardan sonra gelenlerdir. Onlarda tâbiîn tabakasıdır. Tâbiîn tabakası ki ilimlerin çıktığı, yerleştiği ve yayıldığı dönemin alimleridir. Onlar İslami ilimleri zirveye çıkarmışlar ve ümmet onların açtığı bu yolda yolunu aydınlatmıştır. Sahâbîler bazı tâbiîn alimlerini parmakla gösterip gelen ilmi soruları onlara yönlendirmişlerdir. Çünkü onlar sahâbîlerden sonra gelen en hayırlı ümmettir. Tâbiînler hadisleri sahâbîlerden öğrenmişler bazen de sahâbîler onlardan hadis öğrenmişlerdir. İşte bu durumu Hatib el-Bağdâdî, *Rivâyetü's-sahâbe mine't-tâbiîn* bir araya getirmiştir. Bu eser günümüze ulaşmamış olsada İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbiîn* eserinde el-Bağdadi'nin eserini ihtisar etmiştir. Hadis usulü eserlerinde sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine yansısı ele alınarak *Nüzhe* eseri üzerinde sahâbenin tâbiînden rivayetlerinin tespit, tahrir ve değerlendirmesi yapılacaktır. Bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmuştur. Giriş, araştırmanın önemi, amacı, metotları, kaynakları, sınırlarından, birinci bölüm ilmin ortaya çıkışı, değeri ve hadis usulünden yeri, ikinci bölümde *Nüzhe* eserinde geçen rivayetlerin hadis kaynaklarındaki yerleri tespit edilerek hadisin sonunun *merfu*, *mevkuf* ve *maktû* oldukları açıklanacaktır.

Bu tez çalışmasının yazılmasında, çalışmamı sahiplenerek kabul eden, yönlendiren, yol gösteren, rehberlik eden, çalışmanın son haline gelmesinde katkı sağlayan danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatma AYDIN'a değerli katkı ve emekleri için teşekkür eder ve saygılarımı sunarım. Tez çalışmamda Arap dünyasındaki ilmi çalışmalarında yardımcı olan Doç. Dr. Adnan ARSLAN hocama ve çalışmanın kıymetli görüşlerini, öneri ve tecrübelerini paylaşarak destek olan Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK hocama teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamda bana desteklerini sağlayan katkı veren arkadaşım Celalettin MERT, Servet HAYMA ve Abdullah KOÇDOĞAN'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bana destek olan yakın uzak herkese teşekkür ederim.

Bu tez çalışmamda kalben ve zihnen bana motivasyon veren, destek olan, her zaman yanımda olan bana fırsatlar sunan eşim Ayşe YILDIZ'a ve bana sebat gösteren çocuklarıma çok minnettarım ve çok teşekkür ederim.

Mustafa YILDIZ

2025

ÖZET

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ'NİN NÜZHETÜ'S-SÂMÎ'İN FÎ RİVÂYETİ'S-SAHÂBE MÎNE'T-TÂBÎ'İN ESERİNDE SAHÂBENİN TÂBÎİNDEN NAKLETTİĞİ RİVAYETLERİN TESPİT, TAHRİC VE DEĞERLENDİRMESİ

Sahâbîler birbirlerinden hadis öğrenip naklettikleri gibi tâbîînden de hadis öğrenip rivayet etmişlerdir. Bu durumun temel sebebi Allah Resûlü'nün hadis öğrenmeye teşvikidir. İsnad sisteminde esas olan, râvinin hadisi kendisinden yaşça ve ilimce büyük olan bir âlimden veya şeyhten almasıdır. Tâbîînin sahâbeden rivayet alması gerekirken ilmî, tarihî ve sosyal sebeplerle bazı sahâbîler tâbîînin önde gelen hadis âlimlerinden rivayette bulunmuş ve hadisin senedi sahâbe → tâbîî → sahâbe → Resûlullah şeklinde tezahür etmiştir. Sahâbenin kendilerinden tabaka, ilim ve fazilet bakımından daha aşağı seviyede olan tâbîînden hadis rivayet etmiş olması, hadis talebesinin hata yapmasına veya isnadda takdim-tehir olduğunu zannetmesine yol açabilir. Bu sebeple hadis geleneğinde bu tür rivayetlerin belirlenmesi önem arz etmiş; onların isnad açısından kusurlu olmayıp tabakaların birbirinden rivayeti olduğunu göstermek gereklilik halini almıştır. Konu hakkında kaynaklarda Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tarafından kaleme alınan *Rivâyetü's-sahâbe mine't-tâbîîn* adlı bir kitaptan söz edilse de ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Sonrasında İbn Hacer (ö. 852/1448), Hatîb el-Bağdâdî'nin adı geçen kitabını temel alarak oluşturduğu *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbîîn* adlı eserinde konuyu tekrar ele almıştır. Bu çalışmada söz konusu eserde İbn Hacer tarafından sahâbenin tâbîînden rivayeti olduğu tespit olunan hadislerin tespit, tahrir ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Çalışma, araştırmanın önemi, amacı, yöntemleri ve kaynaklarından oluşan bir giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde sahâbenin tâbîînden hadis rivayetinin hadis usulü eserlerinde mütekaddimûn ve günümüz alimlerinin konuyla ilgili mütalaalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde ise İbn Hacer'in *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbîîn* eserinde geçen rivayetlerin hadis kaynakları içerisinde tespiti yapılarak bu rivayetlerin tahriri ve değerlendirmesi yapılmıştır. Sonuç kısmında ise tespit edilen rivayetlerin sayısal olarak ortaya konulup rivayetlerin hadis konuları çerçevesinde analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahâbenin Tâbîînden Hadis Rivayeti, Sahâbe, Tâbîîn, İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî Rivâyeti's-sahâbe Mine't-tâbî'în*.

ABSTRACT

DETECTION, ANALYSIS AND EVALUATION OF THE NARRATIONS OF THE SAHÂBA FROM THE TÂBI'ÎN IN IBN HAJAR AL-ASCALÂNÎ'S NUZHETH AL-SÂMI'ÎN FÎ RÎWÂYAT AL-SAHÂBA MÎNA AL-TÂBI'ÎN

The Sahaba learnt and narrated hadith from each other, and they also learnt and narrated hadith from the tâbiîn. The main reason for this situation is the Prophet's encouragement to learn hadith. What is essential in the system of isnad is that the narrator receives the hadith from a scholar or sheikh who is older than him in age and knowledge. While the tâbiîn should have received narrations from the Sahaba, due to scholarly, historical and social reasons, some of the Sahaba narrated from the leading hadith scholars of the tâbiîn, and the hadith's senedi was manifested as sahâba → tâbiîn → sahâba → Rasûlullah. The fact that the Sahaba narrated hadith from the tâbiîn, who were inferior to them in terms of rank, knowledge and virtue, may cause the student of hadith to make a mistake or to think that there is a presentment-dissent in the isnad. For this reason, it has become important to identify such narrations in the hadith tradition; it has become a necessity to show that they are not defective in terms of isnad, but that they are the narrations of the strata from each other. Although a book titled *Rivâyet al-sahâba mine al-tâbiîn* written by Hatîb al-Baghdādî (v. 463/1071) is mentioned in the sources on the subject, unfortunately it has not survived to the present day. Afterwards, Ibn Hajar (v. 852/1448) revisited the subject in his work *Nuzheth al-sâmi'în fî rivâyat al-sahâba mine al-tâbi'în*, based on al-Khatîb al-Baghdādî's book. In this study, we will identify, analyse and evaluate the hadiths that Ibn Hajar identified as narrated by the sahâba from the tâbiîn in this work.

The study consists of an introduction, two chapters and a conclusion about the importance, purpose, methods and sources of the research. In the first part, the hadith narration of the sahâb from the tâbiîn is included in the works of hadith methodology, and the opinions of the mutaqaddimûn and contemporary scholars on the subject are given. In the second part, the narrations in Ibn Hajar's *Nuzheth al-sâmi'în fî rivâyat al-sahâba mine al-tâbi'în* were identified in the hadith sources and these narrations were analysed and evaluated. In the conclusion part, the narrations identified are presented numerically and analysed within the framework of hadith topics.

Keywords: Hadith, Narration of Hadith by the Sahaba from the Tâbiîn, Sahaba, Tâbiîn, Ibn Hajar, *Nuzhatt al-sâmi'în fî Rivâyat al-sahâba Mine al-tâbi'în*.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHÂBENİN TÂBİİNDEN HADİS RİVAYETİNİN HADİS USULÜ ESERLERİNE YANSIMASI

1. Sahâbenin Tâbiînden Hadis Rivayeti	5
2. Hadis Usûlü Eserlerinde Konunun Tarihsel Süreci.....	14
2.1. Muteahhirûn Dönemi Hadis Usûlü Eserleri	15
2.2. Günümüz Hadis Usulü Eserleri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

İBN HACER'İN NÜZHETÜ'S-SÂMİ İN FÎ RIVÂYETİ'S-SAHÂBE ESERİNDE SAHÂBENİN TÂBİİNDEN RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Sahâbenin Sahâbeden Rivayetleri	21
1.1. Nüzhe 2 No'lu Rivayet.....	21
1.2. Nüzhe 18 No'lu Rivayet.....	22
1.3. Nüzhe 19 No'lu Rivayet.....	23
1.4. Nüzhe 23 No'lu Rivayet.....	24
2. Büyük Sahâbenin Küçük Sahâbeden Nakline Dair Rivayetler	25
2.1. Nüzhe 8 No'lu Rivayet.....	25
2.2. Nüzhe 26 No'lu Rivayet.....	26
3. Sahâbenin Tâbiînden Nakline Dair Kabul Edilen Rivayetler	27
3.1. Nüzhe 4 No'lu Rivayet.....	27
3.2. Nüzhe 5 No'lu Rivayet.....	28
3.3. Nüzhe 6 No'lu Rivayet.....	28
3.4. Nüzhe 7 No'lu Rivayet.....	30

3.5.	Nüzhe 9 No'lu Rivayet.....	31
3.6.	Nüzhe 10 No'lu Rivayet.....	32
3.7.	Nüzhe 11 No'lu Rivayet.....	32
3.8.	Nüzhe 12 No'lu Rivayet.....	33
3.9.	Nüzhe 13 No'lu Rivayet.....	34
3.10.	Nüzhe 15 No'lu Rivayet.....	35
3.11.	Nüzhe 16 No'lu Rivayet.....	36
3.12.	Nüzhe 17 No'lu Rivayet.....	38
3.13.	Nüzhe 20 No'lu Rivayet.....	39
3.14.	Nüzhe 22 No'lu Rivayet.....	40
3.15.	Nüzhe 24 No'lu Rivayet.....	41
3.16.	Nüzhe 27 No'lu Rivayet.....	41
3.17.	Nüzhe 29 No'lu Rivayet.....	42
3.18.	Nüzhe 30 No'lu Rivayet.....	43
3.19.	Nüzhe 31/13 No'lu Rivayet.....	44
4.	Sahâbenin Tâbiinden Nakline Dair Kabul Edilmeyen Rivayetler	44
4.1.	Nüzhe 1 No'lu Rivayet.....	44
4.2.	Nüzhe 3 No'lu Rivayet.....	46
4.3.	Nüzhe 14 No'lu Rivayet.....	46
4.4.	Nüzhe 21 No'lu Rivayet.....	47
4.5.	Nüzhe 25 No'lu Rivayet.....	47
4.6.	Nüzhe 27/1 No'lu Rivayet.....	48
4.7.	Nüzhe 27/2 No'lu Rivayet.....	49
4.8.	Nüzhe 28 No'lu Rivayet.....	49
5.	Sahâbenin Tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri.....	50
5.1.	Ebû Hüreyre'nin Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri.....	51
5.1.1.	Nüzhe 31/2 No'lu Rivayet.....	51
5.1.2.	Nüzhe 31 No'lu Rivayet.....	52
5.1.3.	Nüzhe 31/3 No'lu Rivayet.....	54
5.1.4.	Nüzhe 31/4 No'lu Rivayet.....	54
5.1.5.	Nüzhe 31/5 No'lu Rivayet.....	55
5.1.6.	Nüzhe 31/6 No'lu Rivayet.....	56
5.1.7.	Nüzhe 31/7 No'lu Rivayet.....	56
5.2.	Abdullah b. Abbas'ın Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri	57

5.2.1. Nüzhe 31/8 No'lu Rivayet.....	58
5.2.2. Nüzhe 31/9 No'lu Rivayet.....	59
5.2.3. Nüzhe 31/10 No'lu Rivayet.....	60
5.2.4. Nüzhe 31/11 No'lu Rivayet.....	61
5.2.5. Nüzhe 31/12 No'lu Rivayet.....	62
5.2.6. Nüzhe 35/1 No'lu Rivayet.....	62
5.2.7. Nüzhe 35/2 No'lu Rivayet.....	63
5.2.8. Nüzhe 35/3 No'lu Rivayet.....	63
5.2.9. Nüzhe 35/4 No'lu Rivayet.....	64
5.2.10. Nüzhe 35/5 No'lu Rivayet.....	65
5.2.11. Nüzhe 35/6 No'lu Rivayet.....	65
5.3. Abdullah b. Ömer'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri	66
5.3.1. Nüzhe 32/1 No'lu Rivayet.....	66
5.3.2. Nüzhe 32/2 No'lu Rivayet.....	67
5.3.3. Nüzhe 32/3 No'lu Rivayet.....	68
5.3.4. Nüzhe 32/4 No'lu Rivayet.....	70
5.4. Abdullah b. Amr'ın Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri	70
5.4.1. Nüzhe 33/1 No'lu Rivayet.....	70
5.4.2. Nüzhe 33/2 No'lu Rivayet.....	71
5.5. Abdullah b. Zübeyr'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri	72
5.5.1. Nüzhe 34/1 No'lu Rivayet.....	72
5.5.2. Nüzhe 34/2 No'lu Rivayet.....	73
5.6. Enes b. Mâlik'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri	73
5.6.1. Nüzhe 36 No'lu Rivayet.....	73
5.7. Hureym b. Fâtik'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri	74
5.7.1. Nüzhe 37 No'lu Rivayet.....	74
5.8. Muaz b. Enes'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayeti.....	74
5.8.1. Nüzhe 38 No'lu Rivayet.....	74
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	85

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 2.1. Sahâbenin Sahâbeden Rivayetleri Gösteren Tablo	76
Tablo 2.2. Büyük Sahâbenin Küçük Sahâbeden Nakline Dair Rivayetleri Gösteren Tablo ...	76
Tablo 2.3. Sahâbenin Tâbiînden Nakline Dair Kabul Edilen Rivayetler	77
Tablo 2.4. Sahâbenin Tâbiînden Nakline Dair Kabul Edilmeyen Rivayetler	78
Tablo 2.5. Sahâbenin Tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri Gösteren Tablo	79

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
hz.	: Hazreti
mad.	: Madde
no.	: Numara
ö.	: Ölüm, Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik Eden
nşr.	: Neşreden
v.	: Vefatı
vd.	: ve diğerleri
vr.	: Varak
vb.	: ve benzerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

İslam dininin temel kaynaklarının ikincisi olan hadislerin doğru ve güvenilir bir şekilde rivayet edilmesi, hadislerin anlaşılması için önemlidir. Hadislerin sıhhatini ortaya koymak için rivayetin kimden alındığı, nereden geldiği ve râvinin adalet ve zapt yönünden doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Alimler hadislerin sahih olanların olmayanlardan ayırmak, râvilerin durumu, nitelikleri ve taşıması gerekli şartları belirlemek için hadis usulü ilmini ortaya koymuş ve hadislerin sıhhatini ortaya koymak için çalışmalar yapmışlardır. Hadis usulü eserlerinde ‘Rivayetü’l-ekâbir ani’l-esağir’ konusu içerisinde ‘Sahâbenin Tâbiînden Hadis Rivayeti’ konusu yer almaktadır. Konu içerisinde islam alimleri sahâbenin tâbiînden hadis rivayet ettiklerini dile getirmiştir. Bu konuda Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tarafından kaleme alınan *Rivâyetü’s-sahâbe mine’t-tâbiîn* eserini ihtisar eden İbn Hacer, *Nüzhe* eserinde sahâbenin tâbiînden rivayet ettiği 62 rivayet ele alınacaktır.

Sahâbenin tâbiînden yapmış olduğu hadis rivayetleri hakkında daha önceden *Merfu* rivayetler özelinde çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. *Nüzhe* eserinde geçen *Mevkuf* ve *Maktû* rivayetler hakkında bir araştırma veya müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızda sahâbenin tâbiînden hadis rivayetleri konusunu hadis usulü eserlerindeki yansıması ele alınarak bu rivayetlerin hangi hadis kaynaklarında geçtiği, hakkında hüküm verilip verilmediği tespit edilerek değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

Küçüklerin büyüklerden rivayeti daha yaygın olsa da kendisinden rivayette bulunan râvi az da olsa rivayet eden râviden üstün olabilir. Bazı sahâbiler sosyal ve kültürel nedenlerden dolayı kendisinden sonra gelen tâbiîn tabakasından nadirde olsa rivâyette bulunmuştur. Tâbiînin sahâbeden rivayette bulunurken, sahâbenin tâbiînden rivayette bulunması isnadda hata veya takdim-tehir olduğu vehmine düşme ihtimali söz konusudur. Bu sebeple sahâbenin tâbiînden rivayetleri isnad açısından tespit ve değerlendirilmesinin yapılması önemlidir.

2. Araştırmanın Metodu

Araştırma iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde sahâbenin tâbiînden hadis rivayetleri konusunun ilmi değeri anlatılmış, klasik ve modern dönem hadis usulü eserlerinde konunun tarihsel süreci ortaya konulmuştur. İkinci bölümde ise Ayşe Esra Şahyar ve Mehmet Eren’in makalesinde *merfu* rivayetlerin tahricini yaptıkları için bu rivayetlere yüzeysel olarak değinilerek, Tarık Muhammed el-Amûdî’nin tahkik yaptığı İbn

Hacer'in (ö. 852/1448) *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbi'în* eserindeki rivayetlerin tahrîci yapılmıştır.

Rivayetlerin tahrir metodu olarak İbn Hacer'in *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbi'în* eserinde Hz. Peygamber, sahâbî ve tâbiîne nispet edilen rivayetlerin temel kaynaklarda yerleri gösterilerek bunların sıhhat açısından durumları değerdendirecektir.

Araştırmamızda sahâbenin tâbiünden hadis rivayeti, bir hadis usulü konusu olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Rivayetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için *Nüzhe* eserinde geçtiğı gibi, önce Arapça metinler yazıldı, ardından hadislerin tercümesi yapıldı ve son olarak da hadisin tahrir değerdendirmesi yapıldı. Hadis isnad ve metinleri *Nüzhe*'de yer aldığı biçimi ile birebir alıntılanmıştır. Bunun sebebi hadisi değerdendirirken Arapça isnad ve metnin değerdendirme açısından kolaylık sağlamasıdır. Ayrıca bunlar yapılırken *Nüzhe* 'deki sıralama esas alınmamış, onun yerine sahâbenin tâbiünden nakline dair kabul edilen ve edilmeyen rivayetler, sahâbenin sahâbeden rivayetleri, büyük sahâbenin küçük sahâbeden rivayeti, sahâbîlerin tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetleri şeklinde ele alınmıştır. Eserlerde tespit edilemeyen rivayetler hakkında hüküm verilmemiş, rivayetlerin nerede geçtiğı tespit edilip örnek teşkil edip etmediğine işaret edilmiştir.

Bu araştırmada genel olarak dokümantasyon yöntemleri ve teknikleri kullanılmıştır. Kavram analizi, örnekleme, sorun belirleme, veri toplama, veri değerdendirme / yorumlama ve içerik analizi yöntemlerinden faydalanılmıştır. Tezde kullanılan Arapça eser ve şahıs isimlerinin yazımında *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nden faydalanılmıştır. Dipnot ve kaynakça yazımında *İsnad Atıf Sistemi 2. Edisyon* kılavuzu esas alınmıştır. Rivayetlerin tespitinde dijital ortamda bulunan "el-Mektebetu's-Şamile" adlı uygulamadan istifade edilmiştir.

3. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmada, sahâbenin tâbiünden rivayetlerini el-İrâkî (ö. 806/1404)'nin *et-Takyîd ve'l-îzâh limâ utlika ve uğlika min Mukaddimeti'bni's-Salâh* eserinde zikrettiğı yirmi (20) *Merfu* rivayetin ve İbn Hacer (ö. 852/1448)'nin *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbi'în* adlı eserinde İrakî'nin de *Merfu* rivayetleri dahil *Mevkuf* ve *Maktû* rivayetlerin karışık şekilde bulunduğu tespit edilmiştir. Sözü edilen eserlerin sahâbîlerin tâbiünden rivayet ettikleri hadislerin sıhhatinin ortaya konulması amaçlanmıştır. *Nüzhe* eserini tahkik eden muhakkik Tarık Muhammed El-Amûdî rivayetler hakkında dipnotta bilgiler vermiştir. Bu rivayetler ve

bilgiler dağınık, karışık ve yetersiz olduğu ayrıca konunun akademik olarak Türkçe araştırılması bulunmamaktadır. Sadece makale tarzında yapılmış iki araştırma bulunmaktadır.

Ayşe Esra Şahyar tarafından hazırlanan “*Sahâbenin Tâbi ‘ûndan Hadis Rivayeti*” adlı makale bulunmaktadır. Bu makalede konuyla ilgili özet bilgiler verilmiş, ardından el-İrâkî “*et-Takyîd ve ‘l-îzâh*” eserinde yer alan sahâbenin tâbiînden rivayet etmiş olduğu 19 *merfu* hadisin değerlendirmesi yapılmıştır. Hocamız bu makalede araştırmanın sadece *merfu* hadislerden ibaret olduğunu, *mevkuf* ve *maktû* rivayetlerin de araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer bir makale çalışması ise Mehmet Eren tarafından hazırlanan “*Bir isnad Özelliği olarak Sahâbenin Tâbi ‘ûndan Hadis Rivâyeti*” başlığıyla yapılmıştır. Bu makalede konu hakkında bilgi verildikten sonra Irakî’nin “*et-Takyîd ve ‘l-îzâh*” eserindeki on dokuz (19) *merfu* hadis ve el-Hatîbu'l-Bağdâdî’nin günümüze ulaşmayan eserini özetleyen İbn Hacer’in “*Nüzhe*” eserinde tespit ettiği yedi (7) *merfu* hadis rivayeti değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerde sadece *merfu* hadisler ele alınmış, *mevkuf* ve *maktû* rivayetler değerlendirmeye alınmamıştır.

Konunun mütalaası, Müteahhirîn İbnü’s-Salâh’ın (ö. 643/1245) *Mukaddimetü İbni’s-Salâh*’ı, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî’nin (ö. 676/1277), *İrşâdû tullâbi ‘l-hakâ’ik ilâ ma ‘rifeti süneni hayri ‘l-halâ’ik*’i ile onun ihtisarı olan *et-Takrîb ve ‘t-teysîr li (fi)-ma ‘rifeti süneni ‘l-beşîri ‘n-nezîr*’i, İbnü’l-Mülakkın’ın (ö.804/1401), *el-Mukni ‘ fî ‘ulûmi ‘l-hadîs*’i, Zeynüddin el-İrâkî’nin (ö. 806/1404) *et-Takyîd ve ‘l-îzâh limâ utlika ve uğlika min Mukaddimeti ‘bni ‘s-Salâh*’ı ile *el-Elfiyye*’si, İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1448) *Nüzhetü ‘n-nazar*’ı, Celâleddin es-Suyûtî’nin (ö. 911/1505) *Tedribü ‘r-râvî fî şerhi Takrîbi ‘n-Nevevî*’si ile *Şerhu Elfiyyeti ‘l- ‘Irâkî*’si, Tâhir el-Cezâirî’nin (ö. 1338/1920) *Tevcihü ‘n-nazar ila usuli ‘l-eser*’i usûl eserlerinden istifade edilmiştir.

Rivayetlerin tahricinde temel hadis kaynaklarından; Ma‘mer b. Raşid’in *el-Câmi*’i, İmam Mâlik’in (ö. 179/795) *el-Muvatta*’ı, Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *el-Müsned*’i, Darimî’nin (ö. 255/869) *es-Sünen*’i, *Kütüb-i Sitte* ve Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin *el-Müstedrek ‘ale ‘s-Sahîhayn*’ı ile *müstahrec* ve *zevaid* türündeki diğer eserlere başvurulmuştur.

Râvilerin hayatlarını konu alan eserlerden başta Muhammed b. Sa‘d’ın *et-Tabakâtü ‘l-kübrâ*’sı, Buhârî’nin (ö. 256/870) *et-Târihu ‘l-Kebîr*’i, Hatîb el-Bağdâdî’nin *Târihu Bağdâd*’ı, İbn Hıbbân ‘ın (ö. 354/965) *Kitâbü ‘s-Sikât*’ı olmak üzere diğer tabakât kitaplarına müracaat edilmiştir.

4. Araştırmanın Sınırları

Sahâbenin tâbiinden hadis rivayetleri konusu hadis usulü eserlerinde nadir olarak bahsedilen bir konudur. Bu konuyu İbnü's-Salâh *Mukaddime* eserinde değinmiştir. Hatib el-Bağdâdî bu konuda hadisler nakletmiş, İbn Hacer ise bu hadisleri rivayet eden râvilerin isimlerini *Nüzhe* eserinde zikretmiştir. Konu genel bir başlık olarak büyüklerin küçüklerden rivayeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konunun araştırılması uzun bir çalışmayı gerektirmektedir. Bundan dolayı bu konu içerisinde değerlendirilen ve daha özel olan sahâbenin tâbiinden hadis rivayetleri konusunu hadis usulü eserlerinden istifade ederek, İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde isimlerini zikrettiği râvilerin naklettiği hadislerin hadis kaynaklarındaki yerleri tespit edilerek tahrir ve değerlendirmesi ile sınırlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAHÂBENİN TÂBÎİNDEN HADİS RİVAYETİNİN HADİS USULÜ ESERLERİNE YANSIMASI

1. Sahâbenin Tâbiînden Hadis Rivayeti

Sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti konusunun nasıl ortaya çıktığı, hangi ilmi başlık altında mütalaa edildiği ve konunun nasıl ortaya çıktığı hadis usulü eserlerinde incelenecektir.

Sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti hadis usulü eserlerinde “Rivayetü’l ekâbir ani’l-esağır” başlıklı konuda “Râvinin her iki yönden (yukarıdaki tanımlardan) tamamıyla büyük olması yani alimlerin ve hadis hafızlarının arkadaşları ve talebelerinden rivayeti” maddesi içerisinde değerlendirilmiştir. “Rivâyetü’l ekâbir ani’l-esağır”, büyüklerin küçüklerden rivayeti anlamına gelir. Hadis rivayetinde râvi bir hadisi hocasından, şeyhten veya muhaddisten rivayet eder. Râvi hadisi alırken hadisin sıhhati açısından kimden aldığına ve nereden aldığına dikkat etmesi gerekir. Bir haberin doğruluğu için, “.....yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.”¹ Hadis-i şerifte ise Hz. Peygamber “Her kim benim üzerimden kasten yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın.”² İslam alimlerinden İbn Sîrîn (ö. 100/729) ‘Dininizi kimden aldığınıza dikkat edin. Zira bu hadisler sizin dininizdir.’³ Başka bir rivayette İbn Sîrîn (ö. 100/729) ‘İsnaddan sormuyorlardı ta ki fitne ortaya çıkınca, hadis kimden diye sorduğumuzda bakıyorduk ehl-i sünnet ise hadisi alıyorduk, bakıyorduk ehl-i bid’at hadisi almıyorduk.’ Abdullah İbn Mübârek (ö. 181/797) ‘İsnad dindendir. Eğer isnad olmasaydı isteyen istediğini söylerdi.’⁴ Râvi hadisi kimden aldığına son derece dikkat etmeli ki Kur’an-ı Kerim’de ve hadiste belirtildiği gibi yalancı durumuna düşmemelidir.

Râvi, ilim, yaş ve tabaka olarak kendisinden mertebece üstün biri olan hocasından veya şeyhinden hadis rivayetinde bulunur. Genel kabul ve görüş, küçüğün büyüktan hadis rivayet etmesidir. Gerek sahabe dönemi gerek tâbiîn ve diğer tabakalar da bazı sosyal ve kültürel sebeplerden dolayı mertebe olarak büyük olan muhaddis, hoca veya şeyh ilim, yaş ve tabaka olarak kendisinden düşük mertebede bulunan râviden hadis rivayetinde bulunmuştur.

¹ el-Hucurât 49/6.

² Ebü’l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nîsâbü’lî Müslim b el-Haccac, *Sahih-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Daru İhyâü’t-Türâs, 1372-75/ 1955-56), “Mukaddime”, 10.

³ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî (ma’rifeti usûli) ilmi’r-rivâye*, thk. Hasan Selbi (Beyrut: Müessetü’l-Nâşirün 1434/2013), 139.

⁴ Müslim, “Mukaddime”, 15.

Büyüklerin küçüklerden rivayeti İbnü's-Salâh'ın *Mukaddimesine* göre üç bölüme ayrılmıştır.⁵ Bunlar;

1- Kendisine rivayet yapılan râvinin yaşça daha büyük ve tabaka yönüyle daha önce olması.

Râvi hadis rivayet edeceği râviden yaş bakımından büyük olmalı ve tabaka olarak kendisi üst tabakada olmalıdır. Yaşça büyük olması, aynı akran olan ve birbirlerini gören ancak yaş olarak birinin büyük diğerinin küçük olması anlamına gelir. Yaşından küçük birinden ders almak gibi, yaşından küçük birinden hadis rivayet anlamına gelir. Tabaka olarak, râvinin kendisinden zümre, sınıf, konum, derece veya mertebe bakımından hadis alacağı râviden üstün olması gerekmektedir. Örneğin, ez-Zührî ve Yahya b. Said'in öğrencisi Mâlik b. Enes'ten rivayeti⁶, A'meş'in (ö. 148/765) hem hocası hem öğrencisi olan Şu'be b. el-Haccâc'dan (ö. 160/776) rivayeti⁷ gibi örnekler verilebilir. Konunun daha iyi anlaşılması için bir örnek ile şöyle zikredilebilir;

Yahyâ b. Saîd (ö. 143/760) bize dedi ki; Mâlik b. Enes'ten (ö. 179/795), o İbn Şihâb ez-Zührî'den (ö. 124/742), o Abdullah ve Hasan b. Muhammet b. Ali b. Ebû Talib (ö. 40/661) (r.a.) o da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) 'Hayber günü kadınlarla Mut'a nikahını ve eşek eti yenmesini yasakladı' buyurmuştur.⁸ Mâlik'in el-*Muvatta*'da Kitabu'n-Nikah babında "Nikâhul el-Mut'a" bölümünde geçen tarik yazılmıştır. Müslim'in *Sahih*'inde ilgili hadis Yahya b. Yahya (ö. 226/840) > Mâlik > İbn Şihâb > Abdullah ve Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebû Talib'den (ö. 100/718) tarik yolu ile rivayet etmiştir.⁹ Nesâî ve İbn Mâce'de farklı tarikler ile bu hadisi rivayet etmişlerdir.¹⁰ Sonuç olarak farklı tarikler ile gelen bu hadisin râvilerinden Yahyâ b. Saîd (ö. 143/760) tâbiîn' den Medineli büyük bir alimdir. Yahya b. Said, İbn Sa'd *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*' da tâbiîn sıralamasında beşinci tabakada yer almaktadır.¹¹ Öğrencisi olan Mâliki mezhebi kurucusu Mâlik b. Enes de İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*' da tâbiîn sıralamasında

⁵ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, thk. Abdullatif el-Hamim, eş-Şeyhu Mahir Yasin el-Fahl, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 410-412.

⁶ İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 307.

⁷ el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, thk. Seyyid Muazzam Hüseyin (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1397/1977), 48.

⁸ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *el-Muvatta*, nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf (Kahire: Memleketü'l-İlmiyye, 1382/1962), "Kitâbü'n-Nikâh", 1560.

⁹ Müslim, "Nikâhu'l-Mut'a", 1407.

¹⁰ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Süneni Nesâî*, thk. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî (Kahire: el-Mektebetü'l-Ticaretü'l-Kübrâ, 1348/1930), "Nikah", 71; İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî (Kahire: İhyâu'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1373/1953), "Nikah", 44.

¹¹ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ-el-Mütemmim*, thk. Ziyâd M. Mansûr, (el-Medinetü'l-Münevvere: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hüküm, 1408/1987), 335-337.

6. tabakada yer almaktadır.¹² Yahya b Said, hem tabaka hem de yaş olarak büyük olmasına rağmen öğrencisinden hadis rivayetinde bulunmuştur.

2- Râvinin kıymet yönüyle daha büyük olması yani hafız ve alim olması, kendisinden rivayet alınan râvinin sadece hadis alındığı kişidir.

Râvinin kendisi hadis ilminde hafız olmasına rağmen, ilmi açıdan kendisinden daha düşük hafız olmayan bir râviden hadis rivayet etmesidir. Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) Amr b. Dînâr'dan (ö. 126/744 [?]), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İshak İbn Râhûye'nin (ö. 238/853) Ubeydullah b. Musa'dan rivayetleri.

Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) Amr b. Dinar'dan (ö. 127/744 [?]) rivâyetine dair örnek hadis;

Abdullah b. Yusuf (ö. 218/833) > Mâlik b. Enes > Abdullah b. Dînâr > Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) şöyle demiştir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bilal ezanı gece okuyor, İbn Ümmü Mektûm ezanı okuyuncaya kadar yiyip içmeye devam ediniz.*”¹³ Abdullah b. Dinar, Abdullah b. Ömer b. Hattab'ın mevlâsıdır. Çok hadis rivayet ettiği ve *sika* olduğu söylenir. Hicri 127 yılında vefat etmiştir. *Tabakâtü'l-Kübrâ'da* 4. tâbiîn tabakasında yer almaktadır.¹⁴ Kendisinden Mâliki mezhebi kurucusu Mâlik b. Enes'ten rivayette bulunmuştur. Mâlik b. Enes kendisi müçtehit ve muhaddis olmasına rağmen mevlâ olan Abdullah b. Dinar'dan hadis rivayet etmekte sakınca görmemiş ve bu hadisi nakletmiştir.

3- Râvinin her iki yönden (yukarıdaki tanımlardan) tamamıyla büyük olması yani alimlerin ve hadis hafızlarının arkadaşları ve talebelerinden rivayeti.

Râvi kendisi hem ilmi yönden hem de hadis hafızlığı yönünden bulunduğu tabakada hadis alacağı râviden üstün olsa da düşük râviden hadis rivayetinde bulunabilir. Hafız Abdülğani'nin Muhammed b. Ali el-Suri'den hadisi buna örnektir.

Sahabenin tâbiînden hadis rivayeti de bu konu içinde mütalaa edilmektedir. Abâdile'nin (Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âs), Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetleri buna örnek olarak gösterilir. Sahâbî Abdullah b. Amr, tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetine şu örnek verilebilir: İbn Cüreyc > Atâ' > Abdullah b. Amr > Kâ'b'ın taş hakkında söz ederek şöyle zikretti: “Eğer müşrikler kirleriyle o taş dokunmamış olsalardı,

¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-Mütemmim*, 433.

¹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Ezan”, 12; Nesâî, “Ezan”, 9; Mâlik, “Namaz”, 14.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-Mütemmim*, 305.

hasta kimseler ona dokunduklarında ancak şifa bulurlardı. Yeryüzünde o taştan başka cennetten gelen bir şey yoktur.”¹⁵ Abdullah b. Amr (ö. 65/684-85) kendisine Resûlullah tarafından hadis yazılmasına izin verilen sahâbîdir.¹⁶ Kâ'b el-Ahbar ise önceden Yahudi olup sonrasında Müslüman olan tâbiîndir. İsrâiliyat hakkında bilgi sahibidir. Dini kuvvetli iyi bir müslüman olduğu söylenmiştir.¹⁷ Sahâbî Abdullah b. Amr, tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan hadis rivayetinde bulunmuştur. Konu açısından önemli bir örnektir. Kâ'b el-Ahbâr burada cennetten gelen taş hacrûlesved'den bahsetmektedir. Sahâbenin tâbiînden bu rivayeti *maktû* hadis olmaktadır.

Aynı şekilde tâbiînin, tebeu't-tâbiîn'den hadis rivayetleri de bu konu içinde ele alınmıştır.

Sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti konusu ‘büyüklerin küçüklerden hadis rivayeti’ başlığı altında, ilim ve yaş olarak büyük olanın kendinden küçük râviden hadis rivayet etmesi konu başlığı içinde hadis usulü alimleri tarafından mütalaa edilmiştir. Bu ilmi bilmenin birtakım faydaları vardır. Bu faydalardan biri kendisinden rivayette bulunan râvinin rivayet ettiği kişiden ilim ve fazilet yönünden üstün olduğu zannedilmemesidir. Hz. Aişe validemiz Peygamberimiz'den şöyle buyurmuştur: “İnsanları (layık oldukları) makamlarına oturtunuz.”¹⁸ Bu konuda âlime gerektiği gibi değer verilmesine işaret edilmiştir. Diğer faydası ise böyle bir isnadda terslik olmaması düşüncesidir. Yani sahâbenin tâbiînden rivayetine bakıldığında ters bir durum olduğu zannedilebilir ancak bu durumun güvenilir ve sağlam olduğunu, hiçbir şüpheye yer verilmediğini alimler hadis usulü eserlerinde ortaya koymuşlardır.¹⁹

Sahâbe, Hz. Peygamber hayatta iken hadisin kimden geldiğini araştırmaya gerek duymadan doğruluğunu Hz. Peygamber'e sorarlardı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadis rivayetinde sahâbîler ihtiyatlı davranmışlardır. Nitekim Enes b. Mâlik şöyle demiştir: “Beni size çok hadis rivayet etmekten alıkoyan şey Allah Resûlü'nün şu sözüdür: ‘Her kim benim

¹⁵ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman A'zam (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), 5/38; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001)11/579; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fi rivâyeti's-sahâbe*, thk. Târık Muhammed el-Umûdî (Riyad: Daru'l-Hicre, 1415/1995), 100 (no: 33/1).

¹⁶ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1421/2001), 9/500; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fi Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr* (Riyad-Medine: en-Naşirü'l-Mütemeyyiz Darü'n-Nasiha, 2019), 6/11; M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Amr b. Âs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Mayıs 2024).

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/449.

¹⁸ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Mektebetü'l-Asriye, 2005), “Edeb”, 23.

¹⁹ Celâleddin es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi takrîbi'n-nevevî*, çev. Muhammed Enes Topgöl-Faik Akcaoğlu, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 2/1244.

adına bilerek yalan söylerse, cehennemdeki yerine hazırlansın”²⁰ hadisi gereği sahâbîler hadis rivayetinden kaçınmaya çalışmışlardır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra çıkan ihtilaflar, savaşlar, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin şehit edilmeleri gibi siyasi nedenlerden dolayı zamanla o dönem içerisinde toplum arasında güven sarsılmaları olmuştur. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı sahâbîler hadisin doğruluğu için rivayeti duydukları kimseden şu şartları istemişlerdir: a) Râviyi araştırma, b) Hadisi nakledenden şahit isteme, c) Hadisi nakledene yemin ettirme, d) Hadisleri Kur’an’a, sünnete ve akla arz etmek gibi tedbirlere başvurmuşlardır.²¹

Sahâbe hadis rivayet ederken çok titiz davranmış, her duyduklarının ardını araştırmadan, doğruluğunu öğrenmeden rivayet etmekten sakınmışlardır. Hz. Ali, Hz. Peygamber’in develerini Yemen’den getirdiğinde eşi Hz. Fatıma’yı ihramdan çıkmış, sürmelenmiş ve boyalı elbise giydiğini gördüğünde bu durum hoşuna gitmemiş. Hz. Fatıma bunu babasının yaptığını söyleyince, Hz. Ali’de işin aslını araştırmak için Hz. Peygamber’e giderek durumu ona sormuştur. Hz. Peygamber ise ‘Doğru söylemiş, doğru söylemiş...’ diyerek kızının doğru söylediğini tasdik etmiştir. Hz. Ali, Hz. Fatıma hem eşi hem de Hz. Peygamber’in kızı ve kendisi de damadı olduğu halde haberin kaynağının doğru olup olmadığını öğrenmek adına Hz. Peygamber’e giderek eşinin doğru söylediğini bizzat haberin kaynağından kendi işiterek öğrenmiştir.²²

Hadis rivayetinin sosyal nedenlerden dolayı bir örnek verecek olursak; çalışmak ve geçimini temin etmek zorunda olan Hz. Ömer, Resûlullah’dan hadis almak için komşusuyla bir gün kendisi, bir gün komşusu olacak şekilde nöbetleşerek Hz. Peygamber’in sohbetine katılırlardı ve aldıkları hadisi günün sonunda bir araya gelerek birbirlerine rivayet eder ve okurlardı.²³

İbn Şihab’dan rivayetle Salim’in kendisine İbn Ömer’in kadınların ihram esnasında ayakkabı giyen ihramlı kadınların ayakkabılarını kestiği söylenmektedir. Bu durum karşısında, *sika* tâbîin olan İbn Ömer’in eşi Safiyye bint Ebî Ubeyd, ihramlı ayakkabı giyen kadınlara ruhsat verilmesini içeren Hz. Aişe’nin şu sözünü İbn Ömer’e iletti: “Resûlullah ihramlı kadınların mest giymelerine izin verirdi.” Bunun üzerine İbn Ömer ihramda iken ayakkabı giyen kadınların ayakkabılarını kesmekten vazgeçti. Rivayete bakıldığında sahâbî olan İbn

²⁰ Müslim, “Mukaddime”, 2; Mehmet Emin Özafşar (ed.), *Hadislerle İslâm*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 3/549.

²¹ Mehmet Emin Çiftçi, “Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı”, *Academic Platform Journal of Islamic Research* (APJIR) 3/1 (2019), 5.

²² Mehmet Emin Çiftçi, “Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı”, 4.

²³ Buhârî, “İman”, 29.

Ömer Hz. Peygamber'den veya başka bir sahâbîden duymadığı rivayeti tâbîîn olan eşinden duymuştur. Bu olay konumuz açısından sahâbîden değil de tâbîînden rivayet edilmesinin güzel bir örneğidir.²⁴

Ebû Hüreyre hastalığı nedeniyle Ümmü Abdillâh b. Ebî Zîâb'ı ziyarete gitmiştir. Ebû Zîâb şöyle demiştir: “Ey Ebû Hüreyre! Ben de hastalığı sebebiyle kendisini ziyaret etmek üzere Ümmü Seleme'nin yanına varmışım. Elimdeki yaraya bakarak Rasûlullah'tan şöyle buyurdu: *“Allah bir kuluna hoşuna gitmeyen herhangi bir belaya düşer kılarsa, söz konusu belayı o kul için mutlaka kefareti ve arınma sebebi yapar.”* Rivayete bakıldığında hasta ziyareti esnasında Ebû Hüreyre, Ebû Zîâb'dan belaların günahlara kefareti olacağı hadisini işitmektedir. Hasta ziyareti ve ev ortamında sahâbenin tâbîînden hadis rivayet ettiğini görmekteyiz.²⁵

Sahâbenin gücenmeden, kibirlenmeden kendinden ilim ve fazilet bakımından düşük derecede olan tâbîînden rivayet etmesi onların ilmi yönden üstünlüğünü bir kez daha ortaya koymaktadır. İlim sahibi, ilmiyle amil olan, gururlanmayan alimlerde, aynı şekilde bilmediği konu hakkında talebesinden yardım alarak talebesine talebe olmuş ve ilmi liyâkat sahibinden almıştır. Buna örnek olarak şu misali verebiliriz; Nesep bilgisi, edip, filoloji, usul ve felek ilimleri bilen Azîzuddîn İsmail İbn el-Hüseyin el-Mervezî el-Alevî eş-Şerîf (ö. 614/1217), Kelâm, felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh ilimleriyle tanınan Eş'arî âlimi olan Fahrreddin er-Râzî (ö. 606/1210)²⁶ ile Merv'de karşılaşmışlar. Fahrreddin er-Râzî, nesep alimi Azîzuddîn'den Ebû Tâlib'in soyu hakkında kitap yazmasını ister. Kitabı hazırlayan Azîzuddîn sunmak için er-Râzî'ye gider ve er-Râzî yerinden kalkarak Azîzuddîn'i kendi yerine oturmasını söyler, Azîzuddîn çekinerek de olsa o makama oturmak zorunda kalır. er-Râzî talebe olur ve önündeki kitabı okumaya başlar, kapalı olan yerlerin izahını Azîzuddîn'den ister böylece kitabı bitirirler. Ders bitince Fahrreddin er-Râzî: ‘Şimdi dilediğin yere oturabilirsin. Bu, senin üstadım olduğun bir ilimdir. Ben senden yararlanıyor ve sana öğrencilik yapıyorum. Öğrencinin hocasının önüne oturması ilmin edebindendir’ diyerek nesep bilgini, filoloji, şiiri, usul ve felek ilimlerini çok iyi bilen Azîzuddîn'den ders aldığı görülmüştür. Abdülfettâh Ebû Gudde bu olaya şu yorumda bulunur:

“Bir bak, bu imam, eşsiz insan, asrını bilgesi nasıl tevazu gösterdi ve öğrencisinden kendisine nesep ilmini öğretmesini nasıl da istedi! Ona öğrencilik yapması nefesine ağır gelmedi ve onu hocanın yerine oturttu. Kendisi de önüne, öğrencinin yerine oturdu. İşte bu, tevazu ve

²⁴ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 31; Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b Hüseyin Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1389/1969), 77 (no: 7); İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 71 (no: 27); Mehmet Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbî'inden Rivâyeti”, *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe (İlmî Toplantı)*, (2016), 340.

²⁵ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbî'inden Rivâyeti”, 343.

²⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Fahrreddin er-Râzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Mart 2024).

büyükliğin şeref madalyası olup imam Fahrüddin'in hayat hikayesinin azameti ve büyüklüğü bununla daha da artmış oldu.”²⁷

İbn Cema (ö. 790/1388), *Tezkiretü's-sami' ve'l-mütekellim fî edebi'l-ilm ve'l-müteallim* eserinde şunları söylemektedir; Şafî'nin öğrencisi olan el-Humeydî şöyle demiştir: “Şafî'ye Mekke'den Mısır'a kadar eşlik ettim ve ben ondan sorular öğrenirdim, o da benden hadis öğrenirdi.” Ahmed b. Hanbel dedi ki: “Şafî bize şöyle dedi: ‘Siz hadis konusunda benden daha bilgilisiniz, eğer elinizde sahih bir hadis varsa bize söyleyin de onu alalım.’” Sahâbenin tâbiünden rivayeti doğrudur. Resûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem Übeyy'e okudu ve şöyle buyurdu: “Allah bana sana okumamı emretti: *“Kâfir olanlar değil”* [el-Beyyine: 1]. Dediler ki: Onun faydalarından biri, erdemlilerin aşağılardan almaktan kaçınmamasıdır.”²⁸

Ayşe Esra Şahyar ilgili makalesinde sahâbenin gerek sahâbeden gerek tâbiünden hadis rivayet etmesinin nedenlerini maddeler halinde özetlemiştir:

(a) çobanlık, ziraat ya da ticaretle meşguliyetleri, seferde bulunmaları ya da bir başka şehirde yaşıyor olmaları gibi sebeplerle her bir sahâbînin her zaman Hz. Peygamber'i doğrudan dinleme imkânının olmaması; (b) yaşı küçük olan, İslâm'a geç giren ya da Resûlullâh'a geç mülâkî olanların Resûlullâh'tan hadis dinlemek için fazla vakitlerinin kalmaması; (c) Resûlullâh'ın sadece aile efradının bileceği hallerde her sahâbînin muttali olamaması gibi sebeplere dayanmaktadır.²⁹

Sahâbenin doğrudan Resûl-i Ekrem'den değil başka bir sahâbîden duyduğu, ancak Resûlullâh'tan işitmiş gibi naklettiği hadise *sahâbe mürsel'i* denir.³⁰ Sahâbenin rivayet ettiklerinin çoğu yine sahâbî tabakasındandır. Sahâbe nadir de olsa sahâbîyi atlayarak hadis rivayet etmiştir. Ayrıca adil oldukları için hadisleri sahih kabul edilmiştir. Sahâbenin doğruluğunu, adillliğini İslam alimleri net bir şekilde ifade etmiştir. Sahâbî, sahabe olmayan kimseden rivayet ettiği zaman bunu kimden aldığını açıkça söylemiştir. Sahâbîlerin tâbiûn tabakasından naklettiklerinin çoğu ise, *merfu* hadis değil, bilakis *mevkuf* ve *maktû* rivayetlerdir. Ayrıca bir sahâbî başka sahâbîden yaptığı rivayeti sahâbîden aldığını açıklamadan rivayet ederse diğer mürseller gibi olacağı ve delil olarak kabul edilmeyeceği söylenmektedir.³¹ Sahâbîler tâbiünden sadece *merfu* rivayetler nakletmemiş ileride görüleceği üzere *mevkuf* ve *maktû* olarak hadis rivayetinde bulunmuştur. *Maktû* rivayetlerin çoğu tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet edildiği tespit edilmiştir.

²⁷ Abdülfettâh Ebû Gudde, *İslam Alimlerin Gözüyle Zamanın Kıymeti*, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Takdim Yayınları, 2021), 126-127.

²⁸ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b İbrâhim b Sadullah Kinani İbn Cemâa, *Tezkiretü's-sami' ve'l-mütekellim fî edebi'l-ilm ve'l-müteallim*, thk. Muhammed Haşim en-Nedvi (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1354/1935), 29.

²⁹ Ayşe Esra Şahyar, “Sahâbenin Tâbi'ünden Hadis Rivâyeti”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 8/1, 2010, 125-144, 126.

³⁰ Salahattin Polat, “Mürsel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Eylül 2023).

³¹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-Nevevî*, 1/440.

Mahmud Tahhan, *Teysirü Mustalahi'l-Hadis* eserinde şöyle demektedir: “Sahâbenin tâbiinden rivayet etmesi nadirdir ve onlardan rivayet ettikleri zaman onu açıklarlar, eğer açıklamazlar ve “Resûlullah şöyle buyurdu” derlerse, başka bir sahabeden duyduklarına hükmedilir ve sahâbenin atlanması zararlı değildir.”³²

Sahâbe, sahâbeden hadis rivayetinde bulunmuş, adilliği tartışılmadan rivayet ettikleri hadisler kendilerine sorulmadan doğruluğu tasdik edilmiştir. Sahâbe her ne kadar sahâbeden hadis rivayet ettiği görülmüş olsa da yukarıda da bahsettiğimiz gibi sosyal, kültürel, siyasi, ilmi yönden, Hz. Peygamber’den duyamadıkları hadisleri güvenilir buldukları tâbiîn tabakasının önde gelen âlimlerinden rivayette bulundukları görülmüştür. Bunun sebebi Hz. Peygamber’in hadis rivayet etmesindeki teşvikleri etkili olmuştur.

Sahâbenin tâbiinden hadis rivayetleri hakkında Hatîb el-Bağdâdî’nin (ö. 463/1071), *Rivâyetü’s-sahâbe mine’t-tâbi’in* adlı günümüze ulaşmayan ve bir cüzden müteşekkil eseri bulunmaktadır. Bu eseri, İbn Hacer (ö. 852/1448), *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe mine’t-tâbi’in* eserinde râvi isimlerini alfabetik olarak sıralayarak ihtisar etmiştir. El-İrâkî (ö. 806/1404), *et-Takyîd ve’l-îzâh* eserinde konu hakkında 19 *merfu* hadis rivayet edildiğini zikretmiştir. İbn Hacer’in *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe* eserinde *merfu*, *mevkuf* ve *maktû* hadis olarak rivayet edildiği görülmüştür. İlgili eserde *merfu* hadis olarak zikredilen rivayetlerin isnad zinciri “sahâbî >tâbiîn>sahâbî>Resûlullah”³³ olarak ortaya çıkmaktadır. *Mevkuf* gelen rivayetler ise “sahâbî>tâbiîn > sahâbî” şeklinde, *maktû* hadisleri “tâbiîn > sahâbî > tâbiîn” şeklinde isnad zincirleri ortaya çıkmıştır.

Sahâbenin tâbiinden *merfu*, *mevkuf* ve *maktû* hadisler rivayet ettikleri tespit edilmiştir. *Merfu* rivayetler Hz. Ömer, Ebû Hüreyre, Muâviye Abdullah b. Ömer, Cabir b. Abdullah gibi sahâbîler ve *mevkuf* rivayetler Ebû Hüreyre, Amr b. Hadramî, İbn Ömer, Târik b. Şihâb, Abdullah b. Amr, Kâ’b el-Ahbar tarafından rivayet edilmiştir. *Maktû* rivayetler ise Yahudi iken, Hz. Peygamberin vefatından sonra İslam’la tanışmış ve tâbiinden kabul edilen Kâ’b el-Ahbâr’dan sahâbîlerin rivayet ettiği hadislerden oluşmaktadır. Kâ’b el-Ahbâr Yahudi kökenli olup sonradan Müslüman olmasına rağmen ilmi kişiliği, kuvvetli hafızası ve İslam’ı gerektirdiği gibi yaşayan iyi bir Müslüman olarak nitelendirilmiştir. Hakkında Tevrat konusunda bilgi sahibi olduğu için isrâiliyat konuları hakkında eleştirilmiş olsa da hadis alimleri tarafından olumsuz bir değerlendirme yapılmamış ve güvenilir olduğu söylenmiştir.

³² Mahmûd b. Ahmed Tahhan, *Teysirü Mustalahi'l-Hadis*, (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2004), 91.

³³ Ayşe Esra Şahyar, “Sahâbenin Tâbi’ünden Hadis Rivâyeti”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 125.

Ebû Hüreyre'nin Kâ'bu'l-Ahbâr'dan rivayetine örnek verecek olursak, Müsedded> Yahyâ> Ebû Hayyân> Ebû Zur'a b. Amr b. Cerîr, Ebû Hüreyre'ye şöyle dedi: “Bana Kâ'b Tevrat'tan okuduğu ve onda yazılı bulduğu şeyler hakkında şöyle dedi: ‘Şeytan akşamdan sabaha kadar kuldan gelen şu söze tahammül edemez: ‘Allah’ım senin istediğin şeylerin hayırlısından, verdiğinin hayırlısından, açığa vurduğunun ve gizlediğinin hayırlısından senin ismine sığınırım, Allah’ım gündüzün tecelli ettiği şeylerin şerrinden ve geceleyin karanlığın şerrinden senin isimlerinin ve kelimelerin tamamına sığınırım.’”³⁴ Bu rivayet, İbn Hacer'in *el-Metâlibü'l-âliye* eserinde geçmektedir. Râvilerin *sika* ve güvenilir olduğundan rivayette olumsuz değerlendirme yapılmamıştır. En çok hadis rivayet eden Ebû Hüreyre gibi büyük bir sahâbînin, tâbiîn olan Kâ'b'dan hadis rivayet etmesi görünüşte anormal gibi görülebilir. Hadisin *sahih* olması için râvilerin güvenilir, *sika*, *ilel* ve *şaz* olmaması şartına bağlı olması gerekmektedir. Bu rivayette de râviler güvenilir ve *sika* olduğundan, rivayetin sıhhati hakkında olumsuz değerlendirmenin olmaması rivayetin doğruluğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca rivayetin *sahih* olmaması ya da illetli olması durumunda İbn Hacer gibi bir alimin veya başka alimlerin bu gibi rivayetlere tenkit yapmayacağı düşünülemez.

Başka bir örnekte İbn Abbas'ın Kâ'b'dan rivayeti şöyle ki; İbn Said> Mu'in'den > Muâviye b. Salih> Ebi Ferve> İbn Abbas Kâ'b'a sordu: “Resûlullah'ın özelliklerini Tevrat'ta nasıl buldun. Kâ'b dedi ki: ‘Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir, Mekke'de doğdu, Tâb'ye (Medine'ye) hicret etti, mülkü Şam'dadır, kötü ve çirkin şeylerden uzak durur, pazarlarda gürültü yapmaz, kötülüğü kötülükle karşılık vermez, hoşgörülü ve affedicidir.” Büyük bir sahâbî olan İbn Abbas'ın Kâ'b'dan rivayeti ilk bakışta normal gelmeyebilir. Aslında rivayetin tâbiîn > sahâbî olması gerekirken bu rivayet sahâbî > tâbiîn tariki ile gelmiştir. Aynı şekilde senedin doğruluğu râvilere bağlıdır. Râviler güvenilir ise rivayet hakkında olumsuz bir durum yoksa güvenilir kabul edilir. Bu rivayeti İbn Said ve Dârimî eserlerinde zikretmişler ve herhangi bir olumsuz değerlendirmede bulunmamışlar.³⁵

Yukarıda örnekleri verilen rivayetler, sahâbîlerin tâbiînden hadis rivayetlerine önemli bir örnektirler. İleride göreceğimiz gibi, Hz. Ömer, Hz. Ali, Enes b. Mâlik ve Muâviye gibi sahâbîler Kâ'b'dan rivayetleri bulunmaktadır. Ebû Hüreyre ve İbn Abbas gibi iki büyük alimin Yahudi iken sonradan Müslüman olmuş tâbiîn olarak kabul edilen Kâ'b'dan rivayeti oldukça önemlidir. Çünkü isnadda asıl olan, öndeki kişinin sonrakine rivayet aktarmasıdır. Burada ise tam tersi arkadan gelen öndekine yani sahâbî> tâbiîn'den rivayette bulunmuştur ve alimler bu

³⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 86 (no: 31/5).

³⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 89 (no: 31/9).

rivayetler hakkında olumsuz bir değerlendirme yapmadan eserlerinde rivayet etmişlerdir. Ayrıca yukarıda Kâ'b'dan verilen hadis örnekleri tâbîinden rivayet edildiği için *maktû* hadis grubuna girmektedir. Rivayet edilen metin *maktû* rivayet olmasına rağmen hüküm ifade etmemektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi alimler hüküm vermede *maktû* hadisleri delil olarak kullanmamışlardır. Bu metinlerde dua ve resûlullah hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca Kâ'b'dan rivayet edilen tüm rivayetlerin güvenilir olduğu bir durum söz konusu değildir. Bazı rivayetler râviden kaynaklanan zayıflık nedeniyle kabul görmemiştir. Bu zikredilen rivayetler ikinci bölümde *maktû* rivayetler başlığında detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Kâ'b el-Ahbâr Yahudi iken sonradan Müslüman olması ve ondan alınan rivayetlerin isrâiliyata dair olabileceği akıllara gelmektedir. İslam alimleri itikadi ve ameli konulara değinmeyen konularda bu tür rivayetlere başvurmakta beis görmemişlerdir. Ayrıca bunu bilinçli olarak yaptıklarını açıkça söylemişler ve kaynaklarını belirttiklerini dile getirmişlerdir. Hadis alimleri isrâilî rivayetlere karşı daha duyarlı davranmış ve onlardan gelen rivayetleri titizlikle tenkit ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca rivayetleri İslam'ı yalanlamaktan ziyade onu destekleyen şahitler olarak görmüşler ve dine zarar vermediğini belirtmişlerdir.³⁶

Sahâbenin tâbîinden hadis rivayetleri konusunun hadis usulü eserleri taranarak tarihsel süreç ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Hadis Usûlü Eserlerinde Konunun Tarihsel Süreci

Bu başlık altında Mütakaddimûn, müteahhirîn ve günümüz hadis usulü eserlerinde konuya dair değerlendirmeler ele alınacaktır. Mütakaddimûn dönemi er-Râmeihürmüzî (ö. 360/971) *el-Muhaddisü'l-Fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, Ebû Abdillâh en-Nîysâbûrî (ö.405/1014) *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis* ve el-Hatîb Ebû Bekr el-Bağdadî (ö. 463/1071) *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* hadis usulü eserlerinde konunun tahkiki yapılmış ve konu hakkında bilgi bulunamamıştır. Ancak konu ile ilişkili olan büyüklerin küçüklerden rivayeti konusunu en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetu ulûmi'l-hadis* eserinde izah etmiştir. Ancak sahâbenin tâbîinden rivayetleri hakkında herhangi bir değerlendirme yapmadığı ve konuya ait bir örnek vermediği tespit edilmiştir.

³⁶ İbrahim Hatiboğlu, "İsrâiliyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 25 Mayıs 2024).

2.1. Müteahhirûn Dönemi Hadis Usûlü Eserleri

Müteahhirûn dönemine ait eserlerde sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti konusu mütalaa edilmiştir. Bu dönemde konu ilk olarak İbnü's-Salâh'ın, *Mukaddimetü İbni's-Salâh* eserinde değindiği tespit edilmiştir. Müteahhirûn dönemi alimleri genel olarak İbnü's-Salâh'ın *Mukaddimetü İbni's-Salâh* eserinden faydalanarak konudan bahsetmişlerdir. Şimdi de ayrıntılı olarak bu döneme ait eserlerde konunun tahlili yapılacaktır.

Müteahhirûn döneminin âlimlerinden biri olan İbnü's-Salâh (ö. 643/1245), tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili ile lügat bilgisi konusunda derin bilgiye sahiptir.³⁷ Müttekaddimûn âlimi el-Hâkim en-Nisâbü'rî'den (ö. 405/1014) sonra, 'Ma'rifetü'l-ekâbir er-ruvât âni'l-esâgîr' (Büyüklerin Küçüklerden Rivayeti) konusunu ilk kez tertipli bir şekilde ele almış ve bunu *Mukaddimetü İbni's-Salâh* adlı eserinde üç bölüm halinde açıklamıştır. Eserin üçüncü maddesinde, sahâbenin tâbiînden rivayetleri şu şekilde yer almaktadır: "Râvi, her iki taraftan da yaşlı olabilir; çünkü birçok âlim ve âbid, hem ashabından hem de talebelerinden rivayette bulunur." Sahâbenin tâbiînden rivayeti, el-Abâdile ve diğerlerinin Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetleri gibidir; aynı şekilde tâbiînin tâbiînden rivayeti de böyledir. Örneğin, Zührî (ö. 124/742) Mâlik'ten rivayette bulunmaları gibi. Ayrıca, tâbiîn olmayan Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-As'dan da yirmiden fazla tâbiî rivayette bulunmuştur. Bu husus, Abdülgani b. Said el-Hafız'ın kitapçığında da yer alır. El-Hafız Ebû Muhammed el-Tabasi'nin el yazmasında bir takrirden şöyle dediğini okudum: "Amr b. Şuayb mürid değildir ve ondan müridlerden yetmiş dokuz kişi rivayet etmiştir." Allah en iyisini bilir."³⁸

İbnü's-Salâh, sahâbenin tâbiînden rivayetlerini hadis usûlü eserinde ilk defa ele almış ve değerlendirmiştir. Ondan sonra gelen hadis usûlü âlimleri de İbnü's-Salâh'ın "*Mukaddimetü İbni's-Salâh*" eserine atıfta bulunarak bu konuyu incelemişlerdir.

Mukaddimetü İbni's-Salâh eserine atıf yaparak değerlendiren alimler ve eserleri; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik sallallâhu 'aleyhi ve sellem*, onun ihtisarı *et-Takrîb* ve *t-teysîr li(fî)-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401), *el-Mukni' fî 'ulûmi'l-hadîs*, Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404), *et-Takyîd ve'l-izâh limâ utlika ve uğlika min Mukaddimeti'bni's-Salâh*, *el-Elfiyye*, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Nüzhetü'n-nazar*, Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî* ve *Şerhu*

³⁷ M. Yaşar Kandemir, "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 23 Mart 2024).

³⁸ İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, 410-412.

Elfiyyeti'l- 'Irâkî, Tâhir el-Cezâirî (ö. 1338/1920) *Tevcihü'n-nazar ila usuli'l-eser* gibi âlimler konuyu değerlendirmiştir.³⁹

Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404), *et-Takyîd ve'l-izâh limâ utlika ve uğlika min Mukaddimeti'bni's-Salâh* eserinde sahâbîlerin bazı tâbiünden hadis rivayet ettiklerini, İbn Abbas ve bazı sahâbîlerin Kâ'b el-Ahbâr'dan hadis rivayet ettiklerini ve bu rivayetlerin Kâ'b'ın önceden Yahudi olmasından dolayı isrâiliyat haberlerden oluştuğunu zannedenlerin olduğunu söylemiştir. Ancak rivayetlerin içinde *merfu* rivayetlerinde olduğunu söyleyerek eserinde 19 *merfu* rivayeti zikretmiştir.⁴⁰ Bu rivayetleri 'Ma'rifetü'l-Mürsel' konusu içerisinde mütalaa ettiği görülmüştür. Ayrıca eserde kırk birinci bölümde 'büyüklerin küçüklerden rivayeti' başlığı ile 'sahâbenin tâbiünden hadis rivayetine' değinmiştir.⁴¹

İrâkî, *Et-Takyid* eserinde zikredilen 19 rivayeti *merfu* olarak kabul edilir, bu rivayetlerin çoğunun sahâbenin tâbiünden rivayetleri, diğerleri sahâbenin sahâbeden rivayet ettiği şeklindedir. Bu rivayetlerin Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Mâlik ve İbn Mâce gibi Kütüb-i Tis'a eserlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bu rivayetlerin sahih ve *merfu* olduğu, içlerinde İsrâiliyata dair bilgiler bulunmadığı da görülmektedir. İkinci bölümde bu rivayetlerin tahrîci yapılmıştır.

Es-Sehâvî (ö. 902/1497) *Fethü'l-mugis bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-İrâkî* eserinde konu ile alakalı şunları söylemiştir; Bunlar arasında dört müçtehit, Ömer, Ali, Enes, Muaviye ve Ebû Hüreyre'nin Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetleri vardır, Hatib'in sahâbenin tâbiünden rivayetleri bölümünde zikrettiği ve büyüğümüzün kendisinden aldığı şeyde düzenleyip özetlediğim benzer durumlarda vardır. Örneğin Tirmizî, (Câmi') Salih b. Kaysan'ın Zührî'den, onun Sehl b. Sa'd'dan, onun Mervan b. el-Hakem'den, onun Zeyd b. Sabit'ten, onun da Hz. Peygamber'den şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Müminlerden (cihada katılmayıp) oturanlarla malları ve canları ile Allah yolunda cihad edenler bir olmaz." Rivayette bulunan Sehl sahâbîdir, Sehl tâbiîn olan Mervan b. el-Hakem'den *merfu* olan bu hadisi rivayet etmiştir.

³⁹ Muhyiddin Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *İrşâdu tullâbi'l-hakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik sallallâhu 'aleyhi ve sellem*, thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefi (Medine: Mektebetü'l-İman, 1987), 2/617; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-Teysir li-ma'rifeti süneni'l-beşiri'n-nezîr fî usuli'l-hadis*, thk. Muhammed Osman el-Haşî (Beyrut: Darü'l-Cinan, 1986), 95; Ebû Hafîs Sirâceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbn Mülakkın, *el-Mukni' fî ulûmi'l-hadis*, thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey' (İhsa: Dâru Fevvez, 1992), 2/518; Ebû'l-Fazl Zeynüddin Abdürrahim b. Hüseyin İrâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi), 328; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 119; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-nevevî*, 2/1530; Tâhir b. Muhammed Sâlih b. Ahmed Sem'ûnî Hasenî Tâhir Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ila usuli'l-eser*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Beyrut: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1995), 1/418.

⁴⁰ İrâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 76; Şahyar, "Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti", 128.

⁴¹ İrâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 328.

Sahâbenin tabiinden, babanın oğuldan, büyüğün öğrenciden rivayeti, bu kategorinin konuları arasında yer almakla birlikte, genel kategoriden daha özeldir. Bu ve benzeri faydalarından biri de büyüğün zikrinin küçüğün zikriyle vurgulanması ve insanların ondan alırken ona dikkat etmesidir.

Süyûtî (ö. 911/1505) *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî* eserinde “Sahâbenin Tâbiûn Yoluyla Sahâbeden Rivayeti” başlığı altında ilk defa müstakil bir başlıkta konuyu ele almış ve bu kısmı da kendisinin ilave ettiğini söylemiştir. Sahâbenin tâbiünden hadis rivayeti olmadığını dile getirenlere karşı ve “Sahâbenin tâbiünden rivayeti, isrâiliyat ve *mevkuf* hadislerdedir.” iddialarına karşılık bu durumun böyle olmadığını ifade ederek örnek rivayetlerle ortaya koymuştur. Bu örnek rivayetler ikinci bölümde zikredileceğinden burada değinilmemiştir.⁴²

Süyûtî (ö. 911/1505) *Nazmü'd-Dürer fî 'ilmi'l-eser* eserinde “Rivayetü es-sahâbeti ani't-tâbiîn ani's-sahâbeti” başlığı altında şu beyiti söylemiştir;

- Sahabenin, sahabe hakkında tabiinden rivayet ettikleri.... Basiret sahipleri için büyük bir ilgi konusudur.
- Alim el-Hatib bu konuda yazmıştır.... Varlığı inkâr eden bunu doğru anlamaz.
- Ömer'in İbn Abid'den rivayet ettiği gibi... ve benzer şekilde yirmi hadis rivayet edilmiştir.

Tâhir el-Cezâirî (ö. 1338/1920) *Tevcihü'n-nazar ila usuli'l-eser* eserinde konuyu tetkik ettikten sonra en son şunu söylemiştir: Osman b. Ebi Şeybe'nin Vekiye'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir: “Bir kimse kendisinden üstün olanlardan, kendisine benzeyenlerden ve kendisinden aşağı olanlardan yazmadıkça âlim sayılmaz.” demiştir.⁴³

Hadis usulü eseri olmayan Abdülber en-Nemerî'nin (ö. 463/1071) Mâlik'in *Muvatta'* adlı eserine şerh olarak yazdığı *et-Temhîd* eserinde, Enes b. Mâlik, Mahmud b. Rebi'den, o da Utban b. Mâlik'ten hadis rivayet ettiğini bildirmiş. Bu rivayete sahabenin tabiinden yani büyüğün küçüğünden rivayetidir demiştir. Aynı şekilde Enes b. Mâlik tarafından Muaz b. Cebel'den de rivayette bulunduğunu ifade ederek sahâbenin tâbiünden rivayetini büyüklerin küçüklerden rivayeti içerisinde olduğunu dile getirmiştir.⁴⁴ en-Nemerî, bu hadisi örnek

⁴² Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi takrîbi'n-nevevî*, 2/770.

⁴³ Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar ila usuli'l-eser*, 1/419.

⁴⁴ Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b Abdullah b Muhammed Kurtubi İbn Abdülber en-Nemerî, *et-Temhîd lima fi'l-Muvatta mine'l-meani ve'l-esanid*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, (London: Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 2017), 6/377.

göstererek sahâbenin tâbiînden rivayeti olduğunu söylemiştir ancak kendisinden önce başka bir alimin bu konu hakkında açıklama yaptığı tespit edilememiştir.

Mütekaddimûn ve müteahhirîn dönemindeki hadis usûlü eserlerinde konu değerlendirilmiş, ancak mütekaddimûn dönemine ait eserlerde bu konuda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Müteahhirîn döneminde ise konuyu ilk defa başlıksız olarak Mukaddimetü İbnü's-Salâh adlı eserinde ele alan İbnü's-Salâh olmuştur. İbnü's-Salâh, büyüklerin küçüklerden hadis rivayetini üç madde halinde sıralamış ve sahâbenin tâbiînden hadis rivayetini üçüncü madde içinde değerlendirerek ele almıştır. Ayrıca tâbiînin tebeu't-tâbiînden hadis rivayetlerini de bu konuya dahil etmiştir.

İbnü's-Salâh'tan sonraki âlimlerin çoğu, bu konuyu Mukaddimetü İbnü's-Salâh eserine atıf yaparak ele almış, kendi görüşlerini ortaya koymamışlardır. Irâkî ise konu hakkında 19 *merfu* rivayet bulunduğunu ifade etmiş, ancak bunlar üzerine bir değerlendirme yapmamıştır. Sahâbenin tâbiînden hadis rivayetini müstakil bir başlık altında ilk defa ele alan kişi ise Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) olmuştur. Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî* adlı eserinde “Sahâbenin Tâbiûn Yoluyla Sahâbeden Rivayeti” başlığını kendisinin koyduğunu belirtmiştir. Bu dönemde konunun ilmî bir değer taşıdığı vurgulanmıştır.

Sahâbenin tâbiînden rivayet ettiği hadisleri İbn Hacer, hadis usûlü eseri olmayan, müstakil bir çalışma olan *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe mine't-tâbi'în* adlı eserinde râvilerin isimlerini zikrederek ele almıştır. İlerleyen bölümde bu eser üzerinden sahâbenin tâbiînden naklettiği hadislerin tahrîci ve değerlendirmesi yapılacaktır.

2.2. Günümüz Hadis Usulü Eserleri

Günümüz hadis usulü eserlerinde özellikle Türkçe eserlerde, bu konuya nadiren değinilmiştir. *Tecrîd-i Sarih* başta olmak üzere Tayyib Okiç'in *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Prof. Dr. H. Musa Bağcı'nın *Hadis Tarihi ve Usulü*, Zişan Türcan'ın *Hadis el-kitabı*, Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan'ın *Hadis Usulü* ve *Ana Hatlarıyla Hadis*, tercümesini Selman Keleş'in hazırladığı Abdulfettah Ebû Gudde'nin *Hadis Usulü* eserlerinde konuya dair bilgi ve bulgu bulunmamaktadır.

Türkçe eser olarak Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü* eserinde “Rivâyetü'l-ekâbir ani'l-esâgır” başlığı altında büyük yaşta olanların küçük yaşta olanlardan rivayet etmeleri diye açıklama yapmış, maddeler halinde konuya açıklık getirerek 3. maddesinde “râvinin hem yaşça

hem de tabaka yönünden hadisini rivayet ettiği kimseden büyük olmasıdır” diyerek sahâbenin tâbiinden rivayetlerini bu kısım içinde mütalaa etmiştir.⁴⁵

Cemal Ağırman, Prof. Dr. Mahmud Tahhân’a ait olan *Teysiru mustalahi’l-hadis* eserinin tercümesini yapmıştır. *Yeni Hadis Usûlü Teysiru Mustalahi’l- Hadis* eserinde ‘Rivâyetü’l-ekâbir ani’l-esâgır’ başlığı altında konuyu maddeler halinde ele almıştır. Büyüklerin küçüklerden rivayet örnekleri içerisinde sahâbenin tâbiinden rivayetine temas ederek Abâdile ve diğerlerinin Ka’bu’l-Ahbâr’dan rivayetleri böyledir diyerek açıklama da bulunmuştur. Ayrıca konu ile ilgili eserlerin isimlerini zikrettiği de görülmektedir.⁴⁶

Yavuz Köktaş, Ammad Ali Cum’a ’ya ait olan “*Tablolarla Hadis Usûlü ve Edebiyatı*” adlı çevirisiyle ilgili olarak “Büyüklerin Küçüklerden Rivayeti” başlığı altında konuyu açıklamıştır. Konuyu bir kişinin yaşça veya sosyal statüsüne göre daha düşük seviyede olan birinden hadis rivayet etmesine “büyüklerin küçüklerden rivayet etmesi” olarak adlandırmıştır. Yavuz Köktaş, bu konuyu açıkladıktan sonra maddeler halinde değerlendirmiştir. Ancak sahâbenin tâbiinden hadis rivayetine dair bir bilgi vermemiştir.⁴⁷

Günümüzde Suudi Arabistan’a bağlı Kasım Üniversitesi’nde Doç. Dr. Âdil b. Sa’d el-Metrafi tarafından *Şeriat İlimleri Dergisi*’nde büyüklerin küçüklerden rivayeti konusu hakkında makale çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada büyüklerin küçüklerden rivayetlerin tanımı, diğer benzer ilimlerle ilişkisi, büyüklerin küçüklerden rivayetlerini bilmenin faydaları ve ortaya çıkış sebepleri, rivayetlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Konuyu ilk ele alanın Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014) olduğu ve *Ma’rifetü ulûmi’l-hadis* eserinde bu konuyu değindiği ortaya koymuş, ayrıca İbnü’s-Salâh’ında bu konuya ilave yaptığını belirtmiştir. Sahâbenin tâbiinden rivayetini iki gruba ayırdığı görülmektedir. Birincisi; halifelerin ve diğer büyük sahâbîlerin on sekiz yaşında olan Hz. Âişe’den rivayet etmeleri. İkincisi; sahâbenin tâbiinden rivayet ettikleridir diyerek konuyu mütalaa ettiği görülmektedir.⁴⁸

Günümüz hadis usulü eserlerinde de konuya dair ayrıntılı bir değerlendirme yapılmamıştır. Klasik eserlerden alıntılama yapılmış, konuyu yüzeysel olarak değinerek böyle bir konunun varlığına işaret etmekle yetinmişlerdir.

⁴⁵ Talat Koçyiğit, *Hadis Usulü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 289.

⁴⁶ Mahmud Tahhan, *Yeni Hadis Usulü (Teysiru mustalahi’l-hadis)*, çev. Cemal Ağırman (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 487.

⁴⁷ Ammad Ali Cum’a, *Tablolarla Hadis Usulü ve Edebiyatı*, çev. Yavuz Köktaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 65.

⁴⁸ Adil b. Sa’d el-Metrafi, “Büyüklerin Küçüklerden Rivayeti- Kavram ve Eleştirel Etki Üzerine Araştırma”, *Suudi Arabistan Kasım Üniversitesi Dergisi* 12/5 (2019).

Konunun genel değerlendirmesi sonucunda, sahâbenin tâbiînden hadis rivayetleri, büyüklerin küçüklerden rivayetleri konusu içerisinde hadis ilmi altında ele alınmıştır. Bu konuyu hadis usulü açısından ilk kez İbnü's-Salâh gündeme getirmiştir. İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbnü's-Salâh* adlı eserinde, büyüklerin küçüklerden rivayetine sahâbenin tâbiînden hadis rivayetini de ilave etmiştir. Bu ilim, sahâbenin tâbiînden rivayet ettiği *merfu*, *mevkuf* ve *maktû* rivayetlerin aktarılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Hadis rivayetinde râvi, genellikle kendisinden önceki hocasından, şeyhinden, muhaddisten ya da bir üst tabakadan rivayet eder. Ancak bazı tarihî ve sosyal olaylar nedeniyle hoca, şeyh veya üst tabakadan olan râvi, kendisinden daha alt seviyede olan birinden de rivayet etmiştir. Bu gibi rivayetlerin karışmaması ve hadislerin sıhhatine zarar vermemesi için bu ilmin ortaya konulması büyük önem taşımaktadır.

Konuya dair rivayetleri Irâkî, *et-Takrîb* adlı eserinde nakletmiştir. Irakî'den önce, sahâbenin tâbiînden hadis rivayetlerini Hatîb el-Bağdâdî, (ö. 463/1071) *Rivâyetü's-sahâbe mine't-tâbiîn* adlı eserinde ele almıştır, ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır. Bu eseri, Irakî'nin talebesi İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe* ismiyle özetlemiştir. Konuyu müstakil bir başlık altında ele alan ilk kişi ise Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505) olmuştur. Es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî* adlı eserinde “Sahâbenin Tâbiûn Yoluyla Sahâbeden Rivayeti” başlığı altında bu konuyu incelemiş ve bu başlığı ilk kez kendisinin koyduğunu özellikle belirtmiştir.

Sahâbenin tâbiînden hadis rivayetleri, hadis usulü eserlerinde bu şekilde şekillenmiştir. İbn Hacer'in, râvilerin isimlerini zikrettiği *Nüzhe* adlı eserindeki rivayetler ikinci bölümde Arapça metinlerle birlikte verilerek hadislerin sıhhati değerlendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN HACER'İN *NÜZHETÜ'S-SÂMİ'İN FÎ RİVÂYETİ'S-SAHÂBE* ESERİNDE SAHÂBENİN TÂBÎİNDEN RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Rivayet metodolojisinde bir hadisin kimden geldiği, kimden alındığı ve rivayetin kimde bittiğinin bilinmesi onun sıhhati açısından belirleyicidir. Hz. Peygamber'den gelen hadislere *merfu* hadis⁴⁹, Sahâbeden gelen hadislere *mevkuuf* hadis⁵⁰ ve tâbiînden gelen hadislere de *maktû* hadis⁵¹ denmiştir. Burada söz konusu tâbiîn olduğundan tâbiîn tarafından nakledilen söz, fiil ve davranışlarda âlimlerin çoğu tarafından *maktû* hadis olarak kabul edilmişlerdir.

Sahâbenin tâbiînden rivayet ettiği hadislerin Hz. Peygamber'e mi dayandığı, sahâbeye mi dayandığı yoksa tâbiîn de mi son bulduğu bilinmelidir. Rivayetlerin kimde bittiğini öğrenmek için hadis usulünde çeşitli kavramlar ortaya konmuştur.

Bu bölümde İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde nakledilen sahâbenin tâbiînden rivayetleri; sahâbenin sahâbeden rivayetleri, yaşça büyük sahâbenin küçük sahâbeden rivayetleri, sahâbenin tâbiînden nakli olarak kabul edilen rivayetler, sahâbenin tâbiînden nakli olarak kabul edilmeyen rivayetler, sahâbenin Kâ'b el-Ahbâr'dan hadis rivayetleri başlıkları altında toplamda 62 rivayetin tahrir ve değerlendirmesi yapılacaktır.

1. Sahâbenin Sahâbeden Rivayetleri

İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde zikredilen sahâbenin tâbiînden rivayetlerin dört tanesi sahâbenin sahâbeden rivayet ettiği tespit edilmiştir. Bu rivayetler sahih hadis kaynaklarında geçmektedir.

1.1. Nüzhe 2 No'lu Rivayet

سُوَيْدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ سَيَّارٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ بَعَثَ بِشَرِّ بْنِ عَاصِمٍ عَلَى الصَّدَقَاتِ فَتَخَلَّفَ فَخَرَجَ عُمَرُ وَذَكَرَ الْقِصَّةَ. وَفِيهَا: يَا عُمَرُ أَوْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَحْدُثُ: مَنْ وَلِيَ لِلْمُسْلِمِينَ سُلْطَانًا وَقَفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. الْحَدِيثُ وَفِيهِ قِصَّةٌ لِعُمَرَ مَعَ أَبِي ذَرٍّ.

Süveyd b. Abdülaziz'in, Seyyâr'dan, onun da Ebû Vâil'den rivayetine göre Ömer b. el-Hattab, Bişr b. Âsım'ı sadaka toplamaya göndermiş, ancak o bu vazifeyi yapma konusunda ağır davranmıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer onun yanına gitti ve aralarında bir konuşma geçti.

⁴⁹ Abdullah Aydın, "Merfu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim, 24 Nisan 2024).

⁵⁰ Abdullah Aydın, "Mevkuuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim, 24 Kasım 2024).

⁵¹ Mehmet Efendioğlu, "Maktû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim, 24 Nisan 2024).

Konuşma arasında Bişr b. Âsım, Hz. Ömer’e: “Ey Ömer, yoksa Resûlullâh’ın şöyle buyurduğunu duymadın mı: ‘Müslümanların başında kim varsa kıyamet günü o ayakta duracaktır’” dedi. Bu rivâyette Hz. Ömer ile Ebû Zer arasında geçen bir kıssadan da söz edilir.⁵²

Hadis, Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-kebir* eserinde geçmektedir.⁵³ Metnin *Nüzhe*’de bulunmayan devamı şöyledir:

“Hz. Ömer, Bişr ile karşılaştığında: ‘Seni geciktiren sebep ne? Bizi dinlemen ve bize itaat etmen gerekmez mi?’ deyince Bişr şu cevabı vermiştir: ‘Elbette gerekir. Ama ben Resûlullah’ı şöyle derken duydum’: ‘Kim Müslümanların bir işini üstlenirse, kıyamet günü getirilip nihayet cehennem köprüsü üzerinde durdurulur. Eğer muhsin (iyilik yapan) biriyse kurtulur, musî’ (kötülük yapan) biriyse köprü delinip cehennemden yetmiş yılda ulaşılacak dibine düşer.’ Bunun üzerine Hz. Ömer kederli ve üzüntülü bir şekilde oradan ayrılır. Yolda Ebû Zer onunla karşılaşınca ‘Seni niçin kederli ve üzüntülü görüyorum’ diye sorar. Hz. Ömer de Bişr’in kendisine naklettiği hadis sebebiyle kederlendiğini bildirir. Ebû Zer’in: ‘Sen bu hadisi Resûlullâh’tan duymadın mı’ sorusuna Ömer ‘hayır’ cevabı verir. Ebû Zer de, ‘Şehadet ederim ki, ben Resûlullah’ı şöyle derken duydum’ diyerek aynı hadisi zikreder.”⁵⁴

Rivayetin devamına bakıldığında Hz. Ömer, Ebû Zer’e Bişr b. Âsım’dan hadis nakletmiştir. Buhârî, Bişr b. Âsım’ın sahâbî olduğunu belirtmiştir.⁵⁵ Ayrıca İbn Hacer, Ebû Nuaym’dan naklen Bişr b. Âsım’ın sahâbî olduğunu söylemiştir.⁵⁶ Dolayısıyla hadis sahâbe>sahâbe>resulullah isnad zinciri ile sahâbenin sahâbeden rivayeti olarak tespit edilmiştir.

1.2. Nüzhe 18 No’lu Rivayet

نَافِعُ بْنُ جُبَيْرٍ بْنُ مَطْعَمٍ رَوَى عَنْهُ سُلَيْمَانُ بْنُ صَرْدٍ.

ابْنُ عَقْدَةَ أَنَا أَبُو مَسْعُودٍ عَاصِمُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ الْكَاهِلِيُّ بْنُ مَعْمَرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: تَذَاكُرُوا غَسْلَ الْجَنَابَةِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَمَا أَنَا فَأَفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثًا.

Süleyman b. Surad’ın Nâfi b. Cübeyr b. Mu’tim’den rivayetidir. İbn Ukde, Ebû Mes’ud Âsım b. Ubeydullah el-Kâhilî b. Mu’tim, babasından rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber’in huzurunda cünüplükten yıkanmayı tartışmışlar ve Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Ben başımdan aşağı üç kez su döküyorum.*”⁵⁷

⁵² İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’în fî rivâyeti’s-sahâbe*, 27 (no: 2).

⁵³ Ebû’l-Kâsım Müsnidü’d-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selef (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 2/ 39.

⁵⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’în fî rivâyeti’s-sahâbe*, 29; Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi’inden Rivâyeti”, 360.

⁵⁵ Ebû’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gabe fî ma’rifeti’s-sahabe*, thk. Muhammed İbrâhim Benna, Muhammed Ahmed Aşur (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1989), 1/222.

⁵⁶ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi’inden Rivâyeti”, 360.

⁵⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’în fî rivâyeti’s-sahâbe*, 55 (no: 18).

Bu hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mâce rivayet etmişlerdir.⁵⁸ Rivayetin bu kaynaklarda geçen isnadı şu şekildedir: Ebû İshâk, Süleyman b. Surad’dan (ö. 65/684), o da Cübeyr b. Mu’tim’den (ö. 99/717) o da Hz. Peygamber’den şöyle buyurmuştur: “Ben başımdan aşağı üç kez su döküyorum dedi ve iki eliyle işaret etti” Nüzhe’de zikredilen isnadda sahâbeden Süleyman b. Surad, sahâbî Cübeyr b. Mu’tim’den hadisi onun oğlu tâbiî Nâfi aracılığıyla nakletmiştir. Ancak hadisin diğer eserlerde yer alan isnadında iki sahâbî arasındaki tâbiî râvi olan Nâfi bulunmamakta, Süleyman b. Surad rivayeti Cübeyr b. Mu’tim’den doğrudan nakletmektedir. Sahâbî Süleyman b. Surad⁵⁹, sahâbî olan Cübeyr b. Mu’tim’den (ö. 99/717) aldığı bu hadisin isnadında Nâfi b. Cübeyr yer almadığından dolayı sahâbe>sahâbe>resûlullah isnad zinciri ile sahâbenin sahâbeden rivayetine örnek olmuştur. Buhârî’nin metninde “iki eliyle işaret etti” cümlesi bulunmakta ancak Müslim ve İbn Hacer’in eserlerinde nakledilen rivayette bu ifade bulunmamaktadır. Ayrıca Dârekutnî, Süleyman b. Surad’ın, Nâfi b. Cübeyr’den bu hadisin rivayetini vehim eseri olduğunu ve bazı tariklerinde Cübeyr’in iskat edildiğini, Süleyman’ın Resûlullâh’tan rivayet ettiğini ancak bunun illetli olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

1.3. Nüzhe 19 No’lu Rivayet

شَبَابَةَ عَنْ يُؤُسَ بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ عَنْ هَاشِمِ بْنِ عَتَبَةَ ابْنِ أَخِي سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ عَنْ [أَبِيهِ] حَدِيثُ: ”يُظْهَرُ الْمُسْلِمُونَ عَلَى فَارَسٍ وَيُظْهَرُ فَارَسٌ عَلَى الرُّومِ ثُمَّ يَظْهَرُ الْمُسْلِمُونَ عَلَى الْأَعْوَرِ الدَّجَالِ“.

Şebâbe, Yunus b. Ebi İshâk’tan, o Abdülmelik b. Umeyr’den, o Câbir b. Semure’den, o da Haşim b. Utbe İbni Ahî Sa’d b. Ebi Vakkâs’dan o da (babasından): “Müslümanlar Fâris’e, Fâris, Rumlar’a sonra Müslümanlar da tek gözlü Deccal’e galip gelecekler.”⁶¹

Bu rivayet Hâkim en-Nisâbü’rî’nin *el-Müstedrek*’i ile İbn Hacer’in *Nüzhe*’sinde geçmektedir.⁶² Hadis ayrıca Nâfi b. Utbe⁶³ tarafından da rivayet edilmiştir.⁶⁴ Hadis İbn Hacer’in

⁵⁸ Buhârî, “Gusûl”, 4; Müslim, “Hayz”, 54-55; Ebû Dâvûd, “Taharet”, 97; Nesâî, “Taharet”, 158; İbn Mâce, “Taharet”, 95, Irâkî, *et-Takyid ve’l-izah şerhu mukaddimeti İbni’s-Salâh*, 79 (no: 12).

⁵⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 5/196; İbn Abdülber, *el-İstî‘âb fî ma’rifeti’l-ashâb*, thk. Ali M. el-Bicâvî (Kahire: Dar’ul-Cil, 1969), 2/650.

⁶⁰ Ebü’l-Hasan Ali b Ömer b Ahmed Dârekutnî, *el-İlelü’l-varide fî’l-ehâdîsi’n-nebeviyye* (Riyad: Daru Taybe, 1985), 13/431; Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 136.

⁶¹ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 57 (no: 19).

⁶² Ebû Abdullah İbnü’l-Beyyî Muhammad el-Hâkim en-Nisâbü’rî, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, thk, Mustafa Abdülkadir Ata (Beyrut: Daru’l-Kütübî-İlmiyye, 1990) 3, 446.

⁶³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/75; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü’s-sikat*. (Haydarabad: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, 1973), 3/412.

⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-musannef fî’l-ehâdis ve’l-asar*, 7/494; Ahmed b Hanbel, 3/119; Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, 9/473; Müslim, “Fiten”, 38.

Nüzhe eserinde yukarıda zikredilen isnad ile rivayet edilmiştir. Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek* eserinde Yunus b. Ebû İshâk'ta birleşen tarîk ve farklı bir metin ile şu şekilde nakletmiştir: “Bize Ebû Hasan Ali b. Muhammed b. Utbe eş-Şeybânî rivayet etti, o dedi ki, Muhammed b. Ali b. Affân el-Âmirî, o da Kabîsa b. Ukbe'den o da Yunus b. Ebi İshâk'dan o da Abdülmelik b. Umeyr'den o da Câbir b. Semura'dan o da Hâşim b. Utbe b. Ebi Vakkâs'dan o da Hz. Peygamber'den şöyle işittiğini nakletmiştir: “*Arap yarımadasında savaşırsanız Allah size zafer ihsan eder. Sonra Fâris diyarında savaşırsanız Allah size zafer ihsan eder. Sonra Bizans diyarında savaşırsanız Allah size zafer ihsan eder. Sonra Deccâl ile savaşırsanız Allah size zafer ihsan eder.*”

İbn Hacer tarafından rivayet edilen isnadda Hâşim b. Utbe'nin babasından rivayet ettiği görülmektedir. Ancak Hâşim'in babasının müslüman değil kafir olarak öldüğü ve Hâşim'in sahâbî olduğu söylenmektedir.⁶⁵ Ayrıca Hâşim b. Utbe (ö. 37/657) Mekke fethinde müslüman olmuş, Yermük savaşında tek gözünü kaybetmiş ve Hz. Alî ile katıldığı Sıffin savaşında vefat etmiştir.⁶⁶ Câbir b. Semura, Hz. Peygamberi gördüğü, onunla çok defa oturduğu ve hadis rivayetinde bulunduğu için sahâbîdir. Ayrıca Abdülmelik b. Mervan'ın halifeliği sırasında Bişr b. Mervan döneminde Kufe'de vefat etmiştir.⁶⁷ Sahâbî Câbir b. Semura'nın, Sahâbî Hâşim b. Utbe'den rivayeti olduğu için sahâbenin sahâbeden rivayeti sayılır.

Nâfi b. Utbe isnadı, İbni Ebî Şeybe, Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel tarafından rivayet edilmiştir.⁶⁸ Müslim'deki rivayetin metni İbn Hacer'in rivayetinden uzundur ve Nâfi bu rivayetin sonunda “Ey Câbir, Rumlar fethedilmedikçe deccal çıkmayacaktır” demiştir. Nâfi b. Utbe, Müşrik olarak Uhud savaşına babası ile şahit olmuştur ve fetih günü müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'den rivayette bulunmuştur, bundan dolayı sahâbeden sayılmakta⁶⁹ ve rivayet Nâfi b. Utbe > Câbir b. Semura isnadı sebebiyle sahâbe>sahâbe zinciri ile sahâbenin sahâbeden rivayeti olarak kabul görmektedir.

1.4. Nüzhe 23 No'lu Rivayet

أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْخَارِثِ بْنِ الْمِصْطَلِقِ عَنْ ابْنِ أَخِي زَيْنَبِ امْرَأَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ عَنْ زَيْنَبِ امْرَأَةِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَتْ لَهُ: سَلْ لَنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَجْزِي عَنَّا مِنَ الصَّدَقَةِ النَّفَقَةَ.

⁶⁵ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 358.

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/74.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/206, İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 1/304.

⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-asar*, 7/494; Müslim, “Fiten”, 38; İbn Mâce, “Fiten”, 35, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/119; Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 359.

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/75.

Bize Ebû Muâviye rivayet etti, o da A'meş'den o da Şakîk'tan o da Amr b. el-Hâris b. el-Mustalık'dan o da İbn ehî Zeyneb imraeti Abdillâh'dan o da Zeyneb'den naklen Zeynep Abdullâh'a şöyle söyledi: "Resûlullâh'a sor bakalım Nafakadan sadaka vermemiz gerekir mi?"⁷⁰

Bu hadisi İbn Hacer'den başka aynı isnad ve uzun metin ile birlikte Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da ve Tirmizî rivayet etmiştir.⁷¹ Müslim ve Ahmed b. Hanbel, Ebî Vâil > Amr b. Hâris > Abdullâh'ın karısı Zeynep > Resûlullâh tariki ile şöyle aktarmıştır: "*Ey kadınlar topluluğu zinetlerinizden de olsa sadaka verin*".⁷² Buhârî, A'meş > Şakîk > Amr b. Hâris > Abdullâh'ın karısı Zeynep > Resûlullâh isnadıyla hadisi: "*Ziynetlerinizden sadaka verin*"⁷³ şeklinde nakletmiştir. Nesâî ve Tirmizî'deki senede ilave olarak Zeynep'in yeğeni bulunmakta, hadisi Abdullâh'ın karısı Zeynep'ten rivayet etmektedir. Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'deki tarikte ise 'İbn Ahi Zeyneb' diye bir râvi yer almamakta ve hadis Amr b. Hâris > Zeynep yoluyla rivayet edilmektedir.⁷⁴ Buna göre *Şeyhayn*'dan gelen rivayetin daha *sahih* ve Amr b. Hâris⁷⁵ ile Zeynep'in⁷⁶ (ö. 32/653'ten sonra) sahâbî olmalarından dolayı hadis sahâbe>sahâbe>resûlullâh isnad zinciri ile sahâbenin sahâbeden rivayetine örnek teşkil etmektedir.

2. Büyük Sahâbenin Küçük Sahâbeden Nakline Dair Rivayetler

Büyük sahâbenin küçük sahâbeden nakli olan 2 tane rivayet tespit edilmiştir. Ayrıca bu rivayetler *merfu* olarak gelmiştir.

2.1. Nüzhe 8 No'lu Rivayet

حجاج بن مُحَمَّد عَنْ ابْنِ جَرِيحٍ ثَنَى مُحَمَّدَ بْنَ طَلْحَةَ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمُنْبَرِ حَدَّثَنِي الضَّحَّاكُ
بْنُ قَيْسٍ وَهُوَ عَدْلٌ عَلَى نَفْسِهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَزَالُ ذَلِكَ فِي قُرَيْشٍ.

⁷⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 63 (no: 23).

⁷¹ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'in Şelebi (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), "Aşere el-Nisâi" 88; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakîr (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1975), "Zekât", 12; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 77 (no: 4); İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 63 (no: 23).

⁷² Müslim, "Zekât" 45; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/598.

⁷³ Buhârî, "Zekât", 48.

⁷⁴ Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tabî'inden Rivâyeti", 350; Şahyar, "Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti", 131.

⁷⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 3/707.

⁷⁶ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 7/134; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, thk. Muhammed Avvame (Haleb: Dârü'r-Reşid, 1986), 738.

Haccâc b. Muhammed, İbn Cureyc'den, o da Muhammed b. Talha'dan, o da Muâviye b. Ebû Süfyan'dan, Muaviye minberde iken: Dahhâk b. Kays'ın kendisine Hz. Peygamber'den şöyle bildirdiğini söyledi: “Yöneticilik Kureyş'te kalmaya devam edecek.”⁷⁷

Bu hadis Hâkim'in *el-Müstedrek* eserinde geçmektedir.⁷⁸ Buradaki rivayette وَهُوَ عَلَى cümlesi bulunmamaktadır. Ayrıca هُوَ عَدْلٌ مَرْضِيٌّ cümlesi yerine هُوَ عدلٌ عَلَى نَفْسِهِ cümlesi geçmektedir. Hadisi, sahâbî olan Emevî hilafetinin kurucusu Muâviye b. Ebû Süfyan (ö. 60/680), Kays kabilesinin reisi ve Emevî kumandanı Hz. Peygamber'in vefatında 8 yaşında olup küçük sahâbî olduğu söylenen Dahhâk b. Kays'dan (ö. 64/684) rivayet etmiştir.⁷⁹ Bu nedenle hadis sahâbe>sahâbe>resûlullah isnad zinciri ile Sahâbenin sahâbeden rivayeti olarak kabul görmüştür.

2.2. Nüzhe 26 No'lu Rivayet

يَعْقُوبُ بْنُ سُفْيَانَ أَخْبَرَنَا أَبُو النَّضْرِ الْفَرَادِيسِيُّ ثَنَا سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى اللَّخْمِيُّ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ مُحَمَّدَ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو قَالَ: قُلْتُ لَهُ: أَرَأَيْتَ تَوْضِئُ ابْنَ عَمْرٍَ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرٍ أَوْ غَيْرِ طَاهِرٍ عَمَّ ذَاكَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ حَنْظَلَةَ حَدَّثَهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا أَوْ غَيْرِ طَاهِرٍ، فَلَمَّا شَقَّ عَلَيْهِ أَمْرُ بِالسَّيِّئَاتِ لِكُلِّ صَلَاةٍ، فَكَانَ ابْنُ عَمْرِو يَرَى أَنَّ بِهِ قُوَّةً عَلَى ذَلِكَ.

Ya'kûb b. Süfyan rivayet etti o dedi ki, Ebû Nadr el-Ferâdisî'den o da Saîd b. Yahyâ el-Lahmî'den haber verdi o da Muhammed b. İshâk'dan haber verdi, o da Muhammed b. Yahya b. Hibbân'da o da Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'den şöyle rivayet etmiştir; “Ona dedim ki: ‘Ömer’in abdestli veya abdestsiz iken her namaz için abdest aldığını gördün mü? Abdullah b. Ömer de; ‘(Amcasının kızı) Esmâ bint Zeyd b. Hattâb’ın kendisine, Abdullah b. Hanzala’dan şöyle naklettiğin söyledi: ‘Resûlullah abdestli veya abdestsiz iken her namaz için abdest almakla emrolundu. Bu emir kendisine meşakkatli geldi ve her namaz için misvak kullanmakla emredildi.’ İbn Ömer bunu yapabilecek güce sahip olduğu kanaatindeydi.”⁸⁰

Hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.⁸¹ Abdullah İbn Ömer hadisi amcasının kızı Esmâ bint Zeyd b. Hattâb (ö. 73/692) aracılığıyla Abdullah b. Hanzala’dan rivayet etmiştir. İbn Hibbân, Abdullah b. Hanzala’nın (ö. 63/682) Hz. Peygamber’in vefatında 7 yaşında olduğunu söylemiştir.⁸² *Tabakat* kitaplarında İbn Hanzala’nın Hz. Peygamber zamanında doğduğu ve onu

⁷⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 38 (no: 8).

⁷⁸ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, 3/603.

⁷⁹ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 357.

⁸⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 69 (no: 26).

⁸¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 25; İrâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 78 (no: 10).

⁸² İbn Hibbân, *es-Sikat*, 3/226.

gördüğü için küçük sahâbî olduğu söylenmiştir.⁸³ Zehebî, İbn Hanzala'yı Resûlullah'ı gördüğü ve ondan rivayet aldığı için küçük sahabe olarak zikretmiştir.⁸⁴ Esmâ bint Zeyd b. Hattâb, İbn Hibban ve İbn Mende tarafından sahâbî olduğu söylenmektedir.⁸⁵ Abdullah b. Ömer > Esmâ bint Zeyd b. Hattâb > Abdullah b. Hanzala isnadı sahâbe>sahâbe>sahâbe şeklinde rivayet zinciri ile nakledilmiştir. Bu nedenle Sahâbenin sahâbeden rivayeti olmaktadır. Ayrıca bu isnad, ashabın tâbiûn aracılığıyla rivayet ettikleri hadisleri her zaman büyük sahâbîlerden almadığını, çocuk sahâbîlerden de hadis rivayet ettiklerini göstermektedir.⁸⁶

3. Sahâbenin Tâbiûnden Nakline Dair Kabul Edilen Rivayetler

Sahâbenin tâbiûnden nakli olarak kabul gören rivayetler 19 tanesidir. Bu rivayetlerden 10 tanenin *merfu*, 6 tanenin *mevkuf* ve 3 tanesinin *maktû* olduğu tespit edilmiştir.

3.1. Nüzhe 4 No'lu Rivayet

سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ أَبِي الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ حَلَامِ بْنِ جَزَلٍ عَنْ أَبِي ذَرٍّ حَدِيثِ النَّاسِ ثَلَاثَ طَبَقَاتٍ.
رَوَى مَرْفُوعًا وَمَوْقُوفًا.

Hadis Süfyan b. Uyeyne'den rivayet edilmiştir, o dedi ki, Alâ b. Ebi'l-Abbâs'dan o da Ebû't-Tufeyl'den o da Halâm b. Cezl'den, o da Ebû Zer'den: “İnsanların üç tabaka olması” ile ilgili hadisi nakletti. *Merfu* ve *mevkuf* olarak rivayet edilmiştir.⁸⁷

İbn Hacer'e göre rivayet *merfu* ve *mevkuf* olarak rivayet edilmiştir. Ebû't-Tufeyl ile Ebû Zer arasında olan Halâm b. Cezl'in Ebû Zer el-Gıfârî'nin yeğeni olduğu söylenmektedir. Bu isnad ile hadisin Irâkî ve İbn Hacer'in kitapları dışında bir aslı bulunamadığı gibi başka bir tarik ile Ebû't-Tufeyl > Huzeyfe b. Esîd > Ebû Zer'den rivayet edildiği tespit edilmiştir.⁸⁸ Metin tam olarak şu şekildedir:

“Ey insanlar (görüşlerinizi) söyleyin ama ihtilaf etmeyiniz. Zira doğru sözlü ve tasdik edilmiş zat (Resulullah) bana şunu anlattı: ‘İnsanlar kıyamet gününde üç halde haşrolunur; bir grup karınları tok, giyinmiş, binekli ve bir grup yürüyen, koşan ve bir grup da meleklerin kendilerini yüz üstü sürüyerek (cehenneme) götördükleri’. Dedik ki: ‘O iki grubu bildik. Peki, yürüyen ve koşan grup kimlerdir?’ Dedi ki: ‘Allah binek üzerine afet indirir de nihayet hiçbir binek kalmaz. Öyle ki, bir kişiye güzel bir bahçe semerli düşkün bir iş devesi karşılığında verilecek olsa, o deveyi bile bulmaya gücü yetmez.’”⁸⁹

⁸³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 3/892; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 3/114; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 3/321.

⁸⁴ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm el-megazi ve't-tercemeti'n-nebeviyye*. (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 2/656.

⁸⁵ İbn Hibbân, *es-Sikat*, 3/24, İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, 6/529.

⁸⁶ Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 135.

⁸⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 31 (no: 4).

⁸⁸ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 3/523; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1952), 3/308.

⁸⁹ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 348

Ebû Serîha olarak bilinen Huzeyfe b. Esîd'in Hudeybiye'de biat eden sahâbeden olduğu söylenir. Ebû Hâtim, bu hadisin Huzeyfe b. Esîd'in bulunduğu isnadının hatalı olduğunu, Halâm tarafından rivayet edilen isnadının ise doğru olduğunu belirtmiştir.⁹⁰ Ebû't-Tufeyl sahâbîdir.⁹¹ Halâm b. Cezl, Ebû Zer el-Gıfârî'nin yeğenidir ve tâbiîn olduğu söylenir.⁹² Ebû Zer el-Gıfârî, Hz. Peygamber ile hicret eden bir sahâbî ve Hicazlıdır. Hz. Osman zamanında vefat etmiştir.⁹³ Hadis, sahâbe>tâbiîn>sahâbe isnadı ile sahâbenin tâbiînden rivayetine örnek teşkil etmiş ve sahâbeden nakledildiği için *mevkuf* dur.

3.2. Nüzhe 5 No'lu Rivayet

ابْنُ لَهْيَعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ أَبَا عَمْرٍو، مَوْلَى عَائِشَةَ أَخْبَرَهُ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، كَانَ يَكُونُ جُنْبًا فَيُرِيدُ الرُّقَادَ، فَيَتَوَضَّأُ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ يَرْفُذُ،

İbn Lehîa, Ebû'z-Zübeyr'den, o da Cabir'den, o da Aîşe'nin mevlası Ebû Amr'dan, o da Aîşe'den şöyle dediğini rivayet etti: Aîşe validemiz Resûlullah'ın cünüp olduğu zaman uyumak istediğinde namaz abdesti gibi abdest alıp daha sonra uyuduğunu nakletmiştir.⁹⁴

Hadisi Ahmed b. Hanbel, el-*Müsned*'de rivayet etmiştir.⁹⁵ Hadisin kaynaklarda *sahih* isnadları mevcut olmakla birlikte İbn Lehîa⁹⁶'nın zayıf bir râvi olmasından dolayı bu isnadı *zayıf* kabul edilmiştir.⁹⁷ Ebû Amr, Hz. Aîşe'nin azatlı kölesi ve tabiîndendir.⁹⁸ Sahâbî olan Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), tâbiîn olan Ebû Amr'dan hadis rivayetinde bulunmuş ve böylelikle hadis sahâbenin tabiînden hadis rivâyeti sayılmıştır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel, İbn Lehîa'nın bulunduğu zayıf isnad haricinde bu hadisi Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre *sahih* olan bir senetle de *Müsned*'de şöyle rivayet etmiştir: Süfyan > ez-Zührî > Ebî Selma > Aîşe: “Resûlullah cünüp olarak uyumak istediğinde namaz abdesti alırdı.”⁹⁹ Burada sened ve metinde farklılıklar olmuş olsa da mana yönünden hadis diğer hadisi desteklemektedir.

3.3. Nüzhe 6 No'lu Rivayet

حَدِيثُ الْأَعْمَشِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ طَارِقِ بْنِ شَهَابٍ عَنْ رَافِعِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ قَالَ كُنْتُ رَجُلًا أُغِيرُ عَلَى النَّاسِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ الْقِدْسَةِ. بِطَوْلِهَا وَفِيهِ صَحْبَتُهُ لِأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي غَزْوَةِ السَّلَاسِلِ وَوَفَادَتِهِ عَلَيْهِ فِي خِلَافَتِهِ وَمَوْتِهِ.

⁹⁰ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi’inden Rivâyeti”, 348.

⁹¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/550, Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 7/545.

⁹² İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 31.

⁹³ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 3/18.

⁹⁴ Şahyar, “Sahâbenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 134.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 41/375; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimetü İbni's-Salâh*, 77 (no: 8); İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 33 (no: 5).

⁹⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/524.

⁹⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 34.

⁹⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 7/291; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/222.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/101, İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 34.

A‘meş, Süleyman b. Meysere’den, o da Tarık b. Şihab’dan, o da Râfi b. Ebi Râfi’den onun şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Ben cahiliye döneminde insanlara baskınlar düzenleyen bir adamdım.” Bu rivayetin tamamı Ebû Bekir ile Selasil seferindeki arkadaşlığını, onun halifeliği ve vefatı sırasında onu ziyaret etmesini içermektedir.¹⁰⁰

Hadisi İbn Ebî Şeybe, İbn Asâkir, Taberânî, İbn Hacer el-Askalânî rivayet etmiştir.¹⁰¹

Nüzhe’de zikredilen isnada göre, Târik b. Şihâb (ö. 83/702) Hz. Peygamberi görmüş, Hz. Ebû Bekir’in meşhur Zâtüsselâsil seriyyesine katılmış ve sahâbî olduğu bildirilmiştir.¹⁰² Târik b. Şihâb’ın kendisinden rivayette bulunduğu Râfi’ b. Ebî Râfi’nin ismi kaynaklar da Râfi’ b. Amr ve Râfi’ b. Ebi Râfi’ et-Tâi diye iki isim ile zikredilmektedir. İbn Sâd *Tabakâtü’l-Kübrâ*’da kendisinin Hz. Ebû Bekir ile Selâsil gazvesine katıldığını, gazveden sonra kabilesine döndüğünü bundan dolayı da Hz. Peygamber’i görmediğini söylemekte, bunun delili olarak da Râfi’nin Hâlid b. Velîd’e Irak’tan Şam’a giderken rehberlik etmesini göstermektedir.¹⁰³ Buhârî, *Târihu’l-Kebîr*’de Râfi b. Ebî Râfi hakkında Hz. Ebû Bekir’den hadis işittiğini ve Târik b. Şihâb’ın ondan hadis rivayet ettiğini söylemektedir.¹⁰⁴ Ebü’l-Hasan el-İclî ise *Târihu’s-Sikât*’da Râfi b. Râfi’nin tâbiîn büyüklerinden olduğunu söylemektedir¹⁰⁵ ancak bunu söyleyen tek kişi olduğu görülmektedir. Râfi’ b. Ebi Râfi hakkında Müslim, onun sahâbî olduğunu söyler. İbn Hibbân, Hz. Ebû Bekir’den rivayet ettiğini bildirir. Diğer bazı alimler ise onun Hz. Ebû Bekir ile Zâtüsselâsil gazvesine katıldığını ve sahâbî olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁶

İbn Hacer: “Râfi’ islamdan önce bir hırsızdı. Deve kuşu yumurtalarını çalar içini su ile doldurur ve barınakta saklardı. İslam’a girdikten sonra müslümanlara rehber olmuştur. Râfi’: “Zâtüsselâsil gazvesi esnasında kendime iyi bir arkadaş seçeceğim dedim. Ebû Bekir ile aynı fikirde idik ve beni yatağının yanına yatırdı. Bana fedek kumaşından bir elbise giydirdi. Ona ‘Bana faydalı bir şey öğret’ dedim bunun üzerine bana dedi ki: ‘Allah’a ibadet et, ona hiçbir

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 35 (no: 6).

¹⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-musannef fî’l-ehâdis ve’l-asar*, 3/173-337; Ebü’l-Kâsım Sikatüddin Ali b Hasan b Hibetullah İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garame el-Amri (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1995), 30/300; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 5/22; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995), 2/366.

¹⁰² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 8/188; Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, 5/623; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 3/201; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gabe fî ma’rifeti’s-sahabe*, 3/68.

¹⁰³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 8/189.

¹⁰⁴ Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, 4/199.

¹⁰⁵ İclî, *Ma’rifetü’s-sikat*, 1/348.

¹⁰⁶ Müslim, *Kitâbü’l-Künâ ve’l-esmâ*, thk. Abdürrahîm Muhammed el-Kâşgarî (Medine: el-Câmiatü’l-İslâmiyye ed-dirâsâtü’l-ulyâ, 1984/1404), 1/213; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 4/234; İbn Abdülber, *el-İstî‘âb fî ma’rifeti’l-ashâb*, 2/482; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahabe*, 2/241.

şeyi ortak koşma, namazını kıl, malından tasadduk et, küfür yurdunu terk et ve iki adama emretme...” hadisini nakletmiştir.¹⁰⁷

İbn Hacer ve Halife İbn Hayyat, Zâtüsselâsil kıssasının sahibi olan Râfi b. Amr’ı sahâbîler arasında saymış ve Halid b. Velid’e Irak ve Şam arasında 5 gün rehberlik eden Râfi b. Umeyra’yı tâbiîn sayarak ikisini birbirinden ayırmıştır.¹⁰⁸ İclî’ye göre tâbiîn sayılırsa rivayet sahâbe > tâbiîn > sahâbe zinciri olarak örnek teşkil edebilir ancak diğer tabakat alimlerine göre sahâbî sayılırsa sahâbenin sahâbeden rivayeti olur. Rivayet her iki şekilde de Hz. Ebû Bekir’den rivayet edildiği için *mevkuf* hadistir.

3.4. Nüzhe 7 No’lu Rivayet

مُسَدَّدٌ فِي مُسْنَدِهِ عَنْ مُعْتَمَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ شَيْبَةُ أَنَا أَوَّلُ مَنْ حَرَّرَ الْحُرُورِيَّةَ قَالَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مَا فِي هَذَا

مدح.

Müsedded’in *el-Müsned*’inde Mu’temir’den onun da babasından, onun da Enes b. Mâlik’ten rivayetine göre: Şebes: “Harûriyye mezhebine ilk giren benim” dedi. Sonra bir adam şöyle dedi: ‘Bu övülecek bir şey değildir.’¹⁰⁹

Hadis bu isnad ile Buhârî, Mizzî ve İbn Hacer’de geçmektedir.¹¹⁰ Harûrâ, Sıffin Savaşı’nda Hz. Ali’nin saflarından ayrılan Hâricîler’in toplandığı yerdir. Harûrâ’da toplandıklarından dolayı bu yere nispetle Hâricîler’e Harûriyye adı da verilmiştir.¹¹¹ Şebes b. Rabi, Hz. Ali’nin yanındaydı sonra Haricilerle birlikte oldu, sonra tövbe etti daha sonra Hz. Hüseyin ile savaşanlar arasında yer aldı. Şebes’in hicri 70 yılında vefat ettiği söylenmektedir.¹¹² Enes b. Mâlik’in ondan rivayet ettiği hadisin isnadında bulunan râvilerin güvenilir ve muttasıl olduğu, Buhârî ve Mizzî’nin bu rivayeti zikretmesi delil olarak görüldüğü söylenmektedir.¹¹³ Bu durumda sahâbe>tâbiîn isnad zinciri ile Enes b. Mâlik’in Şebes b. Rabi’den rivayeti sahâbenin tâbiînden hadis rivâyetine örnek teşkil etmekte ve tâbiînden nakledildiği için *maktu* hadis olmaktadır.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, 2/366.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, 2/367.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 37 (no:7).

¹¹⁰ Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, 5/446; Ebü’l-Haccac Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf el-Mizzî, *Tehzibü’l-Kemal fî esmai’r-ricâl*, thk. Beşşar Avvad Ma’ruf (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1983), 12/351; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, 3/302; İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, thk. Halil Me’mûn vd. (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1996), 2/473.

¹¹¹ Ethem Ruhi Fıglalı, “Hâricîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 24 Mart 2024).

¹¹² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 8/335; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 4/371; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahâbe*, 3/302.

¹¹³ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 37.

3.5. Nüzhe 9 No'lu Rivayet

أَخْبَرَنَا أَبُو مُصْعَبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ بْنَ الْخَضْرَمِيِّ جَاءَ بِغُلَامٍ لَهُ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَقَالَ لَهُ: اقْطَعْ يَدَ غُلَامِي هَذَا؛ فَإِنَّهُ سَرَقَ. فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَاذَا سَرَقَ؟ فَقَالَ: سَرَقَ مِرْأَةً لِأَمْرَأَتِي تَمْنُهَا سِتُونَ دِرْهَمًا. فَقَالَ عُمَرُ: أَرْسِلْهُ، فَلَيْسَ عَلَيْهِ قَطْعٌ؛ خَادِمُكُمْ سَرَقَ مَتَاعَكُمْ.

Ebû Mus'ab dedi ki: Bana Mâlik, b. Şihâb'dan; o da Sâib b. Yezîd'den nakletti ki; “Abdullah b. Amr İbnü'l-Hadramî, Ömer b. Hattâb'a bir köle getirdi ve ona: ‘Bu kölemin elini kesin, çünkü hırsızlık yaptı’ dedi. Hz. Ömer ona dedi ki: ‘Ne çaldı?’ Dedi ki: ‘Karım için altmış dirhem değerinde bir ayna çaldı.’ Hz. Ömer dedi ki: ‘Onu gönder, onun eli kesilmez; senin hizmetçin senin malını çaldı.’¹¹⁴

Hadisi Mâlik, Şâfiî, Abdurrezzâk ve Dârekutnî rivayet etmiştir.¹¹⁵ Sâib b. Yezîd Resûlullah'ı görmüş ve hicretin ilk üçüncü senesinde doğmuştur.¹¹⁶ 7 yaşında iken Hz. Peygamber ile hac yapmış, 87 yaşında vefat etmiştir.¹¹⁷ Sâib b. Yezîd: ‘Veda haccında babamla birlikte Hz. Peygamber ile hac yaptık ve ben 7 yaşında idim.’ demiştir.¹¹⁸ Ayrıca Sâib b. Yezîd küçük sahâbî sayılır ve az rivayette bulunmuştur. Medine’de vefat eden son sahâbî olduğu söylenir.¹¹⁹

Abdullah b. Amr İbnü'l-Hadramî, Hicazlıdır. Babası hicretin ilk yılında kafir olarak öldürülmüştür. Hz. Peygamber zamanında doğduğu söylenir ve tâbiîndir.¹²⁰

Sahâbî olan Sâib b. Yezîd bu hadisi tâbiîn olan Abdullah b. Amr İbnü'l-Hadramî'den rivayet etmiştir. Abdullah b. Amr İbnü'l-Hadramî ise bu hadiste Hz. Ömer'in yanına gelerek hırsızlık yapan köleye el kesme cezasını vermesi için şikâyet etmesi olayını aktarmaktadır. Bu şikâyet üzerine Hz. Ömer, köle onun hizmetinde bulunduğu için elinin kesilmemesi hükmünü vermiştir.

Abdullah b. Amr İbnü'l-Hadramî, Hz. Ömer ile aralarında geçen bu olayı rivayet etmiştir. Hadis, sahâbe>tâbiîn> sahâbe isnad zinciri ile sahâbî Sâib b. Yezîd, tâbiîn Abdullah b.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 40 (no: 9).

¹¹⁵ Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri Mâlik b Enes, *el-Muvatta': rivayetu Ebi Mus'ab ez-Zührî el-Medeni*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Mahmûd Muhammed Halil (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1992), “Hudud”, 1895; Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şâfiî *el-Üm* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983), 6/163; Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 9/295; Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb Arnaût, Hasan Abdülmün'im Şelebi, Abdüllatif Hırzullah, Ahmed Berhum (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004), 4/251.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/552.

¹¹⁷ İbn Hibbân, *es-Sikat*, 3/171.

¹¹⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 2/401; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/437.

¹¹⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, 228.

¹²⁰ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 3/956; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 3/344; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 3/208; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, 316; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, 4/163.

Amr İbnü'l-Hadramî'den rivayet ettiği için hadis sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmekte ve Hz. Ömer naklettiği için *mevkuf* hadis olmuştur.

3.6. Nüzhe 10 No'lu Rivayet

ابن وهب عن يونس عن ابن شهاب أن السائب بن يزيد وعبيد الله بن عبد الله بن عتبة أخبراه عن عبد الرحمن بن عبد القاري سمعت عمر يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من نام عن حزبه أو عن شيء منه فقرأه فيما بين صلاة الفجر وصلاة الظهر كان له كائما قرأه من الليل.

İbn Vehb, Yûnus'tan, o da İbn Şihab'dan, o da Sâib b. Yezîd ve Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den o da Abdurrahman b. Abdulkârî'den şöyle dediğini rivayet etti; Ben Ömer b. Hattâb'dan işittim, o da Hz. Peygamber'den onun şöyle buyurduğunu nakletti: “Bir kimse geceleri okuduğu zikir ve duasını okumadan veya tamamlayamadan uyur da, sonra onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, gece okumuş gibi sevap kazanır.”¹²¹

Bu hadisi Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Nesâî ve Dârimî rivayet etmişlerdir.¹²² Sahâbî olan es-Sâib b. Yezîd (ö. 96/714)¹²³, kendisinden tabaka olarak aşağıda olan tâbiî Abdurrahman b. Abdulkârî'den (ö. 88/706) hadis rivayetinde bulunmuştur. Sâib b. Yezîd ile Hz. Ömer arasında yer alan Abdurrahmân b. Abdulkârî, Hz. Peygamber zamanında doğmuştur. Ancak ona mülâkî olamadığı için tâbiînden kabul edilmiştir.¹²⁴ Bu hadis bazı kaynaklarda Hz. Ömer'e atfedilen *mevkuf* bir isnadla rivayet edilmiştir. Bu konuda ihtilaf olsa da hadis sened yönünden sahihtir ve *merfu* biçimi esas alındığında sahâbe>tâbiîn>sahâbe>resûlullah zinciri ile konuya örnek teşkil eder.¹²⁵

3.7. Nüzhe 11 No'lu Rivayet

مَنْصُورُ بْنُ أَبِي مُزَاحِمٍ نَبَا أَبُو أُوَيْسٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرِو أَخْبَرَهُ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُحَمَّدٍ بْنَ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِيقِ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَمْ تَرَى أَنَّ قَوْمَكَ جِئْنَ يَتَوَلَّوْنَ الْكَفَّةَ قَصْرُوا عَنْ قَوَاعِدِ إِبْرَاهِيمَ.

Hadisi Mansur b. Ebî Müzâhım Ebû Üveys'ten, o da Zührî'den, o da Sâlim'den o da Abdullah b. Ömer'den, o da Abdullah b. Muhammed b. Ebû Bekr Sıddîk'dan, o da Hz. Âişe

¹²¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 42 (no: 10).

¹²² Müslim, “Salâtu'l-müsâfirîn”, 142; Ebû Dâvûd, “Kıyâmu'l-leyl”, 34; Nesâî, “Kıyâmu'l-leyl”, 65; İbn Mâce, “İkâmu's-salat”, 177; Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed Dârânî (Suudi Arabistan: Daru'l-Muğnî, 1412/2000), “Salah”, 344; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 76-79; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 42 (no.10).

¹²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/552; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2/576; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 2/169.

¹²⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, 2/839; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 3/366, Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 130.

¹²⁵ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbiî'inden Rivâyeti”, 337.

validemizden haber verdi. Hz. Peygamber dedi ki: “*Görmedin mi, kavmin Kâbe’yi bina ettikleri zaman İbrahim’in yaptığından daha dar bina ettiler...*”¹²⁶

Hadisi, Buhârî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Mâlik aynı tarık ile rivayet etmiştir.¹²⁷ İbn Hacer rivayeti ihtisar etmiştir. Rivayetin devamı Buhârî’de şu şekildedir: ‘Yâ Resulallah! Sen Kâ’be’nin duvarlarını İbrâhîm’in temelleri üzerine döndürmez misin? dedim. Resûlullah: ‘*Kavminin zamanı kâfirlik devrine yakın olmasaydı, muhakkak ben Kâ’be’nin duvarlarını İbrâhîm’in temelleri üzerine yapardım*’ buyurdu. Âişe bunu Resûlullah’tan işitmiştir. Dedi ki: Ben Resûlullah’ın Hicr’e yakın bulunan o iki Kâ’be köşesini isti’lâmı terk ettiğini görmedim; ancak şu var ki, herhalde Beyt, İbrâhîm’in temelleri üzere tamam olmamıştır.”¹²⁸

Hadisi sahâbî Abdullah b. Ömer (ö. 73/693), Hz. Âişe validemizden, Hz. Ebû Bekir’in torunu olan tâbiînden Abdullâh b. Muhammed (ö. 63/682) vasıtasıyla rivayet etmiştir. Bundan dolayı hadis sahâbe>tâbiîn>sahâbe>resûlullah zinciri ile sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek olmaktadır.¹²⁹

3.8. Nüzhe 12 No’lu Rivayet

حُسَيْن بن عيسى بن زيد عن وهب بن عبد الله عن أبي الطَّفِيل عن عبد الملك ابن أخي أبي ذر عن أبي ذر قال
أخبرني رسول الله صلى الله عليه وسلم إني أسلمت فردا وأموت فردا وأبعث فردا وأنهم لن يسلطوا على قتلي ولن يفتنوني
عن ديني.

Hüseyin b. İsa b. Zeyd, Vehb b. Abdillâh’dan, o da Ebû’t-Tufeyl’den o da Abdûlmelik İbn Ahî Ebî Zer’den (Ebû Zer el-Gıfârî’nin yeğeni) o da Ebû Zer’den naklen Hz. Peygamber’in kendisine: “*tek başına Müslüman olduğunu, tek başına öleceğini ve tek başına diriltileceğini, kendisini öldüremeyeceklerini, dininden döndüremeyeceklerini...*” söylediğini haber verdi”¹³⁰

Bu rivayet Irâkî ile İbn Hacer’in konu ile ilgili iki eseri dışındaki kaynaklarda tespit edilememiştir. İsnadda yer alan Ebû’t-Tufeyl sahâbîdir.¹³¹ Abdûlmelik (ö.70/689), Ebû Zer el-Gıfârî’nin oğlu ve sahâbî olduğu, ayrıca Ebû Zer’den hadis naklettiği söylenmektedir.

¹²⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 44 (no: 11).

¹²⁷ Buhârî, “Hac”, 42; Müslim, “Hac”, 399; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, 42/274; Nesâî, “Menâsikü’l-Hac”, 125; Mâlik, “Hac” 1336; Irâkî, *et-Takyid ve’l-izah şerhu mukaddimeti İbni’s-Salâh*, 77 (no: 6).

¹²⁸ İslami İlimler, *Sahih-i Buhârî*, “Mekke ve Mekke’nin En Meşhur Binası Olan Kâbe’nin Fazileti ile Yüce Allah’ın Şu Kavlinin Tefsiri Bâbı” (Erişim 18 Kasım 2024).

¹²⁹ Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 133; Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi’inden Rivâyeti”, 339.

¹³⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 46 (no: 12).

¹³¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/550, Buhârî, *et-Târîhu’l-Kebîr*, 7/545.

Abdûlmelik tâbiîn tabakasından kabul edilmiş ve sahâbe>tâbiîn>sahâbe>resûlullah isnad zinciri ile sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil edebileceği söylenmiştir.¹³²

3.9. Nüzhe 13 No'lu Rivayeti

البُخَارِيُّ عَنْ مَالِكِ بْنِ مَعْمَرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ عَتْرِيسُ بْنُ عَرْقُوبٍ هَلَكَ مَنْ لَمْ يَعْرِفْ بِقُلُوبِهِ الْمَعْرُوفَ وَلَمْ يُنْكِرْ بِقُلُوبِهِ الْمُنْكَرَ.

Hadisi Buhârî rivayet etmiştir, o da Mâlik b. Miğvel'den o da Kays b. Müslim'den o da Abdullah b. Mes'ud'dan, Abdullah b. Mes'ud dedi ki: 'İtrîs b. Urkûb şöyle dedi: 'İyiliği kalbi ile bilmeyen, kötülüğü kalbiyle inkâr etmeyen helak olur.'¹³³

İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde bu isnad ile zikredilen hadis başka kaynakta bulunamamıştır. Abdullah b. Mes'ud'un adını zikrederek rivayette bulunduğu İtrîs b. Urkûb'a isnad edilerek rivayet edilen bu hadis kaynaklarda farklı iki tarikle rivayet edilmiştir.

Birinci rivayet Taberânî'nin eserinde şu şekilde geçmektedir: 'Ali b. Abdülaziz> Ebû Nuaym> Süfyan> Kays b. Müslim> Târik b. Şihâb dedi ki: 'İtrîs b. Urkûb ve Abdullah b. Mes'ud geldi. İtrîs b. Urkûb, Abdullah b. Mes'ud'a şöyle dedi: 'İyiliği emretmeyen, kötülükten sakındırmayan helak olur' ve dedi ki: 'İyiliği kalbi ile bilmeyen, kötülüğü kalbiyle inkâr etmeyen helak olur.'¹³⁴ Yine İbn Abdülber eserinde Taberânî ile ortak râvi olan Kays b. Müslim> Târik b. Şihâb dedi ki: 'İtrîs b. Urkûb ve Abdullah b. Mes'ud geldi İtrîs b. Urkûb Abdullah b. Mes'ud'a şöyle dedi 'İyiliği emretmeyen, kötülükten sakındırmayan helak olur.' Abdullah b. Mes'ud dedi ki: 'İyiliği kalbi ile bilmeyen, kötülüğü kalbiyle inkâr etmeyen helak olur.' hadisini rivayet etmiştir.¹³⁵

İkinci rivayet ise tefsir alimlerinden Taberî ve İbn Kesîr'in tefsirlerinde geçmektedir. Şöyle ki: İbn Humeyd> Cerîr> Muğira> Ebû Ma'ser> İbrahim dedi ki: 'İtrîs b. Urkûb ile İbn Mes'ud geldi ve İtrîs şöyle dedi: 'Yâ Abdullah iyiliği emretmeyen, kötülükten sakındırmayan helak olur.' Abdullah b. Mes'ud dedi ki: 'İyiliği kalbi ile bilmeyen, kötülüğü kalbiyle inkâr etmeyen helak olur.'¹³⁶ Görüldüğü üzere isnadlar farklı olsa da metin ve anlam olarak fark bulunmamaktadır.

¹³² Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 79 (no: 18); İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 46 (no: 12); Şahyar, "Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti", 139; Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti", 346.

¹³³ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 47 (no: 13).

¹³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 9/112.

¹³⁵ Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd* (Erişim 27 Eylül 2023), 189 vr. /15/229.

¹³⁶ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Tefsirü't-Taberî, Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003), 22/410; Ebû'l-Fida

Hadisin râvilerine baktığımız zaman İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde Abdullah b. Mes'ud'un İtrîs b. Urkûb'dan rivayet ettiği görülmektedir. Ancak bu isnad ile hadis kaynaklarda bulunamamış, yukarıda zikrettiğimiz hadis ve tefsir kaynaklarında Abdullah İbn Mes'ud ile İtrîs b. Urkûb aynı mecliste karşılıklı sohbet ortamında konuştukları görülmüştür. İtrîs b. Urkûb ise *sika* bir râvi ve tâbiîn olduğu ve *tabakat* eserlerinde de Abdullah b. Mes'ud'dan hadis işittiği söylenmektedir.¹³⁷ İbn Hacer'in rivayetine destek olarak zikredilen diğer rivayetler ile Abdullah b. Mes'ud'un İtrîs b. Urkûb'dan naklettiği bu rivayet sahâbe>tâbiîn zinciri ile sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil edebilir. Ayrıca bu rivayet tâbiîn İtrîs b. Urkûb'dan nakledildiği için *maktû* hadistir.

3.10. Nüzhe 15 No'lu Rivayet

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الطَّائِفِيُّ ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَطَاءُ بْنُ أَبِي رِبَاحٍ ، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ قَالَ: ” قَدِمْتُ الطَّائِفَ ، فَدَخَلْتُ عَلَى عَنَسَةَ بِنِ أَبِي سُفْيَانَ ، وَهِيَ بِالْمَوْتِ ، فَرَأَيْتُ مِنْهُ جَزَعًا ، فَقُلْتُ: إِنَّكَ عَلَى خَيْرٍ ، فَقَالَ: أَخْبَرْتَنِي أُخْتِي أُمُّ حَبِيبَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ صَلَّى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بِالنَّهَارِ ، أَوْ بِاللَّيْلِ ، بَنَى اللَّهُ عَرْزًا وَجَلَّ لَهُ نَبِيًّا فِي الْجَنَّةِ ، “

Bize Muhammed b. Râfi', Zeyd b. Hubâb'dan, o da Muhammed b. Said et-Tâifi'den, o da Atâ b. Ebi Rabâh'dan, o da Ya'lâ b. Ümeyye'nin şöyle dediğini aktarmıştır: Taif'e geldim ve ölüm döşeğinde olan Anbese b. Ebî Süfyân'ı ziyaret ettim. Anbese korku içinde idi. Ben ona hayır üzere olduğunu hatırlattım. Bunun üzerine şöyle dedi: 'Kız kardeşim Ümmü Habibe Resûlullâh'ın 'Kim gündüz ya da gece on iki rekât namaz kılsa Allah onun için cennette bir ev bina eder.' buyurduğunu haber verdi.¹³⁸

Hadisi bu tarik ile Nesâî rivayet etmiştir.¹³⁹ Nesâî, bu rivayetin isnadında Atâ b. Ebî Rabâh'tan dolayı tutarsızlık olduğu için *zayıf* demiştir. Anbese'den bu rivayeti iki kişi daha rivayet etmiştir. Onlardan biri Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in; Nu'man b. Sâlim > Amr b. Üveys > Anbese b. Ebî Süfyân > Kız kardeşi Ümmü Habibe > Resûlullah rivayetidir.¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel bu rivayete Müslim'in şartına göre *sahih* demiştir. Diğer tarik ise Tirmizî tarafından şöyle rivayet edilmiştir: Süfyan es-Sevri > Ebi İshâk > Müseyyeb b. Râfi > Anbese b. Ebî

İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim = Tefsiru İbn Kesir*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 8/54.

¹³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/316; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 8/173; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 4/126; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 5/285; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe fi ma'rifeti's-sahabe*, 3/566; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, 5/93.

¹³⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 49 (no: 15).

¹³⁹ Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 66; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 77 (no: 19).

¹⁴⁰ Müslim, "Müsafirun", 101; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/161.

Süfyân > Kız kardeşi Ümmi Habibe > Resulullah.¹⁴¹ Tirmizî bu rivayete *hasen* demiştir. Rivayette geçen Anbese b. Ebî Süfyân, Ebî Süfyân'ın oğlu olup tâbiîndendir.¹⁴² Bundan dolayı Ya'lâ b. Ümeyye (ö. 60/679-80 [?]) sahâbî¹⁴³ olup ondan rivayette bulunduğu için ve hadisin *hasen* olduğundan, sahâbe>tâbiîn>sahâbe>resûlullah isnad zinciri ile sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmektedir.

3.11. Nüzhe 16 No'lu Rivayet

مَالِكُ بْنُ يَحْيَى رَوَى عَنْهُ مُعَاوِيَةَ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ.

عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ عُمَيْرِ بْنِ هَانِئٍ سَمِعْتُ مُعَاوِيَةَ عَلَى الْمُنْبَرِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: 'لَا تَزَالُ مِنْ أُمَّتِي أُمَّةٌ قَائِمَةٌ بِأَمْرِ اللَّهِ لَا يَضُرُّهُمْ مِنْ خَذْلِهِمْ وَلَا مِنْ خَالَفِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللَّهِ' فَقَامَ مَالِكُ بْنُ يَحْيَى فَقَالَ: 'سَمِعْتُ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ يَقُولُ: وَهُمْ بِالشَّامِ، فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: هَذَا مَالِكُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنِي: وَهُمْ بِالشَّامِ.'

Muâviye b. Ebî Süfyan'nın Mâlik b. Yuhâmir'den rivayeti.

Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir, Umeyr b. Hânî'den şöyle rivayet etmiştir: “Muâviye’yi minberde şöyle derken işittim: Muâviye, Resûlullah ‘dan şöyle işittiğini nakleder: ‘Ümmetimden, Allah’ın emri gelinceye (kıyamete) kadar, Allah’ın emrini yerine getirecek ve onları yüz üstü bırakıp muhalefet edenlerden zarar görmeyecek bir topluluk daima bulunacaktır.’ Mâlik b. Yuhâmir ayağa kalktı ve şöyle dedi: ‘Muaz b. Cebel’i işittim: ‘Onlar Şamlılar’ diyordu. Muaviye dedi ki: ‘Bu Mâlik b. Yuhâmir’dir: ‘Bana Onlar Şamlılardır’ diye haber veriyor.”¹⁴⁴

Hadisin metnin de biraz farklılık olsa da Buhârî ve Müslim’de geçmektedir.¹⁴⁵ Hadisin isnadında ismi geçen Muâviye b. Ebû Süfyan sahâbîdir. Hulefâ-i Râşidîn’den sonra Emevî devletinin kurucusu Emîrü’l-Mü’minîn’dir. Peygamberlikten 5, 7 veya 13 yıl önce doğduğu söylenmektedir. Babası Ebû Süfyân, annesi ise Hind’dir. Kendisi, babası, annesi ve kardeşinin Mekke’nin fethinde Müslüman olduğu bilinmektedir. Muâviye, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, müminlerin annesi Ümmü Habibe ve birçok sahâbeden hadis rivayetinde bulunmuştur. Resûlullah’a vahiy kâtipliği yapan Muâviye hicri 60 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁶

İbn Asâkir, Muâviye’nin hadis rivayet ettiği râvi Mâlik b. Yuhâmir’in sahâbî olduğunu söyler. Ebû Nuaym ise onun sahâbî olduğunu ancak ispat edilemediğini ifade etmiştir. Muâviye,

¹⁴¹ Tirmizî, “Salah”, 189.

¹⁴² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/268; İbn Hacer, *Takribü’l-Tehzib*, 436.

¹⁴³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/47. İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gabe fî ma’rifeti’s-sahabe*, 4/747.

¹⁴⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahabe*, 51 (no: 16).

¹⁴⁵ Buhârî, “Menâkıb”, 27; Müslim, “İmâre”, 174.

¹⁴⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/373; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gabe fî ma’rifeti’s-sahabe*, 5/201; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi’s-sahabe*, 6/120.

Buhârî ve Müslim’de geçen hadisi ondan rivayet etmiştir. İbn Sa’d, İclî ve İbn Hıbbân *sika* bir tâbiî olduğunu belirtmiştir. Abdülmelik b. Mervan zamanında hicri 72 yılında vefat ettiği söylenmektedir.¹⁴⁷

Mâlik b. Yühâmir’in hicri 70 yılında vefat ettiği göz önüne alındığında ve alimlerin onun hakkındaki genel kanaatinin tâbiî olduğu var sayılırsa, sahâbî olan Muâviye’nin tâbiî olan Mâlik b. Yuhâmir’den rivayet etmiş olduğu ve sahâbe>tâbiîn zinciri ile bu hadisin sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil ettiği sonucuna ulaşılabilir.

Buhârî hadisi: Humeydi> Velîd> İbn Câbir> Umeyr b. Hânî, Muâviye’den şöyle işitti: “Muâviye Hz. Peygamber’den nakletti: ‘*Ümmetimden Allah’ın emrini yerine getiren bir topluluk sürekli bulunacaktır. (Bir topluluk var olmaya devam edecektir.) Onları aşağılayan veya onlara muhalefet edenler, onlara zarar veremeyecektir (veremez). Öyle ki Allah’ın emri (kıyamet) gelinceye kadar bu topluluk(onlar) bu hal üzere kalmaya devam edecektir.*” Umeyr dedi ki: ‘Mâlik b. Yuhâmir, Muaz’ın ‘Onlar Şamlılardır’ dediğini aktardı. Muâviye ‘Mâlik, Muaz’dan ‘Şamlılardır’ dediğini işitmiştir.’ dedi.

Müslim ise şöyle rivayet etmiştir: Mansûr b. Ebi Muzâhım> Yahyâ b. Hamza> Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir> Umeyr b. Hânî, Muâviye’den şöyle işittim Hz. Peygamber: ‘*Ümmetimden Allah’ın emrini yerine getiren bir fırka (zümmre) sürekli bulunacaktır. (Bir topluluk var olmaya devam edecektir.) Onları aşağılayan veya onlara muhalefet edenler, onlara zarar veremeyecektir (veremez). Öyle ki onlar insanlara yardım ettikleri halde Allah’ın emri (kıyamet) gelinceye kadar devam edecektir.*”

Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet ettiği için *müttefekun aleyhtir*. Her iki rivayetin isnadı, Buhârî Humeydi> Velîd> İbn Câbir kanalı ile Müslim ise Mansûr b. Ebi Muzâhım> Yahyâ b. Hamza> Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir isnadı ile rivayet etmiştir ve isnad İbn Câbir’de birleşmektedir. Her ikisi de hadisi humâsi yani 5 râvi ile rivayet etmişlerdir. Hadis Buhârî ve Müslim’in sahihlerinde rivayet edildiği için *sahihtir*.

Buhârî ve Müslim’in hadis metnine baktığımızda Buhârî’den farklı olarak Müslim, Muâviye’nin söylediği hadisten sonra ‘Umeyr dedi ki’ diye başlayan cümleyi zikretmemiştir.

¹⁴⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/444; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 6/450; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/373; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 5/51; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahabe*, 5/563.

3.12. Nüzhe 17 No'lu Rivayet

صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ الزُّهْرِيِّ ثَنِي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ أَنَّهُ رَأَى مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ جَالِسًا فِي الْمَسْجِدِ. قَالَ: فَجِئْتُ حَتَّى جَلَسْتُ إِلَى جَنْبِهِ، فَأَخْبَرَنِي أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْلَى عَلَيْهِ {لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ} الْآيَةَ وَالْحَدِيثَ.

Salih b. Keysân, İbn Şihâb'dan o da Sehl b. Sa'd es- Sâidî dedi ki: Mervân b. el-Hakem'in mescidde oturduğunu gördüm. Ben de yanına oturdum. Mervan bana Zeyd b. Sâbit'in, şöyle rivayet ettiğini bildirdi: "Allah Resûlü, 'Müminlerden (cihada katılmayıp) oturanlarla malları ve canları ile Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.'¹⁴⁸

Bu hadis Buhârî, Tirmizî ve Nesâî'de geçmektedir.¹⁴⁹ Bu senetle rivayet şu şekildedir: "Sehl ibn Sa'd es-Sâidî şöyle demiştir: Ben Mervân b. el-Hakem'i mescidde otururken gördüm. Ben de ona doğru geldim ve yanı başına oturdum. Kendisi bize haber verdi; ona da Zeyd ibn Sabit şöyle haber vermiştir: Resûlullah ona 'Müminlerden (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mücâhede edenler beraber olamaz' âyetini yazdırmak istedi; tam o âyeti bana yazdırırken İbni Ümmi Mektûm, Resûlullah'ın yanına çıkageldi ve: Yâ Resûlullah, cihâda gücüm yetseydi, ben de, muhakkak cihâda gider, düşmanlarla harb ederdim, dedi."

İbni Ümmi Mektûm kör bir kişi idi. Allah Tebâreke ve Teâlâ Resulüne vahiy indirdi. Bu sırada Resûlullah'ın uyluğu benim uyluğum üzerinde bulunuyordu. Vahyin (Peygamber üzerindeki) ağırlığı bana o kadar ağır geldi ki, sonunda dizimin ufalanıp dağılmasından korktum. Sonra Rasûlullah'tan vahiy tesiri sıyrıldı da Azîz ve Celîl olan Allah {Ġayru ulûd-dararı} = 'Zarar sahibi olanlardan başka' diye (bir istisna kaydı) indirdi."¹⁵⁰

Bu rivayetlerden gelen hadisin senet ve metninden farklı olarak İbn Hacer rivayeti ihtisar ettiği görülmektedir. Bu hadisi Sehl b. Sa'd, Mervan b. Hakem'den (ö. 65/685) rivayet etmiştir. Sehl b. Sa'd, hicri 88 yılında vefat etmiş ve Hz. Peygamber'i gördüğünden sahâbîdir.¹⁵¹ Bu rivayetin senedinde sahâbeden Sehl b. Sa'd ile sahâbî Zeyd b. Sabit arasında Emevî halifesi Mervan b. el-Hakem bulunmaktadır. Mervan b. el-Hakem Hz. Peygamber zamanında doğmuş ancak o vefat ettiğinde henüz temyiz çağına ulaşmamış küçük bir çocuktu. Allah Resûlünü görmediği ve ona mülâki olmadığı için sahâbî tabakasından değil tâbiîn tabakasından

¹⁴⁸ En-Nisâ 4/95, İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 54 (no: 17).

¹⁴⁹ Buhârî, "Cihâd" 26; Tirmizî, Tefsir, "Nisa Süresi" 242; Nesâî, "Cihâd" 9; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*, 76 (no: 1).

¹⁵⁰ İslami İlimler, Sahîh-i Buhârî, "Yüce Allah'ın şu kavli babı" (Erişim 18 Kasım 2024).

¹⁵¹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 2/320.

sayılmıştır.¹⁵² Sahâbî Sehl b. Sa‘d’ın, tâbiî Mervan b. el-Hakem’den onunda Zeyd b. Sabit’ten rivayet ettiği bu hadis sahâbe>tâbiîn>sahâbe>resûlullah isnadı ile sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti kabul edilmiştir.

3.13. Nüzhe 20 No’lu Rivayet

أَبُو حُدَيْفَةَ فِي تَفْسِيرِ سُفْيَانَ عَنْهُ عَنْ قَيْسِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ طَارِقِ بْنِ شَهَابٍ عَنْ الْهَيْثَمِ بْنِ الْأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ} قَالَ يَهْدِمُ عَنْهُ مِثْلَ ذَلِكَ.

Hadisi Ebû Huzeyfe, Süfyan’ın tefsirine ilişkin yorumunda Kays b. Müslim’den o da Târik b. Şihâb’dan o da Heysem b. el-Esved’den o da Abdullah b. Amr’dan onun Allahu Teâlâ’nın “Kim kisası bağışlarsa bu kendisi için bir kefarettir.” ayetine ‘Aynı şekilde yok olur (silinir)’ demiştir.¹⁵³

Hadis İbn Ebî Şeybe, Taberî ve Beyhakî’nin eserlerinde geçmektedir.¹⁵⁴ İbn Hacer’in Nüzhe’inde, Târik b. Şihâb, Heysem b. el-Esved aracılığıyla Abdullah b. Amr’dan rivayet etmiştir. Burada isnadda ismi geçen Târik b. Şihâb ile Heysem b. el-Esved incelenecektir.

Târik b. Şihâb: ‘Peygamber Efendimizi gördüm ve Hz. Ebû Bekir’in döneminde gazvelere katıldım.’ demiştir. Kûfe’lidir. Ebû Dâvûd ondan bir hadis rivayet etmiş ve onun Hz. Peygamberi gördüğünü ama ondan bir şey işitmediğini dile getirmiştir. Hicri 83 yılında vefat etmesi ve Hz. Peygamberi görmesinden dolayı Târik b. Şihâb sahâbî tabakasından sayılmaktadır.¹⁵⁵

Heysem b. el-Esved, Kahtânîler’e mensup Yemenli bir Arap kabilesi olan Mezhic’in eşrafındandır. Şair ve Hatib olduğu söylenir. Abdullah b. Amr b. el-As’dan hadis rivayetinde bulunmuştur. Târik b. Şihâb kendisinden hadis rivayet etmiştir. Babası el-Esved b. Ekyâş Kâdisiye savaşında öldürülmüştür. Kûfeli olduğu söylenir. İclî ve İbn Hibbân onun *sika* bir tâbiî olduğunu söylemektedirler.¹⁵⁶

Hadisin isnadında yer alan sahâbî Târik b. Şihâb, tâbiî olan Heysem b. el-Esved’den hadis rivayetinde bulunduğu için bu hadis sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil

¹⁵² İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 7/39; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gabe fî ma’rifeti’s-sahabe*, 4/368; Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdadi, *Tarihu Medineti’s-Selam* (Tunus: Darü’l-Garbi’l-İslâmî, 2015), 12/126.

¹⁵³ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 59 (no: 20).

¹⁵⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-musannef fî’l-ehâdis ve’l-asar*, 5/362; Taberî, *Tefsirü’t-Taberî, Câmiü’l-beyân an te’vili ayi’l-Kur’an*, 8/473; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Attâ (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424), 8/96.

¹⁵⁵ Buhârî, *et-Târihu’l-Kebîr*, 5/623; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Gabe fî ma’rifeti’s-sahabe*, 3/68; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, 3/413.

¹⁵⁶ İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 8/333; İclî, *Ma’rifetü’s-sikat*, 2/335; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 5/507; İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, 4/118; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, 6/453.

etmektedir. Bu hadis, Hz. Peygamberin ağzından rivayet edilmeyip, sahâbî Abdullah b. Amr b. el-As'dan rivayet edildiği için *mevkuf* hadis kısmına girmektedir. Ayrıca rivayet edilen hadisin senedi Târik b. Şihâb> Heysem b. el-Esved> Abdullah b. Amr b. el-As isnad zinciri sahâbî>tâbiîn>sahâbî olarak ortaya çıkmaktadır.

Hadisin metnine baktığımızda Taberî'nin tefsirinde metnin sonunda geçen 'مِنْ دُنُوهِ' lafzını İbn Hacer, *Nüzhe*'de ihtisar etmiştir. İbn Ebî Şeybe *el-Musannef*'de 'يَهْدِمُ' lafzı yerine 'هُدِمَ' lafzını kullanmıştır.

3.14. Nüzhe 22 No'lu Rivayet

مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلِيمٍ ثَنَا مُسْلِمُ الْخَوَاصِ ثَنَا سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ ثَنَا حَمَّادُ بْنُ شُعَيْبٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّايغِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِي رَافِعٍ الصَّايغِ قَالَ: كَانَ عُمَرُ يَقْعُدُ إِذْ قَالَ لِي: أَخْذْ مِيثَاقَكَ. قَالَ: قُلْتُ: مَاذَا قَالَ: قَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ عَلَى تَنْبِيلِ الرِّسَالَةِ. وَأَخْذَ مِيثَاقِ الصَّانِعِ عَلَى الْإِحْكَامِ وَالْجُودَةِ.

Muhammed b. Mahled, Muhammed b. Selîm'den, o da Müslim el-Havvâs'dan, o da Saîd b. Sâlim'den, o da Hammâd b. Şuayb'dan, o da İbrahim es-Sâîğ'den, o da Nâfi'den, o da İbn Ömer'den, o da Ebû Râfi es-Sâîğ'den şöyle dediğini rivayet eder: “Ömer otururken bana ‘Senin ahdini aldım’ dedi. Ben de dedim ki: ‘Allah, tebliğ için Peygamberlerin ahdini almıştır. Zanaatkârın ahdini de işini mükemmel ve iyi yapması için aldı.”¹⁵⁷

İbn Hacer'in *Nüzhe*'de İbn Ömer'in Ebi Râfi es-Sâîğ'dan rivayet ettiği hadisin isnad ve metni başka hadis kaynaklarında bulunamamıştır. Ancak İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113), Dârekutnî'nin *el-Fevâ'idü'l-efrâd (etrâf)* adlı eserine yazdığı *Etrâfû'l-ğarâ'ib ve'l-efrâd*¹⁵⁸ eserinde İbn Ömer'in Ebi Râfi es-Sâîğ'dan “Ömer benim yanımda otururdu, ayağa kalktığında bana şöyle dedi: Senin ahdini alıyorum” rivayetini yukarıdaki isnad ile zikretmiştir.¹⁵⁹ Ebû Râfi es-Sâîğ, Basralı, tâbiînin büyüklerinden ve *sika* olduğu söylenmektedir.¹⁶⁰ Bu durumda İbn Ömer'in Ebû Râfi es-Sâîğ'dan rivayeti ve sahâbî>tâbiîn isnad zinciri ile örnek teşkil etmektedir.¹⁶¹ Ayrıca bu rivayet tâbiî Ebû Râfi es-Sâîğ'dan nakledildiği için *maktû* bir hadistir.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 62 (no: 22).

¹⁵⁸ M. Yaşar Kandemir, “İbnü'l-Kayserânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Nisan 2024).

¹⁵⁹ Ebû'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî İbnü'l-Kayserânî, *Etrâfû'l-ğarâ'ib ve'l-efrâd*, thk. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nessar, Seyyid Yusuf (Beyrut: Darul-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/158.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/121; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 8/489; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, 7/124.

¹⁶¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 62 (no: 22).

3.15. Nüzhe 24 No'lu Rivayet

خَالِدُ الْحَذَاءِ عَنْ عَمَارِ بْنِ أَبِي عَمَارٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كُنْتُ أَقُولُ فِي أَوْلَادِ الْمُشْرِكِينَ هُمْ مِنْهُمْ. فَحَدَّثَنِي رَجُلٌ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: رَبِّهِمْ أَعْلَمُ بِهِمْ. ثُمَّ لَقِيَهُ فَحَدَّثَنِي عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Hâlid el-Huzâi, Ammâr'dan (İbn Ebi Ammâr), o da İbn Abbas'dan şöyle demiştir: 'Ben bir zamanlar Müslümanların çocukları Müslümanlarla, müşriklerin çocukları müşriklerle beraber olacak diyordum. Ta ki filanca kişi bana şu sözü nakledinceye kadar; Resûlullah'a onlar hakkında sorulunca 'Allah onların ne yapacağını bilir' buyurdu." Sonra Peygamber'den bunu bahseden biriyle karşılaştım.¹⁶²

Hadis İbn Hacer'in *Nüzhe* 'den aktarılan isnada göre Ahmed b. Hanbel¹⁶³ ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî *el-Müsned*'inde¹⁶⁴ yer almaktadır. Nakledilen rivayette İbn Abbas'ın iki kişi ile görüştüğü görülmekte, bu kişilerden biri tâbiîn diğeri sahâbî olduğu ancak isimlerinin mübhem olduğu söylenmektedir. İbn Abbas tâbiînden aldığı rivayeti, sahâbî râviden dinleyerek görüşünü değiştirmiştir ve bu durum tâbiîn râviyi çıkartıp sahâbî râviden rivayeti alması ile ashabın âlî isnad elde ettiğinin ispatı olmuştur.¹⁶⁵

Hadis Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin, Saîd b. Cübeyr'in İbn Abbas'tan onun da Hz. Peygamber'den rivayet ettiği başka tarik ile nakledilmiştir.¹⁶⁶ Bu rivayet ile hadis sahâbe mürseli olduğu görülmektedir.¹⁶⁷ Ancak İbn Abbas'ın ismi olmayan tâbiînden rivayeti kabul görülecek olursa konuya örnek teşkil edebilir.¹⁶⁸ Tayâlisî'den rivayet edilen isnadda ismi olmayan sahâbînin Übey b. Ka'b (ö. 32/652) olduğu söylenmekte ve İbn Hacer, *Nüzhe* 'de aktardığı rivayette İbn Abbas'ın filanca kişiden aldığı diğer kişi olan tâbiî Übey b. Kâ'b'ın talebesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁹

3.16. Nüzhe 27 No'lu Rivayet

بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: ذَكَرْتُ لِابْنِ شِهَابٍ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمٌ: أَنَّ ابْنَ عُمَرَ «كَانَ يَصْنَعُ ذَلِكَ يَعْنِي يَطْعُ الْخَفَيْنَ لِلْمَرْأَةِ الْمُحْرَمَةِ» ثُمَّ حَدَّثَنِي صَفِيَّةُ بِنْتُ أَبِي عُبَيْدٍ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ رَخَّصَ لِلنِّسَاءِ فِي الْخَفَيْنِ. فَتَرَكَ ذَلِكَ.

¹⁶² İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 66 (no: 24).

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/305, 38/469.

¹⁶⁴ Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Daru'l-Hicr, 1419/1999), 1/434; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 77 (no: 9).

¹⁶⁵ Şahyar, "Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti", 135

¹⁶⁶ Buhârî, "Cenâiz", 93; Ebû Dâvûd, "Sünne", 18; Nesâî, "Cenâiz", 60.

¹⁶⁷ Şahyar, "Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti", 135; Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti", 342.

¹⁶⁸ Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti", 342.

¹⁶⁹ Şahyar, "Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti", 135; Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti", 342.

İbn İshâk, İbn Şihâb'a söyledim, o da dedi ki: Sâlim'den rivayet edildiğine göre İbn Ömer, ihramlı kadının mestlerini keserdi. Sonra ona Safiyye binti Ebû Ubeyd, Hz. Âişe'nin kendisine şöyle haber verdiğini söyledi: “Resûlullah ihramlı kadınların mest giymelerine izin verirdi.” Abdullah b. Ömer bunu yapmayı bıraktı. dedi.¹⁷⁰

Bu rivayet Ebû Dâvûd tarafından nakledilmiştir.¹⁷¹ Ebû Dâvûd, Elbânî'nin bu rivayet hakkında *hasen* dediğini nakletmiştir. İbn Ömer hadisi hanımı Safiyye bint Ebû Ubeyd aracılığı ile Hz. Âişe validemizden rivayet etmiştir. İbnü'l-Esîr ve İbn Abdilber'e göre Safiyye, Hz. Peygambere idrak etmiş ama ondan hadis işitmemiştir.¹⁷² İbn Hacer ise Resûlullâh'a idrak ittiğini ama temyiz yaşında olmadığını söylemiştir. İbn Hibbân¹⁷³ ve İclî de Safiyye bint Ebû Ubeyd için güvenilir *sika* râvi demişlerdir. Bu bilgilere göre Safiyye bint Ebû Ubeyd tâbiîn tabakasındandır.¹⁷⁴ Buna göre İbn Ömer tâbiînden olan hanımı Safiyye bint Ebû Ubeyd'den hadis rivayet etmiştir. Bu sebeple hadis sahâbe>tâbiî>sahâbe isnadı ile sahabenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmekte ve rivayet Hz. Âişe'den nakledildiği için *mevkuf* hadistir.

3.17. Nüzhe 29 No'lu Rivayet

این وهب عن عیاض بن عبد الله وابن لپیعة عن أبي الزبير عن جابر أَخْبَرْتَنِي أُمُّ كَلْثُومُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ يُجَامِعُ أَهْلَهُ ثُمَّ يَكْسِلُ، هَلْ عَلَيْهِ مِنْ غَسَلٍ؟ وَعَائِشَةُ جَالِسَةٌ، فَقَالَ: إِنِّي لَأَفْعَلُ ذَلِكَ أَنَا وَهَذِهِ ثُمَّ نَغْتَسِلُ.

İbni Vehb, İyâz b. Abdillâh'dan, o da Ebû Zübeyr'den o da Câbir b. Abdillâh'dan, o da Ümmü Külsüm bint Ebû Bekir'den, o da Âişe'den şöyle haber verdi: “Bir adam Resûlullah'a, zevcesi ile cima yaparak menisini inzal etmiyen kimsenin hükmünü sordu. Bu karı kocaya gusl vacip olur mu? dedi, Âişe'de orda oturuyordu, Resûlullah: “*Şununla ben, ikimiz bunu yapıyoruz, sonra yıkıyoruz*” buyurdular.¹⁷⁵

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.¹⁷⁶ Müslim'den gelen rivayet: Harun b. Maruf ve Harun b. Saîd el-Eylî > İbn Vehb > İyad b. Abdillâh > Ebû Zübeyr > Câbir b. Abdillâh > Ümmü Külsüm > Âişe isnadı ile gelmiştir. İbn Hacer'in isnadına göre Müslim'in isnadında İbn Lehiya'nın olmadığı görülmektedir. Hadis Âişe validemizin de bulunduğu bir ortamda Hz. Peygamber'e sorulan soruya cevap verilmesiyle sonuçlanmıştır. Resûlullah ‘*Şununla ben*

¹⁷⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 71 (no: 27).

¹⁷¹ Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 31; Irâkî, *et-Takyid ve 'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 77 (no: 7).

¹⁷² İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî ma 'rifeti'l-ashâb*, 4/1873; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma 'rifeti's-sahabe*, 6/174.

¹⁷³ İbn Hibbân, *es-Sikat*, 4/386; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 33 (no: 5).

¹⁷⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahabe*, 8/218.

¹⁷⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 77 (no: 29).

¹⁷⁶ Müslim, “Hayz”, 89; Irâkî, *et-Takyid ve 'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 76 (no: 3).

derken orada bulunan Âişe validemizi kastetmiştir. Sahâbî Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) bu hadisi, Hz. Ebû Bekir'in kızı tâbiû Ümmü Külsüm'den (ö. 58/678'den sonra)¹⁷⁷ rivayet etmiştir. Cabir b. Abdullah yaşça, mertebeye ve tabaka olarak Ümmü Külsüm'ün üzerindedir.¹⁷⁸ Bu bilgilere dayanarak bu hadis sahâbe>tâbiû>sahâbe isnad zinciri ile sahâbenin tâbiûnden hadis rivayetine örnek teşkil etmekte ve Hz. Peygamber'den nakledildiği için *merfu* hadistir.

3.18. Nüzhe 30 No'lu Rivayet

يحيى بن حمزة عن الحكم بن عبد الله أنه سمع المطلب بن عبد الله بن حنطب أنه سمع أبو هريرة قال: دخلت على أم عبد الله بن أبي ذياب عائد لها من شكاوى فقالت: يا أبا هريرة إني دخلت على أم سلمة أعيدها فنظرت إلى قرحة في يدي فقالت: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: ما ابتل الله عبدا ببلاء وهو على طريقة يكرها إلا جعل الله له ذلك البلاء كفارة وطهوراً.

Yahya b. Hamza, el-Hakem b. Abdullah'tan, o da el-Muttalib b. Abdullah b. Hantab'ın, Ebû Hüreyre'den şöyle işittiğini nakletmiştir: “Hastalığı sebebiyle kendisini ziyaret etmek üzere Ümmü Abdillâh b. Ebî Ziyâb'ın yanına varmışım. Bana şöyle dedi: ‘Ey Ebû Hüreyre, ben de hastalığı sebebiyle ziyaret etmek üzere Ümmü Seleme'nin yanına varmışım. Bu esnada elimdeki yarayı görünce Resûlullah'ın şöyle buyurduğu söyledi: ‘Allah bir kulunu bir bela ile imtihan ettiğinde bu imtihanı onun günahlarına keffaret kılar.’”¹⁷⁹

İbn Hacer, Ümmü Abdullah'ın bu hadisini sahâbenin tâbiûnden rivayeti olarak kitabına almıştır.¹⁸⁰ Ümmü Abdullah b. Ziyâb, hakkında çok bilgi olmamakla birlikte isminin Abdullah b. Ziâb olduğu söylenmektedir. Ayrıca senette ismi geçen el-Hakem b. Abdullah'ın zayıf sayılmasına rağmen hadis metninin sahih olduğu söylenmiştir.¹⁸¹ Nitekim bu rivayetin mana olarak benzerleri Buhârî ve Müslim tarafından nakledilmiştir.¹⁸² Buhârî: Ebû'l-Yemâni'l-Hakem b. Nâfi > Şuayb > ez-Zührî > Urvetü b. ez-Zübeyr > Âişe, Resûlullah'ın şöyle dediğini nakletti: “Müslümanın başına gelen hiçbir musibet yoktur ki, Allah onun için bir keffaret olmasın, hatta diken bile batsa.” Müslim: Ebû't-Tâhir > İbn Vehb > Mâlik b. Enes ve Yunus b. Yezîd > İbn Şihâb > Urvetü b. ez-Zübeyr > Âişe, Resûlullah'ın şöyle dediğini nakletti: “Müslüman'ın başına gelen hiçbir musibet yoktur ki, onun için bir keffaret olmasın, hatta onun batırdığı bir diken bile.” İki rivayetin isnadları Urvetü b. ez-Zübeyr de birleşmektedir. İsnad

¹⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 10/429; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 6/383.

¹⁷⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Sahihi Müslim bi-şerhi'n-Nevevî = el-Minhac fî şerhi Sahihi Müslim b. Haccac* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, 1972), 4/42.

¹⁷⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 79 (no: 30).

¹⁸⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 79 (no: 30); Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 137.

¹⁸¹ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 344.

¹⁸² Buhârî, “Merdâ”, 1; Müslim, “Birr ve Sıla”, 49.

Abdurrahman b. Budeyl b. Meysera, Yahyâ b. Sa'îd'den, o da Sa'îd b. el-Müseyyeb'den, o da Ömer'den, onun da tâbiîn neslinin efendisi Üveys'den rivayeti. Onun el-Hilye'de *mevkuf* hadisleri vardır.¹⁸⁷

Bu isnadı İbn Hacer *Nüzhe'de* Hz. Ömer'in Üveys'den hadis nakli olarak zikretmiştir. Ancak rivayetin İbnü'l-Mübârek, İbn Ebî Şeybe, Müslim ve Hâkim tarafından nakledilen isnadlara göre Hz. Ömer hadisi Üveys'den değil, Hz. Peygamber'den rivayet etmiştir.¹⁸⁸ Rivayetin açık ve detaylı hali şu şekildedir: “Bize Züheyr b. Harb rivayet etmiştir, o da Hâşim b. el-Kâsım'dan o da Süleyman b. el-Muğîra'dan, o da Saîd el-Cerîrî'den o da Ebû Nedra'dan o da Useyr b. Câbir'den naklen rivâyet etti ki, Kûfeliler bir heyet halinde Hz. Ömer'e geldiler. İçlerinde Üveys'le alay eden bir adam varmış. Hz. Ömer: ‘Burada Karanîlerden kimse var mı?’ diye sormuş. Hemen bu adam gelmiş. Hz. Ömer: Şüphesiz ki, Resûlullah: “Size Yemen'den Üveys denilen bir adam gelecek. Yemen'de annesinden başka geride hiçbir şey bırakmamış. Kendisinde beyazlık vardır. Allah'a duâ etti de beyazlığı kendisinden giderdi. Yalnız bir dinar veya dirhem yeri kadar kaldı. Sizden her kim onunla karşılaşırsa sizin için istiğfar etsin!” buyurdular, demiş.¹⁸⁹

Üveys, Hz. Peygamber zamanında İslam'ı anlatmak üzere Yemen'e gelenlerin sayesinde müslüman olmuştur. Hz. Peygamber'i görmek için Medine'ye gitmek isteyen Üveys, annesini bırakacak kimseyi bulamamıştır. Daha sonra annesinden izin alarak Medine'ye gitmiş ancak orada Peygamberimizi göremeden annesinin hastalığından dolayı Yemen'e geri dönmüştür. Hadis kaynaklarından aktarılan bilgilere göre Resûlullah Üveys'in Medine'ye geleceğini Hz. Ömer'e söylemiş ve onu görürse dua almasını tavsiye etmiştir.¹⁹⁰ Burada geçen rivayette bu olayı anlatmaktadır. Bu durumda Üveys'in Hz. Peygamber'i görmediği tespit edilmiştir. İbn Hacer, Hz. Ömer'in Üveys ile aralarında geçtiği konuşmayı nakletmiştir. Ebû Nuaym'ın *merfu* olarak naklettiği bu hadis kaynaklarda bulunamamıştır. Üveys'in Hz. Peygamber'den rivayet etmesi mümkün olmadığından dolayı Ebû Nuaym'ın nakline hata hükmü verilmiştir.¹⁹¹ Yukarıda verilen tarıklara göre ise hadisi Useyr b. Câbir, Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. Bu haliyle hadis sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine girmemektedir.

¹⁸⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 25 (no: 1).

¹⁸⁸ Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, *el-Müsne'd*, thk. Subhi el-Bedri es-Samerrai (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1987/1407), 18; İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannefi'l-ehâdis ve'l-asar*, 6/397; Müslim, “Fedâilü Sâhâbe”, 223; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, 3/397.

¹⁸⁹ İslami İlimler, Sahîh-i Müslim, “Üveysü'l-Karani'in Faziletlerinden Bir Bab” (Erişim 4 Eylül 2024).

¹⁹⁰ Necdet Tosun, “Veysel Karanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 4 Eylül 2024).

¹⁹¹ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbiî'inden Rivâyeti”, 361.

4.2. Nüzhe 3 No'lu Rivayet

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْعَلَاءِ ابْنِ أَبِي الْعَبَّاسِ، عَنْ أَبِي الطَّفِيلِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ قُرَوَّاشٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فِي قِصَّةِ ذِي الثَّدْيَةِ.

Süfyan, Alâ İbn. Ebi Abbas'ın oğlundan, o da Ebû't-Tufeyl'den, o da Bekr b. Kırvâş'dan, o da Sa'd'dan o da Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan naklen, Zü's-südeyye kıssa vardır.¹⁹²

Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer alan bu hadis sahâbî Ebû't-Tufeyl (ö. 110/728) tarafından Bekr b. Kırvâş (ö.?) aracılığıyla Sa'd b. Ebi Vakkâs'dan nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel bu hadisin isnadının *zayıf* olduğunu, hadisi Ebû't-Tufeyl'den başka Bekr b. Kırvâş'dan kimsenin rivayet etmediğini söylemektedir.¹⁹³ Buhârî, Ebû't-Tufeyl'den başka Bekr b. Kırvâş'dan kimsenin rivayet etmediğini¹⁹⁴, el-İclî *es-Sikât* eserinde Bekr b. Kırvâş'ı güvenilir büyük tâbiîn olduğunu,¹⁹⁵ İbn Hıbbân da Ebû't-Tufeyl'in Bekr b. Kırvâş'dan¹⁹⁶ rivayeti olduğunu söylemiş olsalar da Zehebî, İbn Hacer ve el-Elbânî hadisin *münker* olduğunu söylemektedir.¹⁹⁷

4.3. Nüzhe 14 No'lu Rivayet

روح بن أسلم ثنا حماد بن سلمة عن ثابت عن أنس قال: نظر عجوان الرقاشي إلى امرأة فأتبع نظره نظرة أخرى فاقتلع عينه فرمى بها وقال: لا تصاحبني هذه يومي هذا.

Rûh b. Eslem, Hammâd b. Seleme'den, o da Sâbit'den o da Enes'den naklen rivayet etti. Enes dedi ki: 'Acvân er-Rakkâşî bir kadına baktı ve bakmaya devam etti ve gözü o kadında kaldı ve 'Bugün artık benimle arkadaşlık etmeyin'¹⁹⁸

Sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti olarak İbn Hacer'in Nüzhe eserinde râvi isimleri verilen bu hadis başka kaynaklarda bulunamamıştır. Rivayette ismi geçen Ruh b. Eslem *zayıf*tır. Enes b. Mâlik'in zikretmiş olduğu Acvân er-Rakkâş, *tabakat* kitaplarında geçmediği için *meçhul* bir kişidir.¹⁹⁹ Aynı şekilde rivayet edilen metin de başka kaynaklarda bulunamamıştır. Bu nedenle hem râvinin *meçhul* olması hem de metnin *meçhul* olmasından dolayı bu hadis *meçhul* bir hadistir ve sahâbenin tâbiînden hadis rivâyetine örnek teşkil etmemektedir.

¹⁹² İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 30 (no: 3).

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/125; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 79 (no: 13); İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 30 (no: 3).

¹⁹⁴ Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 2/473.

¹⁹⁵ Ebû'l-Hasan Ahmed b Abdullah b Salih İclî, *Ma'rifetü's-sikat*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985), 1/251.

¹⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Sikat*, 4/75.

¹⁹⁷ Şahyar, "Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti", 137.

¹⁹⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 48 (no: 14).

¹⁹⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 48.

4.4. Nüzhe 21 No'lu Rivayet

عبد الله بن رشيد عن مُجاهد بن الزبير عن أبان عن أنس عن وقاص بن ربيعة عن أبي ذر عن النَّبي صلى الله عليه وسلم فيما يرويه عن ربه عز وجل قال: ابن آدم انك ما دعوتني ورجوتني... الحديث بطوله وفيه: يا بني آدم كلّمك كان جائع إلا من أطعمت فاستطعموني أطعمكم.

Abdullah b. Reşîd, Mücahid b. Zübeyr'den, o da Ebân'dan o da Enes b. Mâlik'ten o da Vakkâs b. Rabîa'dan o da Ebû Zer'den, Hz. Peygamber rabbinden naklettiği kudsî hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Ey Âdemoğlu bana dua ettiğin ve benden ümit ettiğin sürece... “Ey Âdemoğlu! Benim doyurduğum hariç hepiniz açsınız. O halde benden rızık isteyin ki, sizi doyurayım.*”²⁰⁰

Hadis, Enes b. Mâlik ve Ebû Zer (ö. 32/652) arasında Vakkâs b. Rabia'nın (ö.?) bulunduğu isnadla Irâkî ve İbn Hacer tarafından rivayet edilmiştir. Ancak bu isnad ile hadis başka kaynaklarda geçmemektedir.²⁰¹ Vakkas b. Rabîa'nın, tâbiînin orta tabakasında yer aldığı ve güvenilir olduğu, İbn Hibbân ve Zehebî tarafından doğrulanmış, İbn Hacer ise makbul râvi olduğunu söylemiştir.²⁰² Hadis, Enes b. Mâlik'in (ö. 98/716) Ebû Hüreyre'den nakli olarak Buhârî ve Müslim'de geçmektedir ve metni şu şekildedir: “*Ey Âdemoğlu! hakikat şu ki, sen bana bir karış yaklaşacak olsan, ben sana bir zira yaklaşırım...*”²⁰³ Hatib el-Bağdâdî'nin senediyle tespit edilemeyen bu rivayetin senedinde meçhul râviler bulunması ve isnattaki teferrüd sebebiyle zayıftır. Konunun örneği olması doğru değildir.²⁰⁴

4.5. Nüzhe 25 No'lu Rivayet

ابن أبي الدنيا أنا أبو غسان ثنا روح ثنا حماد عن ثابت عن أبي ظبية عن عبد الله بن عمرو أخبرني بعض أهل الكتاب: أن هذه الأمة تحب الذكر كما تحب الحمامة وكرها، وهم أسرع إلى ذكر الله من الإبل إلى ردها يوم ظمأها.

İbn Ebi ed-Dünya, Ebû Gassân'dan o da Rûh'dan o da Hammâd'dan o da Sâbit'ten o da Ebi Zabye'den, o da Abdullah b. Amr'dan naklen rivayet etti. Abdullah b. Amr dedi ki: “Bana ehl-i kitaptan bazıları haber verdi ve dediler ki: ‘Bu ümmet güvercinin yuvasını sevdiği gibi zikri severler ve onlar Allah’a zikirde devenin susadığında suya koşmasından daha hızlıdır.’”²⁰⁵

²⁰⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 61 (no: 21).

²⁰¹ Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 79 (no: 17); İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 61 (no: 21); Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 139.

²⁰² Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 139.

²⁰³ Buhârî, “Tevhid”, 50; Müslim, “Zikr”, 20.

²⁰⁴ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 356.

²⁰⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 68 (no: 25).

Abdullah b. Amr'dan rivayet edilen bu hadis İbn Recep el-Hanbeli'nin eserinde geçmektedir.²⁰⁶ Abdullah b. Amr'a nispet edilen bu hadis başka eserlerde bulunamamıştır. Ancak bu rivayet Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) *Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifeti ahbâri'r-Rusûl*²⁰⁷ eserinde her birine 'asıl' adını verdiği 291 konu başlığı altında bir hadisin şerhini yaptığı, 'Bu Ümmetin Özellikleri' başlığı altında isnadsız olarak bu hadisin zikredildiği görülmektedir. Hadisin isnadına bakıldığında ise Rûh isimli râvinin zayıf olduğu söylenmektedir. Rivayetin başka eserde bulunamaması ve râvinin zayıf olmasından dolayı sahâbenin tâbiinden hadis rivayetine örnek teşkil etmemektedir.²⁰⁸

4.6. Nüzhe 27/1 No'lu Rivayet

الْوَاقِدِيُّ عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: شَهِدْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمٌ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ أَبِي عُبَيْدٍ عَنْ حَفْصَةَ سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ.

El-Vâkidî, Musa b. Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris'den, o da ez-Zührî'den o da Sâlim'den o da İbn Ömer'den, o da Safiyye bint Ebû Ubeyd'den, o da Hz. Peygamberin zevcesi Hafsa'dan Hz. Peygamberin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Fecir doğmadan önce oruca niyet etmeyenin orucu yoktur...*”²⁰⁹

İbn Hacer bu rivayeti sahâbenin tâbiinden rivayeti olarak nakletmiştir. Bu rivayetin başka tariklerinde, Abdullah İbn Ömer'in Hafsa'dan rivayetini Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel²¹⁰, Safiyye bint Ebû Ubeyd olmadan zikretmişlerdir. Irâkî Hatib el-Bağdâdî'den zikrettiği bu rivayetin isnadında bulunan el-Vâkidî'nin zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.²¹¹ İbn Hacer tarafından Abdullah b. Ömer > Safiyye > Hafsa tariki ile nakledilen rivayet kaynaklarda tespit edilememiştir. İbn Ömer > Hafsa isnadı ile gelen rivayetlerin sahih ve *mevkuf* olması daha isabetli görülmüştür. İbn Ömer>Safiyye>Hafsa isnadı ile yapılan rivayetin sahâbenin tâbiinden rivayeti olarak örnek teşkil etmesi isabetli değildir.²¹²

²⁰⁶ Ebû'l-Ferec Zeynüddin Abdurrahman b Ahmed İbn Receb, *Câmiü'l-ulum ve'l-hikem*, thk. Maher Yassin Al-Fahal (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1429/2008), 937.

²⁰⁷ Abdülfettâh Abdullah Bereke, “Hakîm et-Tirmizî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 23 Nisan 2024).

²⁰⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 68 (no: 25).

²⁰⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 73 (no: 27/1).

²¹⁰ Ebû Dâvûd, “Savm”, 71; Tirmizî, “Savm”, 33; Nesâî, “Sıyâm” 68; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3/171, İbn Mâce, “Sıyâm”, 26; Dârimî, “Sıyâm”, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 44/53; Irâkî, *et-Takyid ve'l-izah şerhu mukaddimeti İbni's-Salâh*, 79 (no: 15); İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 73 (no: 27).

²¹¹ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 353.

²¹² Şahyar, “Sahâbenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 138; Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”, 353.

4.7. Nüzhe 27/2 No'lu Rivayet

الْوَاقِدِيُّ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عِيَاذِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلْقَمَةَ الْفُجْوَءِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ صَفِيَّةَ، عَنْ حَفْصَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَفَعَهُ: لَا يَحْرَمُ مِنَ الرَّضَاعِ إِلَّا عَشْرَ رَضَعَاتٍ.

el- Vâkıdî, Hişâm b. Sa‘d’dan, o da Zeyd b. Eslem’dan, o da İyâd b. Abdillâh’dan, o da Abdullâh b. Alkame b. el-Feğvâi’dan, o da İbn Ömer’dan, o da Safiyye’dan, o da Hafsa’dan naklen Hz. Peygamberden şöyle buyurmuştur: “Süt on emme olmadıkça haram kılmaz.”²¹³

Abdullâh b. Ömer, Safiyye bint Ebi Ubeyd’dan (ö.?) onun da Hafsa’dan (ö. 41/661) rivayet ettiği bu hadis Taberânî tarafından rivayet edilmiştir.²¹⁴ Taberânî, el-Vâkıdî’nin bu rivayette *ferd* kaldığını da belirtmiştir. İsnadda bulunan Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî sebebiyle hadisin *zayıf* olduğu ve rivayetin aslen *mevkuf* olduğu tespit edilmiştir.²¹⁵ Ayrıca Kayserânî, *Tezkiretü’l-Huffâz* eserinde el-Vâkıdî hakkında İbn Meîn: “O hadiste bir şey değildir” ve İbnü’l-Medîni’nin “Hadis uydurur” dediklerini aktarmıştır.²¹⁶ Bu sebeplerden dolayı rivayet sahâbenin tâbiînden rivayetine örnek teşkil etmemektedir.

4.8. Nüzhe 28 No'lu Rivayet

شَبَابَةُ ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي رَاشِدٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْحَرِثِ عَنْ عَقْبَةَ بْنِ أُسَيْدٍ وَيَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجَرَشِيِّ عَنْ الثُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ عَنْ نَائِلَةَ بِنْتِ الْفَرَاصَةِ الْكَلْبِيَّةِ امْرَأَةَ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَتْ لَمَّا حَضَرَ عُثْمَانُ قَبْلَ قَتْلِهِ بِيَوْمٍ ظَلَّ صَائِمًا فَلَمَّا كَانَ عِنْدَ إِفْطَارِهِ سَأَلَهُمُ الْمَاءَ الْعَذْبَ فَأَبَوْا عَلَيْهِ.

Şebâbe, Yahya b. Ebî Râşid mevlası Amr b. el-Harîs’dan, o da Ukbe b. Esîd ve Yahya b. Abdürrahman el-Ceraşî’dan, o da en-Nu’mân b. Beşîr’dan, o da Nâile bint el-Ferâfisa el-Kelbiyye zevcû Osman’dan (b. Affân) rivâyetine göre o Hz. Osman’ın şehit edilmesini anlatırken şöyle demiştir: “Hz. Osman öldürülmesinden bir gün önce oruçluydu. İftar edeceği zaman kendini kuşatanlardan tatlı su talep etti, onlar bu isteği kabul etmedi...”²¹⁷

Bu hadisi Nâile’dan, Nu’mân b. Beşîr²¹⁸ ve Ümmü Hilâl bint Vekî²¹⁹ olmak üzere iki kişi rivayet etmiştir. Nu’mân’dan rivayet şu şekildedir: Yahya b. Râşid > Yahya b. Abdirrahman

²¹³ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 73 (no: 27/2).

²¹⁴ Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, thk. Ebû Muaz Târık b. Avadullah b. Muhammed (Kahire: Daru’l-Haremeyn, 1415/1995), 4/179.

²¹⁵ Irâkî, *et-Takyid ve’l-izah şerhu mukaddimeti İbni’s-Salâh*, 79 (no: 16); İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 71 (no: 27); Şahyar, “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”, 138; Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi’inden Rivâyeti”, 354.

²¹⁶ Ebü’l-Fazl İbnü’l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, *Tezkiretü’l-Huffâz etrâfû ehâdissi Kitâbi’l-Mecrûhîn İbn Hibbân*, thk. Hamdî b. Abdülmeccid b. İsmâil es-Selefi, (Riyad: Daru’l-Samî 1415/1994), 400.

²¹⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fî rivâyeti’s-sahâbe*, 75 (no: 28).

²¹⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 39, 388-389.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/395.

ile Ukbe b. Esîd > Nu'man > Nâile > Hz. Osman: "Rüyasında (Hz. Peygamber'i gördüğünü şöyle anlatıyor): "Yanında bir kova su olduğu halde Resûlullah bana görünüp 'iç' dedi. Kanana kadar içtim." Sonra: *'Bu topluluk bir an önce senin işini bitirmek isteyecek. Onlarla çarpışırsan zafer kazanırsın. Onlara karışmayıp engel olmazsan yanımızda iftar edersin'* buyurdu. (Nâile dedi ki: Yanına girip) Hz. Osman'ı o gün şehit ettiler."²²⁰ Rivayette ismi geçen Yahya b. Râşid dışındaki râviler güvenilirdir.²²¹ İbn Hıbbân, Nâile'yi tâbiinden saymıştır. Ayrıca rivayet *zayıf* olmasıyla birlikte Nâile tâbiîn tabakasından sayılırsa konuya örnek teşkil edilebileceği söylenir. Ancak Hz. Osman bu hadisi rüyasında gördüğü ve hadis rivayetinde rüyanın *sahih* olarak kabul edilmemesinden dolayı tenkit konusu olabileceği de ifade edilmektedir.²²² Nâile'den rivayet eden Ümmü Hilâl rivayeti: Affan b. Müslim > Vüheyb > Dâvûd (b. Ebî Hind) > Ziyad b. Abdullah > Ümmü Hilâl > İmraetü Osman. Bu rivayette adı geçen râvi Ziyad b. Abdullah *zayıftır*.²²³ İbn Hacer, Ümmü Hilâl hakkında 'kim olduğu bilinmiyor' demiştir.²²⁴ Şuayb Arnaût'ta senedin *zayıf* olduğunu söylemiştir.²²⁵

5. Sahâbenin Tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri

Sahâbenin tâbiinden hadis rivayetleri özelinde İbn Hacer, *Nüzhe* eserinde tâbiîn tabakasından Kâ'b el-Ahbâr'dan çok sayıda sahâbî rivayette bulunduğunu nakletmiştir. Kendisinden Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas. Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Enes b. Mâlik gibi önde gelen sahâbîler rivayette bulunmuştur. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet edilen hadislerin sayısı 29'dur. Bu rivayetlerin daha iyi analiz edilmesi ve anlaşılması adına ayrı başlıklar altında sahâbîlerin Kâ'b'dan rivayetlerinin tahrir ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Kâ'b el-Ahbâr, lakabı Ebû İshak, Himyerli ve Zû Ruayn ailesindendir. Kendisi Yahudi mezhebinden idi, müslüman oldu ve Medine'ye geldi. Sonra Şam'a gitti ve Hz. Osman hilafeti zamanında ölünceye kadar Humus'ta ikamet etti.²²⁶ Hz. Ömer zamanında müslüman olmuş ve hicri 104 senesinde vefat etmiştir.²²⁷ Kâ'b el-Ahbâr *sika* bir tâbiîdir. Hz. Peygamberin ashâbı ile otururdu, sahâbîlere isrâîli haberler anlatırdı, sahâbeden hadisler alırdı. Hafızası çok kuvvetli ve iyi bir müslüman, dini kuvvetli bir âlimdir. Ondan Ebû Hüreyre, İbn Abbas, Muâviye hadis

²²⁰ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 39/388-389.

²²¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 6/441; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 6/308; İbn Hıbbân, *es-Sikât*, 7/600.

²²² Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti", 366.

²²³ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 230.

²²⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Ta'cilü'l-menfaa bi-zevaidi ricali'l-eimmeti'l-erbaa*, thk. İkrâmullah İmdadülhak (Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1996/1416), 2/671.

²²⁵ Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti", 366.

²²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/449.

²²⁷ İbn Hıbbân, *es-Sikat*, 5/334.

rivayet etmiş ve bu rivayetler sahâbenin tâbiînden rivayetleri olarak kayda geçmiş ve bu rivayetlerin nadir olduğu söylenmiştir.²²⁸

Hadis usulünde tâbiînden rivayet edilen hadislere *maktû* hadis denilmektedir. *Maktû* terimini ilk defa, hadis terimlerinin henüz yerleşmediği II. (VIII.) yüzyılda İmam Şâfiî (ö. 204/820) “isnadı muttasıl olmayan *münkatı* hadis” anlamında kullanmıştır. Bilindiği kadarıyla *maktû*, “tâbiînin sözü” mânasında ilk kullanan Hatîb el-Bağdâdî’dir. Hatîb el-Bağdâdî eserlerinde tâbiînin sözlerinden bahsettikten sonra “Bu *maktû* hadislerdendir” diyerek *maktû*’nun terim anlamına işaret etmiş ve *maktû* hadisleri “isnadı tâbiînde kalan rivayetler” diye tarif etmiş, İbnü’s-Salâh da bu tarifi benimsemiştir. *Maktû* hadisi, hadis olarak kabul edenler olduğu gibi bazı alimler dini konularda bağlayıcılığı olmadığını dile getirmişlerdir.²²⁹ Kâ’b el-Ahbâr tarafından rivayet edilen hadislere *maktu* hadis denir ve isnad zinciri sahâbî>tâbiî olarak ortaya çıkmaktadır.

5.1. Ebû Hüreyre’nin Kâ’b el-Ahbâr’dan Rivayetleri

İbn Hacer *Nüzhe* eserinde Ebû Hüreyre, Kâ’b el-Ahbâr’dan 7 tane rivayet naklettiği tespit edilmiştir. Bunlardan dört tanesi kabul edilir diğer üç tane rivayet ise Ebû Hüreyre’nin Resulullah’tan nakletmesinden dolayı *merfu* olduklarından kabul edilmemiştir.

5.1.1. Nüzhe 31/2 No’lu Rivayet

مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَفَعَهُ: لَوْ آمَنَ بِي عَشْرَةَ مِنْ أَحْبَارِ الْيَهُودِ لَأَمَنَ بِي كُلُّ يَهُودٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ.
قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقَالَ كَعْبٌ: إِنَّا عَشْرَةَ مُصَدِّقِهِمْ فِي سُورَةِ الْمَائِدَةِ.

Muhammed b. Sîrîn, Ebû Hüreyre’nin ref ettiği şu hadisi nakleder: “*Yahudilerin ileri gelenlerinden on kişi bana iman etseydi, yeryüzündeki bütün Yahudiler bana iman ederdi.*” Ebû Hüreyre’den bu hadisi işiten Kâ’b: “(On değil) on iki kişi olmalı, zira Mâide suresindeki ayette (12. Ayet) on iki kişiden bahsediliyor.”²³⁰

Hadisi bu isnad ile İbn Hacer ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.²³¹ Hadis ayrıca Ebû Hüreyre isnadı ile Buhârî ve Müslim’de nakletmiştir.²³² Buhârî’de hadis şöyle geçmektedir: “Bize Müslim b. İbrahim rivayet etti, o da Kurra b. Hâlid’den o da Muhammed’den (İbn Sîrîn) o da Ebû Hüreyre’den, Ebû Hüreyre Hz. Peygamber’den şu hadisi nakleder: “*Şayet Yahudi*

²²⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fi rivâyeti’s-sahâbe*, 81.

²²⁹ Mehmet Efendioğlu, “Maktû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 19 Kasım 2024).

²³⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fi rivâyeti’s-sahâbe*, 84 (no: 31/2).

²³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/348.

²³² Buhârî, “Menâkıbü’l-Ensâr”, 52; Müslim, “Sıfatü’l-Kıyâme”, 31.

âlimlerden on kişi bana iman etmiş olsaydı, yeryüzünde bulunan bütün Yahudiler bana iman ederdi.”

Ahmed b. Hanbel; Affân > Ebû Hilâl > Muhammed b. Sîrîn > Ebû Hüreyre > Hz. Peygamber isnadının devamında Kâ'b'ın: “on iki olmalı” ibaresini nakletmiştir. Bu rivayette ismi geçen Ebû Hilâl *sadûk* olduğu için bu rivayet *hasen* olduğu söylenmektedir. Kâ'b'ın ‘on iki olmalı’ sözüne Ebû Hüreyre’nin bir şey demeden sustuğu bildirilmektedir. Yani Kâ'b'ın on iki olmalı sözünü düzelterek Hz. Peygamber’den rivayet etmemiştir. Bu nedenden dolayı rivayet *merfu* rivayete örnek olmadığı söylenmektedir.²³³ Ahmed b. Hanbel’in rivayetine göre Kâ'b el-Ahbar isnatta geçmektedir. Ancak Buhârî ve Müslim’e göre Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber’den nakletmiştir. Bundan dolayı hadis *müttefekun aleyhtir*. Buhârî ve Müslim’in rivayeti daha sahihtir. Ebû Hüreyre Hz. Peygamber’den naklettiği için *merfu* hadistir. Bundan dolayı rivayet sahâbenin tâbiînden rivayetine örnek teşkil etmemektedir.

5.1.2. Nüzhe 31 No’lu Rivayet

وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ قَالَ: خَرَجْتُ إِلَى الطُّورِ فَلَقِيْتُ كَعْبَ الْأَخْبَارِ فَجَلَسْتُ مَعَهُ، فَحَدَّثَنِي عَنِ التَّوْرَةِ، وَحَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ فِيمَا حَدَّثَنِي، أَنْ قُلْتُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ، يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُهْبِطَ مِنَ الْجَنَّةِ، وَفِيهِ تَيْبَ عَلَيْهِ، وَفِيهِ مَاتَ. وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ. وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ مُصِيبَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، مَنْ جِئَ تَصْبِيحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَقَقًا مِنَ السَّاعَةِ. إِلَّا الْجِنَّ وَالْإِنْسَ. وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي، يَسْأَلُ اللَّهَ شَيْئًا، إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ“ قَالَ كَعْبٌ ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمَ قُلْتُ، بَلْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ فَقَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ فَقَالَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَلَقِيْتُ بَصْرَةَ بْنَ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيَّ فَقَالَ: مَنْ أَيْنَ أَقْبَلْتُ؟ فَقُلْتُ: مِنَ الطُّورِ فَقَالَ: لَوْ أَدْرَكْتُكَ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ إِلَيْهِ، مَا خَرَجْتُ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: ”لَا تَعْمَلُ الْمَطْيُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَإِلَى مَسْجِدِي هَذَا، وَإِلَى مَسْجِدِ إِبِلْيَاءَ أَوْ بَيْتِ الْمُقَدَّسِ“ يَسْأَلُكَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: ثُمَّ لَقِيْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ، فَحَدَّثَنِي بِمَجْلِسِي مَعَ كَعْبِ الْأَخْبَارِ، وَمَا حَدَّثَنِي بِهِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ، فَقُلْتُ: قَالَ كَعْبٌ ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمَ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: كَذَبَ كَعْبٌ. فَقُلْتُ: ثُمَّ قَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ، فَقَالَ: بَلْ هِيَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: صَدَقَ كَعْبٌ، ثُمَّ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ قَدْ عَلِمْتُ آيَةَ سَاعَةٍ هِيَ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُلْتُ لَهُ أَخْبِرْنِي بِهَا وَلَا تَضَنَّ عَلَيَّ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ: ”هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ“ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَقُلْتُ وَكَيْفَ تَكُونُ آخِرُ سَاعَةٍ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ؟ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي وَتِلْكَ السَّاعَةُ سَاعَةٌ لَا يُصَلِّي فِيهَا“ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ أَلَمْ يَقُلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ حَتَّى يُصَلِّي“؟ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ: بَلَى، قَالَ: فَهُوَ ذَلِكَ

Hadisi Mâlik rivayet etti, o da Yezid b. Abdullah b. el-Hâdi, o da Muhammed b. İbrahim b. et-Teymî’den o da Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf’dan o da Ebû Hüreyre’den, Ebû Hüreyre: “Tûr-u Sina’ya gitmiştim, orada Kâ'b el-Ahbâr’a rastladım. Beraber oturduk, bana

²³³ Eren, “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi’inden Rivâyeti”, 365.

Tevrat'tan anlattı. Ben de ona Resûlullâh'ın hadislerini anlattım. Ona söylediğim hadislerden biri de şuydu: Resûlullah buyurdular ki: 'Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı Cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı. Cennetten o gün çıkarıldı. Tövbesi o gün kabul edildi. O gün öldü, kıyamet de o gün kopacak. Cuma günü bütün hayvanlar şafaktan güneş doğuncaya kadar acaba kıyamet kopacak mı diye korkularından kulaklarını verir dinlerler. Yalnız cinlerle insanlar bundan gafilirdirler. Cuma günü bir vakit vardır, müslüman bir kimse o vakitte namazda olur, Allah'tan bir dilekte bulunursa Allah mutlaka dileğini verir,' Kâ'b:

'O faziletli vakit, senenin bir günüdür.' deyince:

'Hayır, her cuma öyle bir vakit vardır.' dedim. Bunun üzerine Kâ'b, Tevrat'ı okuyarak:

'Resûlullah doğru söylemiş,' dedi. Ebû Hüreyre devam ederek der ki: Oradan ayrıldıktan sonra Basra b. Ebi Basra el-Gifârî'ye rastladım. Bana:

'Nereden geliyorsun?' dedi. Ben de: 'Tûr'dan' dedim. Bunu duyunca:

'Oraya gitmeden önce sana rastlasaydım gitmezdin. Resûlullah buyurdular ki: *'Üç mescitten başka yere (ziyaret maksadıyla) sefer yapılmaz: Mescidi Harama, benim mescidime ve İliyâ (Kudüs) mescidine yani Beytül Makdise.'*

Ebû Hüreyre der ki: Daha sonra Abdullah b. Selam'a rastladım, ona Kâbu'l-Ahbar'la buluştuğumu, kendisine Cuma günündeki faziletli vakti söyleyince; 'O vakit senenin sadece bir gününde olur', dediğini anlattım. Abdullah b. Selam: 'Kâ'b yalan söylemiş' dedi. Ben de:

'Kâ'b'ın, Tevrat'ı okuduktan sonra: 'Evet o hayırlı vakit her cuma günü vardır,' dediğini söyledim. Abdullah b. Selam:

'Kâ'b doğru söylemiş,' dedikten sonra:

'O vaktin hangisi olduğunu biliyorum.' dedi. Ona:

'Onun hangi vakit olduğunu bana söyle, benden gizleme.' deyince Abdullah b. Selam:

'O, Cuma gününün son vaktidir,' dedi. Ben de:

'Nasıl Cuma gününün son vakti olur?' Resûlullah: *'Müslüman bir kimse namaz kılarak o vakitte bulunursa...'* buyurdu. 'Dediğin vakitte ise namaz kılınmaz.' dedim. Bunun üzerine Abdullah b. Selam: 'Resûlullah: *Oturup namazı bekleyen kimse namazı kılincaya kadar namazda sayılır*' dedi. Ben: 'Evet,' dedim. 'O işte böyledir.' dedi.²³⁴

²³⁴ "İslami İlimler" (Erişim 28 Ekim 2023), İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 81 (no: 31).

Hadisi Mâlik, Ebû Dâvûd, Tirmizî rivayet etmiştir.²³⁵ Hadis genel olarak Ebû Hüreyre tarafından rivayet edilmiştir. Mâlik bu hadisin isnadın da Kâ'b el-Ahbâr'dan haber vermektedir. Mâlik ve diğer rivayetler arasındaki fark, 'Âdem o gün yaratıldı...' ifadesinden itibaren olan kısmın Kâ'b el-Ahbâr tarafından ilave edilmesidir. Bu konu da râviler arasında ihtilaf olmuştur. İbn Hacer ve İbn Huzeyme, Kâ'b el-Ahbâr'ın ilavesini kabul görürler.²³⁶

5.1.3. Nüzhe 31/3 No'lu Rivayet

أَبُو مَعْشَرٍ عَنْ مُحَمَّدَ بْنِ شَهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ كَعْبِ الْأَخْبَارِ: قَالَ فِي كِتَابِ اللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى مُوسَى: احْفَظْ وَدَانِيكَ، لَا تَطْغَى، فَيَطْفِئَ اللَّهُ نُورَكَ.

Ebû Maşer, Muhammed b. Şihâb'dan, o da Said b. el-Müseyyeb'den, o da Ebû Hüreyre'den, o da Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet etti: "Allah Musa'ya indirdiği kitabında şöyle buyurmuştur: 'Sakın kibirlenme, Allah senin nurunu söndürür.'²³⁷

Hadis İbn Asâkir ve İbn Hacer'in *Nüzhe*'sinden başka yerde geçmemektedir.²³⁸ İbn Hacer hadisi Ebû Hüreyre'nin Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet ettiğini söylemektedir.

İbn Hacer hadisi rivayet etmede tek kalsa da isnaddaki râvilerin güvenilir olması ve İbn Asâkir'in eserinde zikretmesi hadisi kuvvetlendirmektedir. Ayrıca hadisi tâbiîn rivayet ettiği için *maktû* hadis olarak nitelendirilir. Ebû Hüreyre'nin tâbiîn olan Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet ettiği bu hadis sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmektedir.

5.1.4. Nüzhe 31/4 No'lu Rivayet

وَكَيْعٌ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ كَعْبِ الْأَخْبَارِ: تَعْرِضُ الْأَعْمَالُ كُلُّ اثْنَيْنِ وَخَمِيسٍ فَيَغْفِرُ لِكُلِّ عَبْدٍ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا عَبْدًا بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحْنَاءٌ.

Hadisi Vekî, el-A'meş'den o da Ebû Sâlih'ten o da Ebû Hüreyre'den o da Kâ'b'dan naklen rivayet etmiştir. Kâ'b dedi ki: "Perşembe ve cuma günü ameller sunulur ve Allah'a ortak koşmayan her kul affedilir ancak kardeşi arasında kibir besleyen kul hariç."²³⁹

İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde zikrettiği bu hadisi, aynı isnad ile Kâ'b el-Ahbâr'dan başka rivayet eden kimse bulunamamıştır. Ancak hadis farklı bir isnad ve metin ile Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel de geçmektedir. Ebû Hüreyre'den rivayet edilen hadis şöyledir: "Kuteybe b. Saîd> Mâlik b. Enes>Süheyl> Süheyl'in babası> Ebû Hüreyre

²³⁵ Mâlik, "Cuma", 16; Ebû Dâvûd, "Cuma", 1; Tirmizî, "Cuma", 2.

²³⁶ Eren, "Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti", 361.

²³⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 85 (no: 31/3).

²³⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 16/151; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 85 (no: 31/3).

²³⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 86 (no: 31/4).

Peygamber Efendimizden şöyle buyurmuştur: ‘Perşembe ve cuma günü cennetin kapıları açılır, Allah’a ortak koşmayan her kul affedilir. Ancak kardeşi arasında kin besleyen hariç’²⁴⁰

Ebû Hüreyre’den nakledilen bu hadis Hz. Peygambere ulaştığı için *merfu* bir hadistir. Hadisi Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivayet ettiği için sahihtir. Ka’b el-Ahbâr’a nispet edilen hadisin Ebû Hüreyre tarafından *merfu* olarak nakledilmesinden dolayı bu rivayet sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmediği tespit edilmiştir.

5.1.5. Nüzhe 31/5 No’lu Rivayet

أَبُو حَيَّان حَدَّثَنِي أَبُو زُرْعَةَ بْنُ عَمْرٍو كَتَبَ إِلَيَّ أَبُو هُرَيْرَةَ ثُمَّ شَافَهَنِي بِهِ مِشَافَهَةً: إِنْ كَعْبُ الْأَخْبَارِ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ قَالَ فِيمَا يَقْرَأُ مِنَ التَّوْرَةِ فِيمَا يَجِدُهُ مَكْتُوبًا: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يُطِيقُ بَعْدَ مَنْ لَدُنْ أَنْ يُمَسِّيَ حَتَّىٰ يَصْبِحَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِاسْمِكَ وَكَلِمَتِكَ النَّامَةِ مِنْ خَيْرٍ مَا تَسْأَلُ، وَخَيْرٍ مَا تَعْطِي وَخَيْرٍ مَا تَبْدِي، وَخَيْرٍ مَا تَخْفِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِأَسْمَائِكَ، وَكَلِمَاتِكَ النَّامَةِ مِنْ شَرِّ مَا تَجْلِي بِهِ النَّهَارَ، وَمِنْ شَرِّ مَا دَجَىٰ بِهِ اللَّيْلُ.

Ebû Hayyân, Ebû Zur’a b. Amr’ın şöyle dediğini aktardı: Ebû Hüreyre bana yazdı ve şunu söyledi: “Bana Kâ’b Tevrat’tan okuduğu ve onda yazılı bulduğu şeyler hakkında şöyle dedi: ‘Şeytan akşamdan sabaha kadar kuldan gelen şu söze tahammül edemez; ‘Allah’ım senin istediğin şeylerin hayırlısından, verdiğinin hayırlısından, açığa vurduğunun ve gizlediğinin hayırlısından senin ismine sığınırım, Allah’ım gündüzün tecelli ettiği şeylerin şerrinden ve geceleyn karanlığın şerrinden senin isimlerinin ve kelimelerin tamamına sığınırım.’”²⁴¹

Hadisi İbn Hacer *Nüzhe* eserinde Ebû Hüreyre’nin Kâ’b el-Ahbâr’dan rivayet ettiği bu hadis, İbn Hacer’e ait *el-Metâlibü’l-âliye* eserinde geçmektedir.²⁴²

el-Metâlibü’l-âliye’de geçen hadisin isnadı: Müsedded> Yahyâ> Ebû Hayyân> Ebû Zur’a b. Amr b. Cerîr > Ebû Hüreyre şeklindedir. Bu itibarla isnaddaki râviler *sikadır* ve isnad muttasıldır.²⁴³ Dolayısıyla Ebû Hüreyre’nin Kâ’b’dan rivayet ettiği hadis sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmekte ve ayrıca tâbiîn olan Kâ’b el-Ahbâr’ın hadisi olduğu için “*Maktû* hadis” olarak nitelenmektedir.

²⁴⁰ Müslim, "Kitâbü'l-Birr", 35; Ebû Dâvûd, "Edeb", 55; Tirmizî, "Birr", 76; İbn Mâce, "Sıyâm", 42; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/77.

²⁴¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 86 (no: 31/5).

²⁴² İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*, thk. Sa'd b. Nasır b. Abdullah el-Aziz eş-Şeseri (Riyad: Dârü'l-Âsime, 2000), 14/142.

²⁴³ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 87.

5.1.6. Nüzhe 31/6 No'lu Rivayet

ابْنُ عَجَلَانَ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ الْمُقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَخَذَ كَعْبٌ بِيَدِي فَقَالَ: 'احْفَظْ مِنِّي اثْنَيْنِ، إِذَا دَخَلْتَ الْمَسْجِدَ فَسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقُلْ: اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ الرَّحْمَةِ. وَإِذَا خَرَجْتَ فَسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقُلْ: اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنَ الشَّيْطَانِ.'

İbn Aclân, Saîd el-Makburî'den, o da Ebû Hüreyre'den Ebû Hüreyre dedi ki: "Kâ'b elimi tuttu ve dedi ki: 'Benden iki şeyi hatırlayın: Mescide girdiğinizde Hz. Peygambere selam verin ve Allah'ım, bana rahmet kapılarını aç' deyin. Dışarı çıktığınızda Hz. Peygambere selam verin ve Allah'ım, beni şeytandan koru, deyin.'"²⁴⁴

Hadis iki tarik, farklı isnad ve metin ile karşımıza çıkmaktadır. Birincisi Ka'b b. el-Ahbâr'a nispet edilen yukarıda zikrettiğimiz isnad ve metin ile rivayet edilen, ikinci tarik ise Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadistir.

Birinci tarik aynı sened ve metin ile İbn Ebî Şeybe ve Nesâî rivayet etmiştir.²⁴⁵

İbn Hacer'de *Nüzhe* eserinde Ebû Hüreyre'nin Kâ'b'dan olan rivayetini zikretmiştir. İbn Hacer'in bu rivayetine göre hadis sahâbenin tâbîinden hadis rivayetine örnek teşkil etmektedir ve hadis *maktû* hadis olarak kabul edilir.

İkinci tarik ise Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den *merfu* olarak rivayet ettiği hadistir. Bu hadisi ise İbn Mâce, Kurtubî ve İbn Kesîr tefsirlerinde rivayet etmiştir.²⁴⁶ İbn Mâce *Sünen*'de hadisi: Muhammed b. Beşşâr> Ebû Bekir el-Hanefî> Dahhâk b. Osman> Saîd b. el-Makburî> Ebû Hüreyre Hz. Peygamberden şöyle buyurmuştur: "*Mescide girdiğinizde Peygamber Efendimize selam verin ve Allah'ım, bana rahmet kapılarını aç deyin. Dışarı çıktığınızda Peygamber Efendimize selam verin ve Allah'ım beni lanetlenmiş şeytandan koru.*" diye rivayet etmiştir.

5.1.7. Nüzhe 31/7 No'lu Rivayet

أَحْمَدُ بْنُ بَشِيرٍ عَنْ مَسْعَرٍ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ كَعْبٍ قَالَ: أَرُبْعَةٌ أَنْهَارُ فَجَرَتْ مِنَ الْجَنَّةِ: الْفُرَاتُ، وَالنَّيْلُ نَيْلُ مِصْرَ، وَسِيحَانُ، وَجِيحَانُ نَهْرَانِ مَوْلِد....

²⁴⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 87 (no: 31/6).

²⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-asar*, 1/298; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b Şuayb Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Fârûk Hamâde (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 178; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*. "Amel", 38.

²⁴⁶ İbn Mâce, "Mesâcid ve Cum'a", 13; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî (Kahire: Daru'l-Kitâbi'l-Mısriyye, 1384/1964), 12/273; Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsiru İbn Kesir*, 6/60; Ebû Abdullah Alaeddin Mugaltay b. Kılıç b. Abdulah el-Bekceri, *el-I'lam bi-sünnetihi aleyhi's-salam şerhu Süneni İbni Mace el-İmam*, thk. Ebû Abdullah Ahmed b. İbrahim b. Ebî'l-Ayneyn (Dimyat: Mektebetü İbn Abbas, 2007), 5/11.

Hadisi Ahmed b. Beşîr rivayet etmiştir, o da Mis'ar'dan o da Abdumelik b. Umeyr'den, o da Ebû Seleme'den o da Ebû Hüreyre'den o da Kâ'b'dan, Kâ'b dedi ki: "Cennetten çıkan dört nehir şunlardır; Fırat, Mısır'ın Nil'i, Seyhan ve Ceyhan."²⁴⁷

Ebû Hüreyre'nin Ka'b b. el-Ahbâr'dan rivayet ettiği hadis İbn Hacer'in *Nüzhe*'sinden başka kaynakta bulunamamıştır. Hadis aynı metin farklı isnad ile Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamberden rivayeti şeklinde bulunmaktadır.²⁴⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî tarafından rivayet edilen hadisin isnadı: Ebû Saîd el-Eşec> Ebû Usâme> Muhammed b. Amr> Ebû Seleme> Ebû Hüreyre > Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Cennetten çıkan dört şunlardır: Fırat, Mısır'ın Nil'i, Seyhân ve Ceyhân*" İbn Hacer'in Ka'b'dan naklettiği rivayeti başka kaynaklarda Ebû Hüreyre rivayet etmiştir.

Müslim, Ebû Dâvûd, İbn Asâkir eserlerinde Ebû Hüreyre'den rivayeti zikretmişlerdir.²⁴⁹ Müslim hadisi Ebû Bekir b. Ebi Şeybe> Ebû Usâme ve Abdullah b. Nemîri ve Ali b. Müshir> Ubeydullah b. Ömer > Muhammed b. Abdullah b. Nemîr> Muhammed b. Bişr> Ubeydullah> Hubeyb b. Abdurrahman> Hafsa b. Âsım> Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den şöyle buyurmuştur: "*Seyhân ve Ceyhân, Fırât ve Nîl, tümü cennet nehirlerindendir.*"

Ahmed b. Hanbel, İbn Numeyr ve Yezîd> Muhammed b. Amr> Ebû Seleme > Ebû Hüreyre > Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Dört nehir cennetten akmıştır: Fırât, Nîl, Seyhân ve Ceyhân.*"

İbn Asâkir ise Ebû Usâme> Ubeydullah> Hubeyb> Abdurrahman> Hafsa> Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'den şöyle buyurmuştur: "*Seyhân ve Ceyhân, Fırât ve Nîl, tümü cennet nehirlerindendir.*"

Bu hadisi Kâ'b el-Ahbâr rivayet etmemiştir. Bu rivayeti Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'den rivayet ettiği için *merfu*'dur. Bundan dolayı rivayet sahâbenin tâbîinden hadis rivayetine örnek teşkil etmiyor.

5.2. Abdullah b. Abbas'ın Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri

İbn Hacer eserinde Abdullah b. Abbas'ın, Kâ'b el-Ahbâr'dan toplamda 11 tane rivayette bulunduğunu nakletmiştir. Bunlardan yedi tanesi kabul görmüş ve sahâbenin tâbîinden hadis

²⁴⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 88 (no: 31/7).

²⁴⁸ Ahmed b. Ali b. el-Müsenna Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimaşk: Dârü'l-Me'mun li't-Türras, 1984), 10/327.

²⁴⁹ Müslim, "Cennet", 26; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/506; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 43/272.

rivayetine dahil olmuştur. Geriye kalan dört rivayet ise râviden kaynaklı *zayıflık* veya tek kalmasından dolayı *garîb* hadis olarak kabul edilmiştir.

5.2.1. Nüzhe 31/8 No'lu Rivayet

النُّورِيُّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ كَعْبٍ: قَالَ إِذَا رَأَيْتَ الْمَطَرَ قَدْ قَطَطَ فَأَعْلَمْ أَنَّ الرِّكَاتَةَ قَدْ مَنَعَتْ، وَإِذَا رَأَيْتَ الْوَبَا قَدْ ظَهَرَ فَأَعْلَمْ أَنَّ الرِّكَاتَةَ قَدْ فَشَا، وَإِذَا رَأَيْتَ السَّيْفَ قَدْ عَرِيتَ فَأَعْلَمْ أَنَّ حُكْمَ اللَّهِ قَدْ ضَيَّعَ، فَاَنْتَقِمْ مِنْ بَعْضِهِمْ بِبَعْضٍ.

Sevri, İkrime'den o da İbn Abbas'dan o da Kâ'b'dan naklen rivayet etmiştir, Kâ'b dedi ki: “Yağmur yağmadığını gördüğünde bil ki zekât verilmemiştir, vebâ ortaya çıktığını gördüğünde bil ki zina yayılmıştır, kılıçların çıktığını görürsen bil ki Allah'ın hükmü yok olmuştur ve böylelikle Allah bazılarımla bazılarımdan intikam almıştır.”²⁵⁰

İbn Abbas'ın Kâ'b'dan rivayet ettiği hadisi Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî eserlerinde zikretmişlerdir.²⁵¹

Ebû Nuaym hadisi şu şekilde rivayet etmiştir: Muhammed b. Ali> Muhammed b. el-Hasan b. Kuteybe> Kuteybe'nin babası>İsrâîl> Saîd b. Mesruk> İkrime dedi ki: İbn Abbas'ın Kâ'b'dan şöyle dediğini işittim: “Kılıçların sıyrıldığını ve kan döküldüğünü görürsen bil ki, yeryüzünde Allah'ın emri çiğnenmiştir, böylece Allah onların bir kısmından intikam almıştır. Gökten yağmur damlalarının alıkonulduğunu görürsen, bil ki zekât verilmemiştir. Allah elindekini esirgemmiştir ve eğer salgının yayıldığını görürsen bil ki zina yayılmıştır.”

El-Beyhakî hadisi şöyle rivayet etmiştir: Ebû Saîd Muhammed b. Mûsâ> Ebû'l-Abbâs el-Esam> Yahyâ b. Ebi Tâlib> Ebû Ahmed ez-Zübeyrî> İkrime> İbn Abbas> Kâ'b dedi ki: “Yağmur yağmadığını gördüğünde bil ki zekât verilmemiştir, kılıçların çıktığını görürsen bil ki Allah'ın hükmü çiğnenmiştir, birbirinizden intikam almıştır, vebâ ortaya çıktığını gördüğünde bil ki zina yayılmıştır.”

Ebû Nuaym (ö. 430/1038) hadis, kelâm, tasavvuf âlimi ve tarihçidir. Bu hadisi zâhid ve sûfilere dair yazdığı *Hilyetü'l-evliyâ* eserinde rivayet etmiştir.²⁵² Beyhakî (ö. 458/1066) ise muhaddis ve şâfiî fakihî olup, kâmil imanının oluşmasını sağlayan dinî davranışlar hakkındaki eseri olan *Şuabü'l-İmân*'da zikretmiştir.²⁵³

²⁵⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 89 (no: 31/8).

²⁵¹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya*, (Mısır: Matbaa es-Saâde, 1394/1974), 6/42; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Şuabü'l-iman*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglul (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 3/196.

²⁵² Osman Türer, “Hilyetü'l-Evliyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Aralık 2023).

²⁵³ Bekir Topaloğlu, “Şuabü'l-iman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Aralık 2023).

Ebû Nuaym ile el-Beyhakî'nin rivayet ettiği ve yukarıda zikrettiğimiz isnadda râvilerin İkrime'de birleştiğini görmekteyiz. İsnaddaki râviler güvenilirlerdir. Bundan dolayı sahâbî olan İbn Abbas'ın tâbiîn olan Kâ'b'dan rivayet etmiş olduğu bu hadis *Maktû* hadis olarak kabul edilir ve sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmektedir.

5.2.2. Nüzhe 31/9 No'lu Rivayet

ابن سعد ثنا معاوية بن صالح عن أبي فروة عن ابن عباس أنه سأل كعباً: كيف تجد نعت رسول الله صلى الله عليه وسلم في التوراة. قال: نجده محمد بن عبد الله، مولده بمكة، ومهاجره طابة، وملكه بالشام، ليس بفحاش، ولا صخاب في الأسواق، ولا يكافئ بالسبيّة، ولكن يغفر ويغفر.

İbn Sa'd, Ma'n'dan, o da Muâviye b. Salih'ten, o da Ebi Ferve'den, o da İbn Abbas'dan, İbn Abbas, Kâ'b'a sordu: "Resûlullah'ın özelliklerini Tevrat'ta nasıl buldun. Kâ'b dedi ki: 'Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir, Mekke'de doğdu, Tâbe'ye (Medine'ye) hicret etti, mülkü Şam'dadır, kötü ve çirkin şeylerden uzak durur, pazarlarda gürültü yapmaz, kötülüğü kötülükle karşılık vermez, hoşgörülü ve affedicidir."²⁵⁴

İbn Hacer'in *Nüzhe*'de zikrettiği İbn Abbas'ın Kâ'b'a sorduğu soruya aldığı cevabı anlatan hadisi İbn Sa'd, Dârimî ve Zehebî eserlerinde rivayet etmiştir.²⁵⁵

Tevrat'ta Resûlullah hakkında ne yazıldığını öğrenmek, bilgi sahibi olmak isteyen İbn Abbas, Yahudi iken Müslüman olan ayrıca isrâiliyat bilgilerine sahip olan tâbiî Kâ'b el-Ahbâr'a Hz. Peygamber hakkında Tevrat'ta ne yazıldığını sorar. Bunun üzerine Kâ'b, Hz. Peygamber'in babasının adının Abdullah olduğunu, Mekke'de doğduğunu, Medine'ye hicret ettiğini, hoşgörülü ve affedici vasıflara sahip olduğunu söylemiştir.

Hadisin isnadına baktığımızda İbn Sa'd, Dârimî ve Zehebî eserlerinde aynı senet ve metin ile zikretmiştir. Yunus b. Bükeyr dedi ki: "İbn İshâk, Muhammed b. Sâbit b. Şurahbîl'den nakletti o da Ümmü'd-Derdâ'dan onun şöyle dediğini aktardı: Kâ'b'a dedim ki Resûlullah'ın Tevrat'taki sıfatını nasıl buluyorsun? Atâ'nın hadisine benzer bir şey söyledi."²⁵⁶ Senetteki râviler güvenilir ve *sikadır*. Sahâbî İbn Abbas yine tâbiîn Kâ'b'dan rivayet ettiği için sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti olarak kabul edilir.

²⁵⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 89 (no: 31/9).

²⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/309; Dârimî, "Mukaddime", 2; Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 1/82; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994), 1/94.

²⁵⁶ Zehebî, *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm*, 1/94.

Hadisin metnine baktığımızda ise Dârimî ve Zehebî hadisin devamında: “Onun ümmeti hamd edenlerdir, her bollukta Allah’a şükrederler, her zorlukta Allah’ı tesbih ederler, uzuvlarını temizlerler, kendi aralarında birleşirler, namazda saf tutarlar, savaşlarda saf halindedirler. Camilerindeki sesleri arı sesine benzer, çağrılarını gökten duyulur.” ilavesini yapmışlardır.

5.2.3. Nüzhe 31/10 No’lu Rivayet

مُحَمَّدُ بْنُ رَاشِدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: كُنَّا مَعَ عُمَرَ فِي سَفَرِهِ بَيْنَ الْمَدِينَةِ وَالشَّامِ، فَأَصَابَنَا رِيحٌ، وَأَصْبْنَا رَعْدَ وَمَطَرٍ شَدِيدٍ وَبَرَدَ فَرَّقَ النَّاسَ، فَقَالَ لِي كَعْبٌ: إِنَّهُ مِنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الرَّعْدَ ‘سُبْحَانَ مَنْ سَبَّحَ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ، وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ‘ عَوْفِي فِيمَا يَكُونُ فِي ذَلِكَ.

Muhammed b. Râşid, o da Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas’dan o da babasından o da dedesinden, dedesi dedi ki: “Hz. Ömer ile Medine ve Şam arasında seferde idik. Bize rüzgâr, gök gürültüsü, şiddetli yağmur ve insanları dağıtan bir dolu vurdu. Kâ’b dedi ki: ‘Kim gök gürültüsünü işittiğinde: ‘Hamd, gök gürültüsünün övdüğü ve meleklerin kendisinden korktuğu Allah’a mahsustur’ derse kendinde olan günahları af olunur.”²⁵⁷

İbn Hacer’in, *Nüzhe*’de Kâ’b’dan naklettiği bu hadis başka eserlerde bulunamamıştır. Ancak bu olay Kurtubî’nin tefsirinde Bakara süresi 19. ayetin açıklamasında kısaca olarak anlatılmaktadır. Şöyle ki; İbn Abbas anlatıyor: “Ömer b. el-Hattab ile birlikte Medine ile Şam arasında bir yolculuk yapıyorduk, yanımızda Kâ’b el-Ahbâr da vardı. Dedi ki: ‘Bizi bir rüzgâr, gök gürültüsü, şiddetli yağmur ve dolu çarptı, insanlar dağıldı. Kâ’b bana şöyle dedi: “Kim gök gürültüsünü işittiği zaman: ‘Hamd, hamd edene mahsustur: Hamd, gök gürültüsünün hamd ettiği ve meleklerin kendisinden korktuğu Allah’a mahsustur’ derse, o buluttan, doludan ve şimşekten korunmuş olur. Dedi ki: Ben ve Kâ’b bunu söyledik, uyandığımızda ve insanlar toplandığında Ömer’e dedim ki: ‘Ey Müminlerin Emiri, sanki biz insanların içinde bulunduğu şeyden başka bir şeyin içindeydik’ dedi ki: ‘Nedir o?’ dedi ki: Ona Kâ’b’ın hikâyesini anlattım. Dedi ki: ‘Allah’a hamdolsun! Bize anlatmaz mısın ki, biz de senin söylediğin gibi söyleyelim!’ Bir rivayette Ömer’in burnuna dolu isabet etmiş ve onu etkilemişti. İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem gök gürültüsünü ve yıldırımları işittiği zaman şöyle derdi: “Allah’ım bizi gazabınla öldürme, bizi azabınla helak etme, bizi bundan önce bağışla.”²⁵⁸

Kâ’b’a nispet edilen rivayet, İbn Sa’d’ın *Tabakâtü’l-Kübrâ*’da şu şekilde geçmektedir: Mu’in b. İsâ ve Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb> Mâlik b. Enes> Âmir b. Abdullah b. el-

²⁵⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fi rivâyeti’s-sahâbe*, 90 (no: 31/10).

²⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/218.

Zübeyr> Babası yağmur yağdığı zaman işitti ve dedi ki: “Hamd, gök gürültüsünün övdüğü ve meleklerin kendisinden korktuğu Allah’a mahsustur” denilir ki: ‘Bu dünya ehli için bir tehdittir.’²⁵⁹

İbn Hacer’in zikrettiği rivayet hadis kaynaklarında bulunamamış ve tek kaldığından dolayı isnadı *zayıf* görülmüştür.²⁶⁰ Kâ’b’dan nakledilen bu rivayet sahâbenin tâbiinden hadis rivayeti olarak kabul edilmemektedir.

5.2.4. Nüzhe 31/11 No’lu Rivayet

ابْن وَهْب عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ مَعَاذِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَبِيبٍ الْجُهَنِيِّ: قَالَ رَأَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ مَرَّ عَلَى بَغْلَةٍ، فَمَرَّ بِهِ تَبِيعُ ابْنِ امْرَأَةِ كَعْبٍ، فَسَلَّمَ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَسَأَلَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: هَلْ سَمِعْتَ كَعْبًا يَقُولُ فِي السَّحَابِ شَيْئًا قَالَ: نَعَمْ. كَانَ يَقُولُ السَّحَابُ غِرْبَالُ الْمَطَرِ، لَوْلَا السَّحَابُ جِئِنَ يَنْزِلُ الْمَطَرُ لَأَفْسَدَ مَا وَقَعَ عَلَيْهِ مِنَ الْأَرْضِ. قَالَ هَلْ سَمِعْتَهُ يَقُولُ: فِي الْأَرْضِ تَنْبُتُ الْعُغَامُ نَبَاتًا، وَتَنْبُتُ عَامَا قَابِلًا غَيْرَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ سَمِعْتَهُ يَقُولُ: إِنَّ الْبُذْرَ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَأَنَا قَدْ سَمِعْتُ ذَلِكَ مِنْ كَعْبٍ.

İbn Vehb, Süleyman b. Bilal’dan, o da Usame b. Zeyd’dan, o da Muaz b. Abdullah b. Hubeyb el-Cühenî’den rivayetle şöyle demiştir: “İbn Abbas’ı bir katırın üzerinde geçerken gördüm ve yanına Kâ’b’ın karısının oğlu Tubey’ uğradı ve ona selam verdi. İbn Abbas’ı Tübey’e soru sorarken gördüm: ‘Kâ’b’ın bulutlar hakkında bir şey söylediğini duydun mu?’ dedi. Tubey’: ‘Eğer bulutlar olmasaydı yağmur düştüğü yeri bozardı’ dediğini duydum. İbn Abbas: Doğru söyledin onu bende duydum, dedi. Sonra: Peki, Kâ’b’ın ‘Yeryüzü bir yıl ürün bitirir ve bir yıl bitirmez’ dediğini duydun mu, diye sordu. O: ‘Evet, dedi. İbn Abbas Bende Kâ’b’ı ‘Nebat yağmurla birlikte iner ve yeryüzünde biter’ dediğini duydum dedi. O: Evet, doğru söyledin onu ben de duydum, dedi.”²⁶¹

İbn Abbas’ın Kâ’b el-Ahbâr’dan işitmiş olduğu hadisi Ebû’s-Şeyh el-İsbehânî, İbn Asâkir, Kurtubî ve Mizzi eserlerinde rivayet etmişlerdir.²⁶² Bu hadisi rivayet eden alimler İbn Hacer’in zikrettiği isnadın aynısı ile zikretmişlerdir. Hadisin isnadındaki râvilerin güvenilir ve *sadûk* oldukları belirtilmiştir.²⁶³ Haklarında hiçbir olumsuz durum söylenmemiştir. Bu da

²⁵⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 6/483.

²⁶⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fi rivâyeti’s-sahâbe*, 91.

²⁶¹ İbn Hacer, *Nüzhetü’s-sâmi’in fi rivâyeti’s-sahâbe*, 92 (no: 31/11); Ali Kuzudişli, "Kâ’bu’l-Ahbâr’ın Karısının İki Oğlu ve Rivayetlerinin İsrâiliyatla İlişkisi" *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 2011, 81-82.

²⁶² Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyan el-Ensârî el-İsfahânî Ebû’s-Şeyh, *Kitabü’l-Azame*, thk. Rızaullah b. Muhammed İdris el-Mübârekfuri (Riyad: Dârü’l-Âsime, 1408), 4/1238; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 11/32; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/201; Yusuf el-Mizzî, *Tehzibü’l-Kemal fi esmai’r-ricâl*, 4/310.

²⁶³ Ebû’s-Şeyh, *Kitabü’l-Azame*, 4/1238.

hadisin isnadının güvenilir olduğunu göstermektedir. İbn Abbas'ın Ka'b'dan rivayeti sahâbenin tâbîinden hadis rivayetine örnek teşkil etmektedir.

Hadisin metnine baktığımızda ise Kurtubî tefsirinde Bakara Süresi 164. ayetini “*Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün değişmesinde, insanlara fayda veren yüklerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökten indirerek onunla ölü haldeki toprağa can verdiği ve orada her çeşit canlının yetişmesini sağladığı yağmurda, rüzgârları ve gökle yer arasında emre hazır bekleyen bulutları evirip çevirip yönlendirmesinde aklını işleten bir topluluk için elbette nice deliller vardır*” tefsir ederken bulutlar hakkında Kâ'b el-Ahbâr'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Bulutlar yağmurun eleğidir, bulutlar olmasaydı, yağmur yağdığı zaman düştüğü yeri bozardı.” İbn Abbas'ın da bu hadisi Kâ'b'dan rivayet ettiğini dile getirmiştir.²⁶⁴

5.2.5. Nüzhe 31/12 No'lu Rivayet

أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ رَكِيزٍ عَنْ جَامِعِ بْنِ سَتَوَادٍ عَنْ مَطْرِفِ بْنِ الزَّيْبَرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ خُذِيفَةَ وَكَعْبَ: إِذَا وَلِيَ بَنُوكَ الْخَلَافَةَ لَمْ تَخْرُجْ مِنْهُمْ حَتَّى يَدْفَعُوا هَا إِلَى عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ.

Ahmet b. Yahyâ b. Rakîz, Câmi b. Sevâde'den, o da Mutarri'f'den o da ez-Zübeyr b. Saîd'den o da Amr b. Dinâr'dan o da İbn Abbas'dan rivayet etmiştir. İbn Abbas dedi ki: “Huzeyfe ve Kâ'b dedi ki: ‘İsa b. Meryem gelinceye kadar hilafet oğullarından çıkmayacaktır.’”²⁶⁵

İbn Hacer'in *Nüzhe*'de zikrettiği İbn Abbas'ın Kâ'b'dan rivayeti kaynaklarda bulunamamıştır. Hadisin isnadı *zayıf* olarak kabul görmektedir.²⁶⁶ Hadis bulunamadığından ve *zayıf* olmasından dolayı sahâbenin tâbîinden hadis rivayeti olarak kabul edilmemektedir.

5.2.6. Nüzhe 35/1 No'lu Rivayet

عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ سَمَاقٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ الرَّجْمِ فَقَالَ: زَعَمَ كَعْبُ أَنَّهَا: الْقُرْبَةُ.

Hadisi Abdürrezzâk, Süfyan'dan, o da Simâk'tan, o da İkrime'den, o da İbni Abbas'tan rivayetle, İbn Abbas kendisine rahim hakkında soru sorulduğunda şöyle demiştir: “Kâ'b, onun yakınlık olduğunu iddia etmiştir.”²⁶⁷

Bu rivayet İbn Hacer'den başka eserde bulunamamıştır. İsnadında adı geçen Simâk hakkında el-İclî, ‘O şiiri ve insanları bilen bir adamdır.’ demiştir. Ya'kub ‘Özellikle İkrime'den

²⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/201.

²⁶⁵ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 93 (no: 31/12).

²⁶⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 93-94.

²⁶⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 106 (no: 35/1).

rivayeti karışık' der. El-Bezzâr Müsned'inde 'Meşhur bir adamdı, onu terk eden kimseyi tanımıyorum' demiştir. İbn Ammar ise 'Onun hata yaptığını ve hadislerinde ihtilaf ettiğini söylerler' demiştir. İbn Adî 'O Küfe ehlinin büyüklerinden biridir ve hadisleri sahihtir' demiştir.²⁶⁸ İkrime'nin durumu ise karışık olduğu söylenmektedir. Rivayetin sahihliği ve râvilerin doğruluğu ispat edilemediği için bu rivayet sahâbenin tâbiinden hadis rivâyetine örnek olarak kabul edilmemiştir.²⁶⁹

5.2.7. Nüzhe 35/2 No'lu Rivayet

عبد الرَّزَّاق عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ مَرْوَانَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَسَأَلْتُهُ -يَعْنِي كَعْبًا- عَنْ قَوْلِهِ: {وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ} فَقَالَ: شَيْطَانٌ..... فَقَرَأَ الْقِصَّةَ.

Abdürrezzâk, İsrâîl'den (İbn Yûnus b. Ebi İshâk), o da Mervân'dan, o da Sa'îd b. Cübyr'den o da İbn Abbas'dan rivayetle, İbn Abbas şöyle dedi: Kâ'b'a şu ayet hakkında sordum: '*tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi*'.²⁷⁰ Kâ'b dedi ki: 'Şeytan..' Kıssasını anlattı."²⁷¹

Rivayette bahsedilen kıssa Abdürrezzak'ın tefsirinde ve İbn Asâkir'in *Târîhu Dımaşk* eserinde geçmektedir.²⁷² İbn Abbas, Sa'd süresi 34. ayette geçen '*tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi*' ayetini Kâ'b b. el-Ahbâr'a sormuştur. Kâ'b kıssayı özetle şöyle anlatmıştır: "Şeytan Süleyman'ın, içinde malının bulunduğu yüzüğünü alıp denize attı ve yüzük bir balığın midesine girdi. Süleyman dolaşmaya çıktı ve o balık için para verip onu satın aldı ve yedi. Yüzük onun oldu ve mülkü ona iade edildi." Hadisin râvileri *sika*, güvenilir olduklarından ve rivayetin sıhhati hakkında olumsuz bir yargıya rastlanılmadığından dolayı bu rivayetin sahâbenin tâbiinden hadis rivâyetine örnek teşkil ettiği tespit edilmiştir.²⁷³

5.2.8. Nüzhe 35/3 No'lu Rivayet

الْوَلِيدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ سُوَيْفَانَ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ كَعْبِ الصَّدَقَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَفْضَلَ مِنْهَا فِي سَائِرِ الْأَيَّامِ.

²⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sikat*, 4/339; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 2/428.

²⁶⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 106 (no: 35/1).

²⁷⁰ Sa'd 38/34.

²⁷¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 106 (no: 35/2).

²⁷² Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmah Abdürrezzâk es-San'ânî, *Tefsirü Abdürrezzâk*, thk. Mahmud Muhammad Abduh (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 3/130; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dımaşk*, 11/9.

²⁷³ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 106-107.

Hadisi el-Velîd b. Seleme, Süfyân'dan, o da Mansûr'dan, o da Mücahit'ten, o da İbn Abbas'dan, o da Kâ'b'dan rivayetle Ka'b: "Cuma günü verilen sadaka diğer sair günlerden daha faziletlidir."²⁷⁴

Rivayet İbn Hacer'den başka eserde zikredilmemiştir. Ancak isnadına bakıldığında ise râvilerin hepsi *sika* olduğu söylenmektedir. İbn Hacer bu rivayette tek kalmıştır. Bir rivayetin rivayette tek kalmasına '*İnfirâd/Teferrüt*', tek kalan rivayete ise '*Fert/Garîb*' denilmektedir. *İnfirâd* ve *Garîb* rivayetler sened veya metin yönünden rivayetin tek kalması veya başka râvi tarafından rivayet edilmemesi manalarına gelir. Hadis alimleri bu gibi rivayetlere temkinli davranarak haklarında hüküm vermemişlerdir. Hadis alimleri bu durumda olan rivayetleri *zayıflık* veya gizli kusur olma ihtimaline karşı *sahih* görmemişler hatta karşı da çıkmışlardır. Ahmed b. Hanbel "Garîb hadisleri yazmayın, çünkü bunlar *münker* rivayetlerdir ve çoğu *zayıf* râvilerden gelmektedir." şeklinde açıklamada bulunmuştur.²⁷⁵ Rivayet hakkında olumsuz yargı bulunmamakla birlikte rivayetin tek kaldığını söylemekle yetiniyoruz.²⁷⁶

5.2.9. Nüzhe 35/4 No'lu Rivayet

إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْبَرَاءِ بْنِ سُلَيْمٍ عَنْ () عَنْ أَبِي رَجَاءَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: سَأَلْتُ كَعْبًا عَنْ تَبِعٍ. فَقَالَ: كَانَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ مَلِكًا مُتَصَرِّفًا () حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَمَرْقَنْدَ، فَذَكَرَ قِصَّةَ الْكُعْبَةِ وَعَزَمَهُ عَلَى هَدْمِهَا وَنَهَى الْحَرَسَ لَهُ عَنْ ذَلِكَ.

İsmail b. Ömer, Bera b. Süleyman'dan, o da Ebû Recâ'dan rivayetle, İbn Abbas şöyle dedi: "Kâ'b'a Tübbâ' hakkında sordum, o da şöyle dedi: 'Yemen halkından bir adamdı. Semerkant'a varıncaya kadar hükümdarlık yaptı. Sonra Kâbe'nin kıssasını, onu yıkma niyetini ve muhafızların kendisine bunu yasaklamalarını anlattı."²⁷⁷

İbn Abbas'dan zikredilen bu rivayet İbn Asâkir ve Müsâid b. Süleyman et-Tayyar *Mevsûatü't-tefsiri'l-me'sûr* eserinde geçmektedir.²⁷⁸ İbn Hacer'in zikrettiği isnadda râvi ismi atlanmış gibi görünmektedir. İbn Asâkir'den zikredilen isnadda bu râvinin Zeyd el-Becelî Ebû Recâ olduğu görülmektedir. İbn Asâkir'in eserinde kıssa şu şekilde rivayet edilmektedir: İsmâil b. Ömer> Berâ b. Süleyman> Zeyd el-Becelî Ebû Recâ'dan rivayetle dedi ki İbn Abbas dedi ki: Kâ'b'a Tübbâ'yı sordum, çünkü Allah'ın Kur'an'da Tübbâ' kavminden bahsettiğini ve

²⁷⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 107 (no: 35/3).

²⁷⁵ Salahattin Polat, "Garîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 02 Mayıs 2024).

²⁷⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 107 (no: 35/3).

²⁷⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 107 (no: 35/4).

²⁷⁸ İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, 11/8; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fi rivâyeti's-sahâbe*, 107 (no: 35/4); Müsâid b. Süleyman et-Tayyar, *Mevsûatü't-tefsiri'l-me'sûr: ekberu cami' li-tefsiri'n-nebi (s.a.s.) ve's-sahabe ve't-tabiin ve tabiihim ma'zûvven ila masadirihi'l-asliyye* (Cidde-Beyrut: Merkezü'd-Dirasat ve'l-Ma'lumati'l-Kur'aniyye Ma'hedü'l-İmam eş-Şatibi, Daru İbn Hazm, 2017), 30/49.

Taba'dan bahsetmediğini duydum” dedi.²⁷⁹ Rivayetin devamı uzun olduğundan konunun uzamaması adına bu kadarı ile yetiniyoruz.

İbn Hacer'in rivayetinde ismi olmayan râvinin İbn Asâkir'in rivayeti ile kim olduğu ortaya konularak belirsizlik giderilmiştir. Rivayetin isnadında da zikredilen râvilerin *sika* olduğu kabul edilmektedir.²⁸⁰ Aksine olumsuz bir yargı bulunamamıştır. İbn Abbas, Duhân süresi 37. Ayette geçen Tübbâ kavmi hakkında bilgi sahibi olmak için Kâ'b'a soru sormuştur ve aldığı cevap tefsirde rivayet edilmiştir. Bu durumda İbn Abbas'ın Kâ'b'dan rivayeti sahâbenin tâbiinden hadis rivâyetine örnek olarak kabul edilmiştir.

5.2.10. Nüzhe 35/5 No'lu Rivayet

عبد الرَّزَّاق عن أبي يحيى التَّيْمِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سِيَارٍ: سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ أُمِّ الْكِتَابِ فَقَالَ: قَالَ كَعْبٌ: خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ وَعَلَّمَ مَا هُمْ عَامِلُونَ، ثُمَّ قَالَ لِقَلَمِهِ: أَكْتُبْ كِتَابًا فَكَانَ كَاتِبًا.

Abdürrezzâk, Ebû Yahya et-Teymi'den, o da babasından, o da Seyyâr'dan rivayetle, İbn Abbas'a Ümmü'l-kitâb hakkında soru soruldu ve o şöyle dedi: Kâ'b şöyle dedi: “Allah yaratıklarını yarattı ve onlara ne yapacaklarını öğretti. Sonra kaleme: ‘Kitap yaz’ dedi ve o yazdı.”²⁸¹

İbn Abbas'dan gelen rivayet Abdürrezzâk tefsirinde geçmektedir.²⁸² (Ra'd süresi 39. ayette geçen ‘ana kitap onun katındadır.’ yani Ümmü'l-Kitâb) öğrenmek isteyen İbn Abbas rivayete göre bunu Kâ'b'a sorar ve Kâ'b'da ona cevap verir. Abdürrezzâk'ta zikredilen rivayetin râvileri *sika* olduğu ve isnadının ise *hasen* olduğu söylenmektedir.²⁸³ Bu itibarla rivayet sahâbenin tâbiinden hadis rivâyetine örnek olarak kabul edilmiştir.

5.2.11. Nüzhe 35/6 No'lu Rivayet

أَبُو إِسْحَاقَ الرَّازِيَّ عَنْ مَيْسَرَةَ الْأَشْجَعِيِّ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ كَعْبٍ قَالَ: جَنَّةُ الْمَأْوَى طَيْرٌ أَخْضَرَ يَرْتَقِي فِيهَا أَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ فَتَهْتَزُّ فِي الْجَنَّةِ، وَأَرْوَاحُ آلِ فِرْعَوْنَ فِي طَيْرٍ أَسْوَدَ تَغْدُو عَلَى النَّارِ وَتَرْوحُ، وَإِنَّ أَطْفَالَ الْمُسْلِمِينَ عَصَافِيرَ فِي الْجَنَّةِ.

Ebû İshâk er-Râzî, Meysere el-Eşcaî'den, o da İkrime'den, o da İbn Abbas'tan, o da Kâ'b'dan rivayetle şöyle demiştir: “Cennet'ül-Me'vâ, yeşil bir kuştur, onunla şehitlerin ruhları

²⁷⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 11/8-9.

²⁸⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 107.

²⁸¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 108 (no: 35/5).

²⁸² Abdürrezzâk es-San'ânî, *Tefsirü Abdürrezzâk*, 2/239.

²⁸³ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 108 (no: 35/5).

onunla yükselir (cennette pır pır uçar). Firavun neslinin ruhları ise kapkara bir kuştur ki, ateşe gider gelir. Müslümanların çocukları cennette serçe'dirler, kuşlardır.”²⁸⁴

Hadisi İbn Mübârek, İbn Ebî Şeybe ve Ebû Nuaym el-İsfahânî rivayet etmiştir.²⁸⁵ İbn Hacer'in zikrettiği isnad hakkında Cafer şöyle dedi “Müseyyeb bize rivayet etti, Ebû İshak el-Fezârî de bize benzer bir rivayetten aktardı.”²⁸⁶ Diğer alimler ise şöyle rivayet etmişlerdir: Hüseyin b. Ali, Zâide'den o da Meysera'dan o da İkrime'den o da İbn Abbas'dan rivayetle, İbn Abbas “Kâ'b'a Cennet'ül-Me'vâ hakkında sordum şöyle dedi: ‘İçinde şehitlerin ruhlarının dolaştığı, yeşil kuşların bulunduğu bir sığınak cennetidir.’ İbn Hacer'e nispetle muhaddisler rivayeti kısa olarak zikretmişlerdir. İbn Hacer ise metni uzun olarak nakletmiştir. Râvilerin *sika* olmasından dolayı bu rivayet de sahâbenin tâbiînden hadis rivâyetine örnek olarak kabul edilmiştir.

5.3. Abdullah b. Ömer'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri

Abdullah b. Ömer, Kâ'b el-Ahbâr'dan dört tane hadis rivayet ettiği nakledilmiştir. Bu rivayetlerin üç tanesi *sahih*, diğer bir tanesi rivayette tek kaldığı için kabul görmemiştir.

5.3.1. Nüzhe 32/1 No'lu Rivayet

النُّورِي عَنْ مُوسَى بْنِ عَقَبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عَمْرِو عَنْ كَعْبٍ قَالَ: ذَكَرَتِ الْمَلَائِكَةُ أَعْمَالَ بَنِي آدَمَ وَمَا يَلُونُ مِنَ الذُّنُوبِ. الْحَدِيثُ فِي قِصَّةِ هَارُوتَ وَمَارُوتَ، هَكَذَا قَالَ أَبُو حُدَيْفَةَ عَنْ سُفْيَانَ. وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَقَبِيصَةُ عَنْ سُفْيَانَ، إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ كَعْبًا إِلَّا فِي كَلِمَاتٍ فِي آخِرِهِ وَهِيَ قَوْلُهُ: إِنَّهُمَا لَيْسَتْ كَمَلًا يَوْمَهُمَا حَتَّىٰ عَمَلَا بِبَعْضِ مَا حَرَّمَ عَلَيْهِمَا.

Es-Sevri, Mûsâ b. Ukbe'den, o da Nâfi'den, o da İbn Ömer'den, o da Kâ'b'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Melekler, ademoğlunun amellerinden ve işlediği günahlardan bahsetti.” Bu hadis Ebû Huzeyfe'nin Süfyân'dan anlattığı Hârût ile Mârût kıssasıdır. Abdurrezzâk ve Kabîsa, Süfyân'dan nakletti ancak Kâ'b'ın adını zikretmedi. Süfyân o hadisin sonunda şu sözleri söyledi: ‘O ikisi (Hârût ile Mârût) kendilerine haram kılınanlardan bazılarını işleyerek günlerini tamamlayacaklar.’²⁸⁷

Abdullah b. Ömer'in, Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet etmiş olduğu bu hadis Nâfi kanalıyla Beyhakî eserinde zikretmiştir.²⁸⁸ Beyhakî, eş-Şeyh'in: ‘Kâ'b'ın sözü doğrudur’ dediğini ifade

²⁸⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 108 (no: 35/6).

²⁸⁵ Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, *Kitâbü'l-Cihad*, thk. Nezhîh Hammad (Tunus: Daru'l-Tûnisî, 1972), 59; İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-asar*, 4/215; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya*, 5/381, İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 108 (no: 35/6).

²⁸⁶ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya*, 5/381.

²⁸⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 96 (no: 32/1)

²⁸⁸ Beyhakî, *Şuabü'l-iman*, 9/65.

etmiştir. Beyhakî ayrıca hadise *hasen* demiştir ve hadisin Süfyân> Mûsâ b. Ukbe> Sâlim b. Abdullah> İbn Ömer> Kâ'b el-Ahbâr isnadı ile rivayetini eserinde nakletmiştir.²⁸⁹ Beyhakî, Nâfi yoluyla hadisi *es-Sünenü 'l-Kübrâ 'da* da zikretmiştir.²⁹⁰

Hadis ayrıca Sâlim> İbn Ömer> Kâ'b el-Ahbâr yoluyla başka eserlerde zikredilmiştir. Sâlim tariki ile hadisi Abdurrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Taberî, İbn Kesîr ve birçok alim bu isnad ile hadisi rivayet etmiştir.²⁹¹ İbn Kesîr, Abdullah b. Ömer'den gelen rivayetin doğru olduğunu, Sâlim'in mevlâ Nâfi'den daha sağlam olduğunu ve Kâ'b'ın Benî İsrâîl kitaplarından naklettığını ifade etmektedir.

Sonuç olarak kaynaklardan zikredilen isnadları göz önüne alındığında İbn Ömer'in hadisi Kâ'b'dan rivayet ettiği, bundan dolayı hadisin, bu isnad ile sahâbenin tâbiinden hadis rivayetine örnek olduğu söylenebilir.

5.3.2. Nüzhe 32/2 No'lu Rivayet

عبيد الله العيشي عن حماد بن سلمة عن موسى بن عقبة عن سالم بن عبد الله بن عمر أن رجلا حدث قوما كان فيهم كعب، قال: رأيت كأن الأمم جمعت فكان لكل نبي نور، ولمن معه من أمته نورا وإدءاء، وإذا محمد لكل شجرة من رأسه وجسده نور، ولمن معه من أمته نوران نوران فقال كعب: والذي أنزل التوراة على موسى والفرقان على محمد، إني أجد في التوراة بعث الأنبياء وأممهم وبعث محمد كما رأيت.

Ubeydullah el-Ayşî'nin, Hammâd b. Seleme'den, o da Mûsâ b. Ukbe'den, o da Sâlim b. Abdullah b. Ömer'den rivayetine göre, bir adam, aralarında Kâ'b'ın da bulunduğu bir kavme şöyle dedi: "Sanki ümmetlerin toplandığını, her peygamberin iki nuru ve kendi ümmetinden olanlar için de bir nur olduğunu, Muhammed'in başındaki ve vücudundaki kıl kadar nuru olduğunu ve O'nun ümmetinden olan kişilerde iki nur olduğunu gördüm. Kâ'b şöyle dedi: 'Musa'ya Tevrat'ı ve Muhammed'e Kur'an-ı indiren Allah'a yemin ederim ki, ben Tevrat'ta peygamberlerin ve onların ümmetlerinin gönderilişini ve Muhammed'in gönderilişini de senin gördüğün gibi gördüm."²⁹²

İbn Hacer'in *Nüzhe*'de zikrettiği İbn Ömer'in Kâ'b'dan rivayeti kaynaklarda bulunamamıştır. Ancak *Nüzhe* eserinin muhakkiki isnaddaki râvilerin güvenilir olduğunu ifade etmektedir.²⁹³

²⁸⁹ Beyhakî, *Şuabü 'l-ıman*, 1/322.

²⁹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü 'l-Kübrâ*, 10/7.

²⁹¹ Abdurrezzâk es-San'ânî, *Tefsirü Abdurrezzâk*, 1/283; İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü 'l-musannefi 'l-ehâdis ve 'l-asar*, 7/62; Taberî, *Tefsirü 't-Taberî Câmîü 'l-beyân an te'vili ayi 'l-Kur'an*, 2/343; İbn Kesîr, *Tefsirü 'l-Kur'ani 'l-Azim Tefsiru İbn Kesir*, 1/241.

²⁹² İbn Hacer, *Nüzhetü 's-sâmi 'in fî rivâyeti 's-sahâbe*, 98 (no: 32/2).

²⁹³ İbn Hacer, *Nüzhetü 's-sâmi 'in fî rivâyeti 's-sahâbe*, 98.

5.3.3. Nüzhe 32/3 No'lu Rivayet

أَبُو حُدَيْفَةَ إِسْحَاقُ بْنُ بَشَرَ فِي أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنْ عِبَادِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ كَعْبٌ: وَيْلَ لِمَلِكِ الْأَرْضِ مِنْ مَلِكِ السَّمَاءِ، فَقَالَ عُمَرُ: إِلَّا مِنْ حَاسِبِ نَفْسِهِ، فَقَالَ كَعْبٌ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَمَتَا مِنْهَا فِي كِتَابِ اللَّهِ، فَخَرَّ سَاجِدًا.

Ebû Huzeyfe İshâk b. Beşir, İbrahim b. Tahmân'dan, o Abbâd b. İshâk'dan, o da ez-Zühri'den, o da Sâlim b. Abdullah'tan, o da babasından (İbn Ömer) rivayetle şöyle dedi: Kâ'b dedi ki: "Göklerin sahibi olan (Allah) yeryüzündeki yöneticilere veyl eder. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: 'Kendisini hesaba çekenler hariç.' Kâ'b şöyle dedi: 'Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki o, Allah'ın kitabında güvendedir, ve secdeye vardı.'"²⁹⁴

Hadis farklı isnad ve metinlerle Osman b. Said ed-Dârimî, İsfahânî, Beyhakî, Süyûtî ve Müttakî el-Hindî'nin eserlerinde yer almaktadır.²⁹⁵

Hadisin isnadında adı geçen İbrahim b. Tahmân hicri 160 yılında Mekke'de vefat etmiştir, Nişabur sakinlerindendir. *Sika* ve güvenilir olduğu söylenmektedir.²⁹⁶

Râvîlerden Abbâd b. İshâk, Abdurrahman b. İshâk olarak bilinmektedir ve Basralı'dır. Ahmed b. Hanbel'den gelen iki rivayete göre kendisini övenler olmadığı ve sakıncalı hadisler rivayet ettiği söylenmektedir. Yahyâ b. Maîn şöyle dedi: 'Abdurrahman b. İshâk el-Medenî güvenilir ve hadisleri geçerlidir.' Abdurrahman dedi ki: Babama Abdurrahman b. İshâk'ı sordum, o da ona şöyle dedi: 'Basra'ya gelen Abbâd b. İshak'ın hadisleri yazılıyor ama delil olarak kullanılmıyor. Megâzî yazarı Muhammed b. İshak, güzel hadisleri vardır ancak kuvvetli değildir.'²⁹⁷ İbn Sa'd *Tabakat* kitabında adının Ebû Şeybe, hadiste *zayıf* olduğunu, bazı kişilerin ve Basralıların ondan rivayette bulunduğunu söylemiştir.²⁹⁸ İbn Hacer'in *Tehzîbü't-Tehzîb*'de Basralı olduğunu söyler. İbnü'l-Medînî: 'kadereci olduğu için Medine'den kovulmuştur' der. Bazı alimlere göre *sika* güvenilir olduğu söylenmektedir. İbn İclî 'hadisleri yazılıyor ama kuvvetli değildir' Medine'de tanınmamış ve övülmemiştir. İbn Adî: bazı hadisleri inkâr edilmiş, takip edilmemiş ama çoğu *sahih*ti, Ahmed'in dediği gibi hadisi iyidir.' Dârekutnî,

²⁹⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 98 (no: 32/3).

²⁹⁵ Ebû Saîd Osman b. Saîd b. Hâlid ed-Dârimî, *er-Red ale'l-Cehmiyye*, thk. Bedr b. Abdullah Bedr (Kuveyt: Dâru İbni'l-Esir, 1995), 59; Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya*, 5/389; Beyhakî, *Şuabü'l-iman*, 6/23; Celalüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr b. Muhammed es-Süyuti, *Cem'u'l-Cevami*, thk. Muhtâr İbrahim el-Hâic (Kahire: el-Ezherü's-Şerîf 2005), 15/682; Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekri Hayyânî, Saffet Sakka, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 16/575.

²⁹⁶ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 6/107; Buhârî, *et-Târihü'l-Kebîr*, 1/710; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 6/27.

²⁹⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 5/212.

²⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/481.

zayıf ve kaderci olduğunu vurguluyor. El-Hâkim: ‘Hiçbiri onu delil olarak kullanmıyor ama şâhit olarak gösteriyorlar.’²⁹⁹

Hadis yukarıda zikrettiğimiz alimlerin eserlerinde dört tarikle şu şekilde gelmiştir:

Birinci tarik Osman b. Said ed-Dârimî eserinden; Abdullah b. Salih bize anlattı, el-Leys bana söyledi, o şöyle dedi: Akîl bana, İbn Şihab’tan rivayetle şöyle dedi: Sâlim b. Abdullah bana Kâ’b b. el-Ahbâr, İbn Ömer’e: ‘Göklerin sultanından vay yerin sultanına.’ İbn Ömer şöyle dedi: ‘Hesap soran hariç.’ Sonra Kâ’b şöyle dedi: ‘Kendini hesaba çeken hariç.’ dedi. İbn Ömer ‘Allahu Ekber’ diyerek secdeye kapandı.”

İkinci yol İsfahânî’den rivayetle; İbrahim b. Abdullah bize anlattı, Muhammed b. İshak bize anlattı, Kuteybe bize anlattı, el-Leys bize Halid b. Ebi Yezid’den, Saîd b. Ebi Hilâl’den rivayetle şöyle dedi: “Kâ’b, Ömer’in yanından geçerken İbn Ömer bir adama taşla vurunca Kâ’b, ‘Ey Ömer!’ dedi. Ruhum elinde olan Allah’a yemin ederim ki Tevrat’ta şöyle yazılıdır: Göklerin hükümdarından, yeryüzünün hükümdarına, göklerin hâkiminden, yerlerin hâkimine.’ İbn Ömer şöyle dedi: ‘Kendini sorumlu tutanlar hariç.’ Kâ’b şöyle dedi: ‘Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, o, Allah’ın indirilen kitabındadır. Aralarında kendini hesaba çekenden başka yoktur.”

Üçüncü yol Suyûti’den rivayetle; Eslem b. Abdullah’tan rivayet edildiğine göre, Kâ’b el-Ahbâr, Ömer b. el-Hattab’a şöyle demiştir: ‘Yeryüzünün hükümdarına vay gökyüzünün hükümdarına.’ Sonra İbn Ömer şöyle dedi: ‘Kendini hesaba çekenler hariç.’ Kâ’b şöyle dedi: ‘Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bu Tevrat’tadır.’ Bunun üzerine İbn Ömer tekbir getirdi ve sonra secdeye kapandı.”

Dördüncü son yol ise Müttakî el-Hindî; Sâlim b. Abdullah’tan rivayet edildiğine göre, Kâ’b el-Ahbâr, Ömer b. el-Hattâb’a şöyle demiştir: “Biz şunu buluyoruz: ‘Yeryüzünün hükümdarına vay gökyüzünün hükümdarına’ sonra İbn Ömer şöyle dedi: ‘Kendini hesaba çekenler hariç.’ Kâ’b şöyle dedi: ‘Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bu Tevrat’a uyanlar için vardır.’ Bunun üzerine İbn Ömer tekbir getirdi ve sonra secdeye kapandı.”

Rivayetlerden görüldüğü üzere İbn Ömer’in Kâ’b’dan zikretmiş olduğu rivayetin başka tarikler yoluyla desteklendiği görülmüştür. Bu sebeple rivayet sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil edebilir.

²⁹⁹ İbn Hacer, *Tehzibü’t-Tehzib*, 3/320.

5.3.4. Nüzhe 32/4 No'lu Rivayet

عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر عن كعب: يُوشك نار تخرج من اليمن تسوق الناس.

Ubeydullah b. Ömer, Nâfi'den, o da İbni Ömer'den, o da Kâ'b'dan rivayetle: “Yemen'den insanları sürececek bir ateşin çıkması yakındır.”³⁰⁰

Hadisi İbn Hacer'den başka İbn Ebî Şeybe, Dârekutnî ve İbn Abdülber eserlerinde aynı tarık ile zikretmişlerdir.³⁰¹ Bu rivayet başka tarık ile Ahmed b. Hanbel ve İbn Ebî Şeybe tarafından şu şekilde rivayet edilmiştir: Abdülmelik b. Amr > Ali (İbn Mübârek) > Yahya b. Ebî Kesîr > Ebû Kılâbe > Sâlim b. Abdillâh > Abdullah b. Ömer > Hz. Peygamber dedi ki: “Kıyamet gününden önce Hadramût denizinden -veya Hadramût'tan- bir ateş çıkacak ve insanları bir araya toplayacak” dediler ki: ‘Peki ya biz, ey Allah'ın Resulü?’ Hz. Peygamber dedi ki: ‘Şam'a gitmeli.’³⁰² Bu rivayet şeyhayn'a göre *sahih* tir denilmiştir. Dârekutnî, *el-İlel* eserinde Sâlim ve Nâfi'nin İbn Ömer'den rivayetini ihtilaflıdır der. Ayrıca Ebû Kılâbe > Sâlim babasından > Hz. Peygamber'den bu yolla gelen isnadı ise Yahya b. Kesîr'den başka rivayet edenin olmadığını söylemektedir. Ahmed b. Hanbel'in şeyhayn'dan *sahih* tir dediği rivayet kabul görülürse sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmemektedir.

5.4. Abdullah b. Amr'ın Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri

Abdullah b. Amr, Kâ'b el-Ahbâr'dan toplamda iki tane rivayette bulunduğu nakledilmiştir. Birinin *sahih* olduğu diğerinin ise Kâ'b el-Ahbâr'dan olmadığı tespit edilmiştir.

5.4.1. Nüzhe 33/1 No'lu Rivayet

ابن جريج عن عطاء عن عبد الله بن عمرو وقد ذكر كعباً إنه ذكر الحجر فقال: لولا (ما تمسح به أرجاس) المشركين، ما مسه ذو عاهة إلا شفي، وما على الأرض من الجنة شيء غيره.

İbn Cüreyc hadisi Atâ'dan, o da Abdullah b. Amr'dan, o da Kâ'b'ın taş hakkında söz ederek şöyle zikretti: “Eğer müşrikler kirleriyle o taş dokunmamış olsalardı, hasta kimseler ona dokunduklarında ancak şifa bulurlardı. Yeryüzünde o taştan başka cennetten gelen bir şey yoktur.”³⁰³

³⁰⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 99 (no: 32/4).

³⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-asar*, 7/484; Dârekutnî, *el-İlel*ü'l-varide fî'l-ehâdisi'n-nebeviyye, 12/294; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 8/380.

³⁰² İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fî'l-ehâdis ve'l-asar*, 7/471; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/145.

³⁰³ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 100 (no: 33/1).

Hadisi İbn Hacer'in zikrettiği isnad ile Abdürrezzâk San'ânî ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir.³⁰⁴ Hadis aynı isnad ile zikredilmiş olsa da metin olarak İbn Hacer'in rivayetinden farklılık göstermektedir. İsmi zikrettiğimiz alimler hadisin metnini şu şekilde rivayet etmişlerdir: 'Cahiliye döneminde kirleriyle o taşa dokunmasalar, ona ancak hasta kimseler şifa için dokunurdu. O taştan başka cennetten gelen bir şey yeryüzünde yoktur.' İbn Hacer 'müşrikler' lafzını kullanırken diğer alimler '*cahiliye*' lafzını kullanmışlardır.

Hadisi başka bir isnad ile Beyhakî ve İbn Hacer eserlerinde şu şekilde rivayet etmişlerdir: "Müsedded > Hammâd b. Zeyd > İbn Cüreyc > Atâ > Abdullah b. Amr'dan rivayetle 'Cahiliye kirleriyle o taşa dokunmasalar, ona ancak hasta kimseler şifa için dokunurdu. O taştan başka cennetten gelen bir şey yeryüzünde yoktur.'³⁰⁵ Her iki isnadın sahih olduğu ve Abdürrezzak'tan rivayet edilen isnadın *mevkuf* olduğu söylenmektedir.³⁰⁶

Abdullah b. Amr, Hz. Peygamber'i görmüş ve sahâbîdir. Kendisi hadis yazılmasına izin verilendir. Muaviye onu Mısır valisi olarak atamıştır. Hadis ve fıkıh gibi ilimlerde geniş bilgiye sahip olduğundan Abâdile arasında yer almaktadır. Çok hadis bilmesine rağmen kendisinden az rivayette bulunulmuştur.³⁰⁷ Rivayetlerin isnadına bakıldığında hadisin sahih olduğu görülmekte ve Sahâbe olan Abdullah b. Amr'ın Kâ'b'dan rivayeti sahâbenin tâbîinden hadis rivâyetine örnek teşkil etmektedir.

5.4.2. Nüzhe 33/2 No'lu Rivayet

سُهِيلُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ كَعْبٍ أَنَّ اللَّهَ أَوْحَى إِلَى الْبَحْرِ الْغَرْبِيِّ حِينَ خَلَقَهُ قَدْ خَلَقْتَكَ..... الْحَدِيثُ بِطَوْلِهِ.

Süheyl'in babasından, onun da Abdullah b. Amr'dan, onun da Kâ'b'dan rivayetine göre, Allah, Batı Denizini yaratırken ona: "Seni ben yarattım" diye vahyetmiştir.³⁰⁸

Rivayeti İbn Hacer eserinde Süheyl > babasından > Abdullah b. Amr > Kâ'b el-Ahbâr'dan zikretmiştir. Başka bir isnad ile Hâlid et-Tahhân > Süheyl > en-Nu'mân b. Ebî Ayâş > Abdullah b. Amr tarafından nakledilmiştir. Bu rivayette Kâ'b el-Ahbâr olmadan rivayet edilmiştir. Ayrıca Abdurrahman b. Abdullah b. Ömer > Süheyl > babasından > Ebû

³⁰⁴ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 5/38; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/579; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 100 (no: 33/1).

³⁰⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 5/122; Beyhakî, *Şuabü'l-iman*, 5/477; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*, 6/430.

³⁰⁶ Beyhakî, *Şuabü'l-iman*, 5/477; el-A'zamî, *el-Camîü'l-kâmil fi'l-hadisi's-sahihi's-şâmil* (Riyad: Darü's-Selam, 2016), 5/160.

³⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/500; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 6/11; M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 01 Mayıs 2024).

³⁰⁸ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 100 (no: 33/2).

Hüreyre'den *merfu* olarak nakledilen bir rivayetin olduğu söylenmekte ve Abdurrahman b. Abdullah b. Ömer el-Amrî'nin illetli olmasından dolayı çok zayıf olduğu vurgulanmaktadır.³⁰⁹ Hâlid et-Tahhân'dan gelen rivayetin isnadındaki râvilerin *sadûk* olduğundan dolayı *hasen* olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı Hâlid et-Tahhân'ın rivayeti doğru kabul görülmesi durumunda rivayet Kâ'b el-Ahbâr'dan değil Abdullah b. Amr tarafından rivayet edildiğinden sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil etmemektedir.³¹⁰

5.5. Abdullah b. Zübeyr'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri

Abdullah b. Zübeyr, Kâ'b el-Ahbâr'dan iki adet rivayet ettiği nakledilmiştir. Her iki rivayette *sahih* ve sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti konusuna girmektedir.

5.5.1. Nüzhe 34/1 No'lu Rivayet

عبد الله بن الوليد المزني عن أبي ذؤيب الأسدي عن ابن الزبير قال: سمعت كعباً يقول: لا يرتفع طير في السماء أكثر من اثني عشر ميلاً. قال وما أصبت في سلطاني شيئاً إلا أخبرني به كعب قبل أن إليه.

Hadisi Abdullah b. el-Velîd el-Müzni, Ebû Züeyb el-Esedî'den, o da İbnü'z-Zübeyr'den rivayetle o şöyle dedi: Kâ'b'ın şöyle dediğini duydum: “Hiçbir kuş gökte on iki milden fazla yükselmez.” Yöneticiliğim süresince başıma her ne geldiyse Kâ'b öncesinde onu bana haber vermiştir.³¹¹

Hadisi İbn Hacer'in dışında İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk* eserinde zikretmiştir.³¹² İbn Asâkir rivayeti şöyle zikretmiştir: “Abdullah b. Velid, İbn Ebî Zî'b'den rivayetle şöyle demiştir: Abdullah b. Zübeyr bir gün uzandı ve havada bir kuşun uçtuğunu gördü şöyle dedi: “Kâ'b bana kuş on iki milden fazla gökyüzünde yükselmez.”

Rivayetin isnadına baktığımızda sahâbî ve Hz. Peygamber'in amca oğlu olan Abdullah b. Zübeyr,³¹³ Kâ'b el-Ahbâr'dan duyduğu sözü rivayet etmiştir. Bu sebeple zikredilen bu rivayet sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek teşkil ettiği tespit edilmiştir.

³⁰⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 102.

³¹⁰ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 100-103.

³¹¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 104 (no: 34/1).

³¹² İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, 50/168; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 104 (no: 34/1).

³¹³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 3/241; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, 4/77; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 104.

5.5.2. Nüzhe 34/2 No'lu Rivayet

عبد الرَّزَّاق عَنْ معمر عَنْ أَيُّوبَ عَنْ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ قَالَ: ابْنُ الزَّبِيرِ: مَا شَيْءٌ كَانَ حَدَّثَنَا بِهِ كَعْبٍ إِلَّا جَاءَ مِثْلَ مَا قَالَ، إِلَّا كَمَا فِي قَوْلِهِ: أَنَّ رَجُلًا مِنْ ثَقِيفٍ يَفْتَلِنِي، وَهَذَا رَأْسُهُ بَيْنَ يَدَيَّ حِغْنِي الْمُخْتَارَ -، قَالَ يَقُولُ يَغْنِي ابْنُ سِيرِينَ: وَلَا يَشْعُرُ أَنَّ أَبَا مُحَمَّدٍ قَدْ خَبَا لَهُ.

Hadisi Abdürrezzâk, Ma'mer'den, o da Eyyüb'den, o da İbn Sîrîn'den rivayetle şöyle demiştir: İbnü'z-Zübeyr şöyle demiştir: "Kâ'b bana her şeyi haber verse mutlaka onun dediği çıkmıştır. Onun 'Sakif'ten bir adam öldürecek' sözü bundan istisnadır. İbnü'z-Zübeyr Muhtar es-Sekâfî'yi kastederek 'İşte bu önümde duran onun kafasıdır' dedi."³¹⁴

Bu rivayeti Abdürrezzâk es-San'ânî ve Taberânî eserlerinde zikretmişlerdir.³¹⁵ Hadisin isnadında bulunan râvilerin güvenilir olduğu söylenmektedir. İbn Sîrîn'in bahsettiği Ebû Muhammed'in, el-Haccâc b. Yusuf es-Sekafî olduğu vurgulanmıştır.³¹⁶ Bir önceki rivayette zikrettiğimiz gibi sahâbî Abdullah b. Zübeyr'in Kâ'b'dan rivayeti sahâbenin tâbiînden hadis rivâyetine örnek teşkil ettiği tespit edilmiştir.

5.6. Enes b. Mâlik'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri

Enes b. Mâlik'in Kâ'b el-Ahbâr'dan bir tane rivayeti nakledilmiş ancak rivayet kaynaklarda bulunamamış ve râvi *zayıf* olduğundan kabul görmemiştir.

5.6.1. Nüzhe 36 No'lu Rivayet

عَقَبَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ كَعْبًا أَخْبَرَهُ: إِنَّ الْحَجَرَ يَأْقُوتُهُ مِنْ يَوَاقِيتِ الْجَنَّةِ، وَأَنَّ رَمْزَ خَفَقَةٍ مِنْ جَنَاحِ جِبْرِيلَ.

Ukbe b. Abdullah, Katâde'den, o da Enes b. Mâlik'ten rivayetle, Kâ'b ona şöyle demiştir: "Hacerülesved, cennet yakutlarından bir yakuttur ve zemzem, Cebrail'in kanadından süzülmüştür."³¹⁷

Enes b. Mâlik'in Kâ'b'dan rivayet ettiği, İbn Hacer'in zikrettiği rivayet başka eserlerde bulunamamıştır. Ukbe b. Abdullah *zayıf* bir râvi olarak kabul edilir ve hadisin isnadı *zayıf* kabul edilmektedir. Bu nedenle Enes b. Mâlik'in Kâ'b'dan rivayet ettiği söylenen bu rivayet sahâbenin tâbiînden hadis rivâyetine örnek olarak kabul edilmemiştir.³¹⁸

³¹⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 105 (no: 34/2).

³¹⁵ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Câmi' Ma'mer b. Râşid*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983), 11/366; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 10/384; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 13/92.

³¹⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 105.

³¹⁷ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 110 (no: 36).

³¹⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 6/314; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 3/124; İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 110 (no: 36).

5.7. Hureym b. Fâtik'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri

Hureym b. Fâtik'in Kâ'b el-Ahbâr'dan bir adet rivayeti nakledilmiştir. Rivayet tek kalmasına rağmen râvilerin *sika* olmasından dolayı kabul görmektedir.

5.7.1. Nüzhe 37 No'lu Rivayet

الثَّوْرِيَّ عَنْ وَاصِلٍ عَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُؤَيْدٍ عَنْ خَرِيمِ بْنِ فَاتِكٍ قَالَ: قَالَ كَعْبٌ: قُلْتُ لَهُ: يَعْبُدُ النَّجَّالَ قَوْمُكَ بَنُو أَسَدٍ.

Es-Sevrî, Vâsıl'den, o da el-Ma'rûr b. Süveyd'den, o da Hureym b. Fâtik'ten rivayetle şöyle dedi: Kâ'b şöyle dedi: "Ben ona 'Deccal senin kavmin Ebû Esed'e tapıyor" dedim.³¹⁹

İbn Hacer'de zikredilen bu rivayet başka eserlerde bulunamamış ve rivayette tek kalmıştır. İsnaddaki râvilerin *sika* olduğu söylenmektedir. Hureym b. Fâtik, Hz. Peygamber'i gören ve onun zamanında yaşayan sahâbîdir. Buhârî ve diğerleri, Bedir'de şehit edilenler arasında zikretmişlerdir. Muhammed b. Ömer dedi ki: "Mekke'nin fethinden sonra Beni Esed Müslüman olup Kûfe'ye yerleşince onlar da Müslüman oldular." İbn Hacer *Tehzib*'de Hureym b. Fâtik'in, Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayette bulunduğunu söylemiştir³²⁰ Her ne kadar râviler *sika* olsa da hadis alimleri tek kalan rivayetleri *garîb* rivayet olarak kabul ederler ve haklarından hüküm vermekte temkinli davranmışlardır. Ancak *Nüzhe* eserinde muhakkik rivayetin râvilerini *sika*, *muttasıl* ve *sahih* olarak ifade etmektedir. Bundan dolayı rivayet sahâbenin tâbiînden hadis rivayetine örnek olabilir.³²¹

5.8. Muaz b. Enes'in Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayeti

Muaz b. Enes'in, Kâ'b el-Ahbâr'dan bir adet rivayeti nakledilmiş. Bu rivayette iki râvinin *zayıf* olmasından dolayı kabul görmemiştir.

5.8.1. Nüzhe 38 No'lu Rivayet

رَشْدِينَ عَنْ زَبَانَ عَنْ سَهْلِ بْنِ مَعَاذٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ كَعْبٍ: مَنْ قَرَأَ {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} حَتَّى يَخْتِمَهَا كَانَتْ مِثْلَ الثَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْفُرْقَانِ.

Rişdîn, Zebân'dan, o da Sehl b. Muâz'dan, o da babasından (Muaz b. Enes), o da Kâ'b'dan rivayetle şöyle demiştir: "Kim, {De ki, O, Allah'tır, birdir}'i sonuna kadar okursa, Tevrat, İncil ve Furkân'ı (Kur'an-ı Kerim) okumuş gibi olur."³²²

³¹⁹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 110 (no: 37).

³²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 6/159; Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, 4/75; İbn Hibbân, *es-Sikat*, 3/113; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 2/87.

³²¹ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 110 (no: 37).

³²² İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi 'în fî rivâyeti's-sahâbe*, 111 (no: 38).

Muâz'ın Kâ'b'dan zikrettiği rivayet başka eserlerde bulunamamıştır. Muâz b. Enes, Hz. Peygamber'i görmüş bir sahâbîdir. Mısır halkı ondan rivayet almıştır. Abdülmelik b. Mervan'ın hilafetine kadar yaşadığı söylenmektedir. İbn Hacer, Ebû'd-Derdâ ve Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet aldığını belirtmektedir.³²³ Rivayetin isnadına baktığımızda Rişdîn *zayıf* kabul edilmektedir.³²⁴ Aynı şekilde Zebân'ın da *zayıf* olduğu söylenmektedir.³²⁵ Rişdîn ve Zebân her ikisi de *zayıf* ve *tenkit* edildiklerinden dolayı rivayet *sahih* değildir. Bu bilgiler doğrultusunda rivayet sahâbenin tâbiinden hadis rivâyetine örnek olarak kabul edilmemiştir.³²⁶

³²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/507; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 9/157; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*, 5/186; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 6/107.

³²⁴ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 3/513; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 9/525; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 1/607.

³²⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 3/616; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, 1/621.

³²⁶ İbn Hacer, *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*, 111 (no: 38).

Tablo 2.1. Sahâbenin Sahâbeden Rivayetleri Gösteren Tablo

İbn Hacer naklettiği rivayetlerin tahrir değerlendirmesi genel görüntüsünün verilmesini fayda olacağını düşündük. Tablolarda ‘Hadis No’ olarak yukarıda başlıklarda nasıl geçti ise o şekilde hadisin kolay bulunması açısından sıra numaraları aynen yazılmıştır. Tabloda belirtilen kaynaklar arasında Kütüb-i Tis’a’da geçtiği kaynaklar açık şekilde yazılmıştır. Diğer kaynaklar ise Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin *el-Müsned*’i, Taberânî’nin *el-Mu‘cemü’l-Evsat*’ı, Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin *el-Müstedrek*, Taberânî’nin *el-Kebîr*, İbnü’l-Mübârek *el-Müsned* ve İbn Ebî Şeybe’nin *el-Musannef* eserlerinden oluşmaktadır.

Hadis No	Rivayet Zinciri	Buhâr	Müslim	Tirmizî	Ebû Dâvûd	Nesâî	İbn Mâce	Mâlik	Ahmet b. Hanbel	Dârimî	Diğer Kay.	Açıklama
1.1	Hiz. Ömer > Bişr b. Asım										√	Sahabenin Sahâbeden Rivayeti
1.2	Süleyman b. Surad > Cübeyr b. Mu‘tim	√	√		√	√	√					Sahabenin Sahâbeden Rivayeti
1.3	Hâşim b. Utbe > babası		√				√		√		√	Sahabenin Sahâbeden Rivayeti
1.4	Amir b. Haris > Ahi Zeynep	√	√	√		√			√			Sahabenin Sahâbeden Rivayeti

Tablo 2.2. Büyük Sahâbenin Küçük Sahâbeden Nakline Dair Rivayetleri Gösteren Tablo

Hadis No	Rivayet Zinciri	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebû Dâvûd	Nesâî	İbn Mâce	İmam Mâlik	Ahmet b. Hanbel	Dârimî	Diğer Kay.	Açıklama
2.1	Muâviye b. Ebû Süfyan > Dahhâk b. Kays										√	Sahabenin Sahâbeden Rivayeti
2.2	Abdullah İbn Ömer > Abdullah b. Hanzala				√							Sahabenin Sahâbeden Rivayeti

Sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti konu içerisinde sahâbe sahâbeden toplamda 6 tane rivayet ettiği tespit edilmiştir. Bu rivayetler sahâbenin tâbiînden rivayeti olarak nakledilmiş

ancak tâbiünden olmadığı sahâbînin sahâbeden rivayeti olduğu kaynaklardan tespit edilmiştir. Ayrıca bu rivayetler Hz. Peygamber’den nakledildiği için *merfu* hadistir. Bu rivayetlerden 2 tanesi yaşça küçük sahâbînin büyük sahâbeye rivayet ettiği ortaya konmuştur.

Tablo 2.3. Sahâbenin Tâbiünden Nakline Dair Kabul Edilen Rivayetler

Hadis No	Rivayet Zinciri	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebû Dâvûd	Nesâî	İbn Mâce	Mâlik	Ahmet b. Hanbel	Dârimî	Diğer Kay.	Açıklama
3.1	Halâm b. Cezel > Ebû Zer										√	<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.2	Câbir b. Abdullah > Aişe’nin mevlası Ebû Amr’	√	√						√			<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.3	Rafî b. Ebi Rafî > Ebû Hüreyre										√	<i>Mevkuf</i> rivayet, sahih.
3.4	Enes b. Mâlik > Şebes b. Rafî	√									√	<i>Mevkuf</i> rivayet, sahih.
3.5	Sâib b. Yezîd > Amr el-Hadramî							√			√	<i>Mevkuf</i> rivayet, sahih.
3.6	Sâib b. Yezid > Abdurrahman b. Abdulkâri		√	√	√	√	√			√		<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.7	Abdullah b. Ömer > Abdullah b. Muhammed b. Ebû Bekir Sıddîk	√	√			√		√	√			<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.8	Abdülmelik İbn Ahî Ebî Zer > Ebû Zer										√	<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.9	Abdullah b. Mes’ud > İtrîs b. Urkûb										√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
3.10	Anbese b. Ebî Süfyân > Ya’lâ b. Ümeyye					√						<i>Merfu</i> rivayet, hasen.
3.11	Muâviye b. Ebû Süfyan > Mâlik b. Yühâmir	√	√									<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
3.12	Sehl b. Sa’d > Mervan b. el-Hakem	√		√		√						<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.13	Târik b. Şihâb > Heyseme b. el-Esed										√	<i>Mevkuf</i> rivayet, sahih.

Tablonun Devamı

3.14	İbn Ömer > Ebi Râfi es-Sâiğ									√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
3.15	? > İbn Abbas								√	√	<i>Merfu</i> , sahâbe mürseli.
3.16	Abdullah b. Ömer > Safiyye binti Ebû Ubeyd				√						<i>Mevkuf</i> rivayet, sahih.
3.17	Cabir b. Abdullah > Ümmü Külsüm		√								<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.18	Ebû Hüreyre > Ümmü Abdillâh b. Ebî Ziâb	√	√							√	<i>Merfu</i> rivayet, sahih.
3.19	İbn Ömer > Kâ'b el-Ahbar									√	<i>Mevkuf</i> rivayet, sahih.

İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde nakledilen 62 rivayetten kabul olarak 19 tanesi sahâbenin tâbîinden rivayeti olduğu tespit edilmiştir. Bu rivayetler sahihtir ve hadis kaynaklarından geçmektedir. Rivayetlerin içinde Hz. Peygamberden nakledilen *merfu* rivayetler olduğu gibi doğrudan sahâbeden nakledilen *mevkuf* (3,4,5,13,16,19), *maktû* (9,11,14) ve sahâbî mürseli (15) vardır. Burada açıklama bölümünde sahih dememizin nedeni rivayetin doğru kaynaktan geldiğini, isnadının güvenilir olduğunu ve konu ile alakası olduğu için bu kavram kullanılmıştır.

Tablo 2.4. Sahâbenin Tâbîinden Nakline Dair Kabul Edilmeyen Rivayetler

Hadis No	Rivayet Zinciri	Buhârî	Müslim	Tirmizî	Ebû Dâvûd	Nesâî	İbn Mâce	Mâlik	Ahmet b. Hanbel	Dârimî	Diğer Kay.	Açıklama
4.1	Üseyr b. Câbir > Hz. Ömer		√									<i>Mevkuf</i> , isnadda hata.
4.2	Ebû Tufeyl > Bekr b. Kırvâş								√			<i>Mevkuf</i> , münker.
4.3	Enes b. Mâlik > Acvân b. Rakkâş											<i>Maktû</i> , meçhul rivayet.
4.4	Vakkâs b. Râbia > Ebû Zer											Kudsi hadis, başka kaynaktan bulunamadı. <i>Zayıf</i>

Tablonun Devamı

4.5	Ebî Zabye > Abdullah b. Amr											<i>Mevkuf, zayıf rivayet</i>
4.6	İbn Ömer > Hafsa			√	√	√	√		√	√		<i>Merfu rivâyet.</i>
4.7	Safiyye bint Ebi Ubeyd > Hafsa										√	<i>Merfu, zayıf rivayet.</i>
4.8	en-Nu'mân b. Beşîr > Nâile											<i>Maktû, zayıf rivâyet.</i>

İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde nakledilen 62 rivayetten kabul olarak 8 tanesi sahâbenin tâbiinden rivayeti olmadığı tespit edilmiştir. Kabul edilmeme sebepleri râviden kaynaklı zayıflıktan, hatadan ya da isnadında sahâbînin tâbiinden rivayet almadığından dolayıdır.

Tablo 2.5. Sahâbenin Tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan Rivayetleri Gösteren Tablo

Hadis No	Rivayet Zinciri	Abdürrezzâk	Buhârî	Müslim	Ahmed b. Hanbel	Dârimî	Nesâî	Ebû Dâvûd	Mâlik	el-İsfahânî	el-Beyhakî	İbn Asâkir	İbn Ebî Şeybe	Mizzî	Diğerleri	Açıklama
5.1.1	Muhammed (İbn Sîrîn) > Ebû Hüreyre		√	√	√											<i>Merfu rivayet.</i>
5.1.2	Ebû Hüreyre > Kâ'b el-Ahbâr							√	√							<i>Maktû rivayet, sahih.</i>
5.1.3	Ebû Hüreyre > Kâ'b el-Ahbâr											√				<i>Maktû rivayet, sahih.</i>
5.1.4	Ebû Hüreyre > Kâ'b el-Ahbâr			√	√			√								<i>Merfu rivayet.</i>
5.1.5	Ebû Hüreyre > Kâ'b el-Ahbâr														√	<i>Maktû rivayet, sahih.</i>
5.1.6	Ebû Hüreyre > Kâ'b el-Ahbâr						√						√		√	<i>Maktû ve Merfu rivayet.</i>
5.1.7	Ebû Hüreyre > Kâ'b el-Ahbâr			√				√				√				<i>Merfu rivayet.</i>

Tablonun Devamı

5.2.1	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr								√	√					<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.2.2	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr				√									√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.2.3	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr														<i>Zayıf</i> rivayet.
5.2.4	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr								√		√			√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.2.5	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr														<i>Zayıf</i> rivayet.
5.2.6	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr														İhtilaflı kabul edilmemiş.
5.2.7	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr										√				<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.2.8	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr													√	<i>Garîb, fert</i> rivayet.
5.2.9	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr										√			√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.2.10	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr	√												√	<i>Maktû</i> ve <i>Hasen</i> rivayet.
5.2.11	İbn Abbas > Kâ'b el- Ahbâr								√						<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.3.1	Abdullah b. Ömer > Kâ'b el- Ahbâr									√				√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.3.2	Abdullah b. Ömer > Kâ'b el- Ahbâr													√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.3.3	Abdullah b. Ömer > Kâ'b el- Ahbâr				√				√	√				√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.3.4	Abdullah b. Ömer > Kâ'b el- Ahbâr											√		√	<i>Merfu</i> rivayet.

Tablonun Devamı

5.4.1	Abdullah b. Amr b. Âs > Kâ'b el-Ahbâr	√			√									√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.4.2	Abdullah b. Amr b. Âs > Kâ'b el-Ahbâr													√	<i>Mevkuf</i> rivayet.
5.5.1	Abdullah b. Zübeyr > Kâ'b el-Ahbâr										√				<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.5.2	Abdullah b. Zübeyr > Kâ'b el-Ahbâr	√												√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.6	Enes b. Mâlik > Kâ'b el-Ahbâr														<i>Zayıf</i> rivayet.
5.7	Hureym b. Fâtik > Kâ'b el-Ahbâr													√	<i>Maktû</i> rivayet, sahih.
5.8	Muaz b. Enes > Kâ'b el-Ahbâr														<i>Zayıf</i> rivayet.

İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde nakledilen 62 rivayetten 29 tanesi sahâbîlerin tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet ettiği tespit edilmiştir. Bu rivayetler Ebû Hüreyre, İbn Abbas, İbn Ömer, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Zübeyr, Enes b. Mâlik, Hureym b. Fâtik ve Muaz b. Enes tarafından Kâ'b'dan rivayet ettiği görülmüştür. Bu rivayetlerden 18 tanesinin isnadının doğru olarak hadis kaynaklarında geçtiği için kabul edilmiştir. 6 rivayetin isnattan kaynaklı zayıflık nedeniyle kabul görmemiştir. 4 rivayetin *merfu* olarak ve 1 rivayetin *mevkuf* olarak hadis kaynaklarında geçmektedir.

SONUÇ

Hadis usulü eserlerinden derlediğimiz bilgilere göre, sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti büyüklerin küçüklerden hadis rivayetinden ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu konuya dayanak olarak İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime* eserini görmekteyiz. Bu eserde İbnü's-Salâh büyüklerin küçüklerden rivayet etme konusunda 'Râvinin ilmi ve hafız olarak her iki yönden de (öğrencisinden ve dostlarından) daha üstün olmasıdır.' diyerek sahâbenin tâbiînden büyük olmasına rağmen rivayet ettiğini belirtmiş ve bu konuyu ilk defa mütalaa etmiştir. İlim, bu tür rivayetlerin varlığıyla ortaya çıkmıştır. Eğer sahâbiler, tâbiînden rivayette bulunmasaydı veya büyük alimler, öğrencilerinden kendilerinden daha aşağı kişilerden rivayette bulunmasaydı bu ilim ortaya çıkmayabilirdi. Rivayetlerin varlığı, ilmin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ayrıca tarih boyunca ilimlerin ortaya çıkışı bir sebebe ve bir nedene bağlı olmuştur. Mutekaddimûn alimi İbnü's-Salâh, hadis usulü kavramlarını sistematik bir şekilde bir araya getirerek bu alanda yeni bir çıkış açmıştır.

Sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti konusunu ilk olarak İbnü's-Salâh ortaya koymuş olsa da Süyûtî *Tedribü'r-râvi* eserinde ilk müstakil başlık altında ele almıştır. Eserinde bu konuyu kendisi mütalaa ettiğini ve sahâbenin tâbiûndan rivayeti, isrâiliyat ve *mevkuf* hadislerdendir diyenlere örnekleriyle cevap vererek aslında öyle olmadığını dile getirmiştir.

İrâkî, *et-Takyid* eserinde konu hakkında sahâbenin tâbiînden hadis rivayetlerin sadece isrâiliyat ile ilgili rivayet olmadığını ifade etmiştir. Bu durumu ise on dokuz *merfu* hadislerin olduğunu zikrederek isrâiliyattan oluşmadığını ortaya koymuştur.

Sahâbenin tâbiînden rivayetleri ilk bakışta insanda şüphe uyandırabilmekte, isnatta takdim-tehir olduğu zannı oluşturabilmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz alimlerin görüşleri neticesinde ve sahâbilerin sahâbeden aldıkları rivayetleri sahâbeden aldığını söylemediği ancak tâbiînden yapmış oldukları rivayetleri tâbiînden aldıklarını açıkça söylemeleri bu durumun normal olabileceğini ortaya koymaktadır.

Hadis usulünde senedin sonu bakımında hadis çeşitleri olarak Hz. Peygamber'den gelenlere "*merfu*", sahâbeden gelenlere "*mevkuf*", tâbiînden gelenlere de "*maktû*" hadis denilmektedir. İbn Hacer'in *Nüzhe* eserinde sahâbenin tâbiînden rivayetleri içerisinde *merfu*, *mevkuf* ve *maktû* rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden *merfu* olarak gelenler için senet zinciri 'sahâbe – tâbiîn – sahâbe – peygamber' olarak geldiği tespit edilmiştir. *Mevkuf* rivayetler

sahâbe – tâbiîn - sahâbe isnad zinciri olarak gelmiştir. *Maktû* rivayetler sahâbî > tâbiîn isnad zinciri olarak ortaya çıkmıştır.

İbn Hacer'in nüzhe eserinde sahâbîlerin tâbiînden hadis rivayeti olarak nakledilen toplamda 62 rivâyet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerin altı tanesi sahâbenin sahâbeden rivayetleri ve bunlardan iki tanesi büyük sahâbenin küçük sahâbeden nakline dair rivayetlerdir. Ayrıca bu rivayetler *merfu* olarak nakledilmiştir ve bu rivayetler sahih olmakla birlikte sahâbenin tâbiînden rivayetleri olarak kabul görmemektedir. Rivayetlerin içeriğine bakıldığında konularına göre, kıyamet (1.1), fıkhi hüküm (1.2,1.4,2.2), savaş (1.3), yöneticilik (2.1) numaralı rivayetlerden oluşmaktadır.

Sahâbenin tâbiînden nakline dair kabul edilen rivayetler 19 tanedir. Kabul görülen rivayetlerin 10 tanesi *merfu* (1,2,6,7,8,10,12,15,17,18) 6 tanesi *mevkuf* (3,4,5,13,16,19) ve 3 tanesi *maktû* (9,11,14) olduğu tespit edilmiştir. Rivayetlerin içeriğine bakıldığında konularına göre, sosyal hayat (1,3,4,7,8,11,14), fıkhi hüküm (2,5,16,17), nafîle ibadet (6,10,), ahlak (9,), cihad (12,), kısas (13), ahiret (15,19), kefare (18) numaralı rivayetlerden oluşmaktadır.

Sahâbenin tâbiînden nakline dair kabul edilmeyen rivayetler 8 tanedir. Bu rivayetlerin 1 tanesi kudsî hadis (4), 2 tanesi *merfu* (6 sahih,7 *zayıf*), 3 tanesi *mevkuf* (1,2,5), 2 *maktû* (3,8) olduğu tespit edilmiştir. Rivayetlerin içeriğine bakıldığında konularına göre, dua (1,) Zü's-südeyye kıssası (2), sosyal hayat (3,), rızık (4), zikir (5), fıkhi hüküm (6,7), Hz. Osman şehadeti (8) numaralı rivayetlerden oluşmaktadır.

Sahâbenin tâbiîn Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayetleri 29 tanedir. Kâ'b el-Ahbâr'dan rivayet edilen hadisler Ebû Hüreyre (7), İbn Abbas (11), İbn Ömer (4), Abdullah b. Amr (2), Abdullah b. Zübeyr (2), Enes b. Mâlik, Hureym b. Fâtik ve Muaz b. Enes gibi sahâbîler tarafından rivayet edilmiştir. Müslüman olmadan önce Yahudi olan Kâ'b el-Ahbâr'ın *sika*, güvenilir, dini ve ahlak yönünden kuvvetli bir imana sahip olduğu, hadis rivayetinde *cerh* edilmediği aksine ona nispet edilen rivayetlerinin doğruluğu tespit edilmiştir. Zikredilen rivayetlerin 6 tanesinin isnattaki zayıflıktan dolayı sahih olmadığı, 18 tanesinin sahih olup hadis kaynaklarında geçtiği, 4 rivayetin *merfu* ve 1 rivayetin *mevkuf* olduğu tespit edilmiştir. Kâ'b el-Ahbâr'dan zikredilen rivayetler, cuma gününün fazileti, cennet tasvirleri, mescide girerken dua etmenin önemi, Hacerülesved taşının nereden geldiği, Hz. Süleyman mührünün kaybolması ve Hz. Muhammed'in faziletleri gibi konuları içermektedir. Kabul edilmeyen rivayetlerin, râvilerin zayıflığından kaynaklandığı ve Kâ'b el-Ahbâr'ın sıhhatine zarar vermediği tespit edilmiştir.

İbn Hacer'in Nüzhe eserinden nakledilen 62 rivayetin senedlerinin sonu bakımından genel dağılımı şu şekildedir: 1 Kudsi hadis, 22 *merfu*, 10 *mevkuf* ve 29 tanesi *maktû* olarak rivayet edilmiştir.

Hadis usulü eserlerinde “Sahâbenin Tâbiînden Hadis Rivayeti” konusu hadis usulüne dayanan bir ilim olduğu alimler tarafından ortaya konmuştur. Sahâbe, tâbiînden *merfu*, *mevkuf* ve *maktû* olarak rivayette bulunmuştur. *Merfu* rivayetlerden sahih olmakta birlikte 6 tanesi sahâbenin sahâbeden rivayetine örnek teşkil etmiştir. *Mevkuf* ve *maktû* rivayetlerin daha sahih olduğu görülmüştür. 27/1 no'lu rivayette İbn Ömer > Safiyye > Hafsa rivayeti *merfu* olarak nakledilmiş olsada aslında İbn Ömer > Hafsa isnadı ile *mevkuf* olarak rivayet edilmiştir ve *merfu*'nun *mevkuf* olarak rivayeti sakınca teşkil etmemektedir. Ayrıca bazı rivayetlerde râvinin sahâbe olduğunu söyleyenler olduğu gibi tâbiîn olduğu söyleyenler olmuştur. Buna örnek olarak *mevkuf* olarak 6 no'lu rivayette ismi geçen Rafî b. Ebi Râfi'nin sahâbe olarak kabul edilirse sahâbenin sahâbeden rivayeti veya tâbiînden olarak kabul edilirse sahâbenin tâbiînden hadis rivayeti olmaktadır. İbn Hacer'in naklettiği Abdullah b. Abbas'ın Kâ'b el-Ahbâr'dan (5.2.8 no'lu) rivayet ettiği bir hadis kaynaklarda bulunamadığı için râvilerin tek kalması ile ferd olarak kaldığı görülmüştür. Ortaya konulan deliller neticesinde sahâbenin tâbiînden nadir rivayette bulunduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Adil b. Sa'd el-Metrafi. (2019). "Büyüklerin Küçüklerden Rivayeti- Kavram ve Eleştirel Etki Üzerine Araştırma". *Suudi Arabistan Kasım Üniversitesi Ulûmi'l-Şer'iyye Dergisi*, 12/5.

Ahmed, B. H. (2001). *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût ve Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-risâle.

Avcı, S. (2005). "Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20, 151-172.

Aydınlı, A. "Merfu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2024.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/merfu>

Aydınlı, A. "Mevkuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2024.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mevkuf--hadis>

Bekceri, A. (2007). *el-İ'lam bi-sünnetihi aleyhi's-selam şerhu Süneni İbni Mace el-İmam*. thk. Ebû Abdullah Ahmed b. İbrahim b. Ebi'l-Ayneyn. Dimyat: Mektebetü İbn Abbas, 5/11.

Bereke, A. A. "Hakîm et-Tirmizî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hakim-et-tirmizi>

Beyhakî, E. B. A. (2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Ata. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Beyhakî, E. B. A. (2000). *Şuabü'l-İmân*, nşr. Muhammed es-Saîd Zağlûl, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Buhârî, S. (2019). *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih el-Debbâsî. Riyad, Medine: en-Naşirü'l-Mütemeyyiz Darü'n-Nasiha.

Buhârî, S. (2001) *el-Câmi'u's-Sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr, b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 8 Cilt, 2. Basım.

Celâleddîn, S. (2019). *Tedribü'r-Râvî Fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. çev. Muhammed Enes Topgöl - Faik Akcaoglu. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2/464.

Cezâirî, T. (1995). *Tevcihü'n-nazar*. neşr. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1/418-419.

Cum'a, A. A. (2011). *Tablolarla hadis usulü ve edebiyatı*. çev. Yavuz Köktaş. İstanbul: İnsan Yayınları.

Çiftçi, M. E. (2019). "Sahabenin Hadis Rivayeti ve Sahih Hadis Algısı". *Academic Platform Journal of Islamic Research (APJIR)*, 3/1, 42-53.

Dârekutnî, A. (1985). *el-İlelû'l-varide fî'l-ehâdisi'n-nebeviyye*. Riyad: Daru Taybe.

Dârekutnî, A. (2004). *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb Arnaût, Hasan Abdülmün'im Şelebi, Abdüllatif Hırzullah, Ahmed Berhum. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Dârimî, E. (2000). *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed el-Dârânî, Suûdî Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 4 Cilt.

Dâvûd, E. (2005). *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdül-hamîd, Beyrut: Mektebetü'l-Asriye.

Dâvûdoğlu, A. (1980). *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. 12 Cilt. İstanbul: Sönmez Yayınları.

Ebü's-Şeyh, E. (1408) Muhammed el-İsfahânî. *Kitâbu'l-'Azame*. thk. Rızaullah b. Muhammed İdris el-Mübârekfuri. Riyad: Dâru'l-Âsime.

Efendioğlu, M. "Sahâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 22 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahabe>

Efendioğlu, M. "Maktû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2024, <https://islamansiklopedisi.org.tr/maktû>

el-A'zami, A. (2016). *el-Camiü'l-kamil fi'l-hadisi's-sahihi's-şamil : el-müretteb ala ebvabi'l-fikh*. Riyad: Darü's-Selam.

el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, (1977). *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*. thk. Seyyid Muazzam Hüseyin. Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye.

el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, (1990). *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Eren, M. “Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbi'inden Rivâyeti”. *İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe (İlmî Toplantı)*, 333-371.

Es-San'ânî, A. (1983). *el-Câmi' Ma'mer b. Râşid*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 10/384.

Es-San'ânî, A. (1419). *Tefsirü Abdürrezzâk*. thk. Mahmud Muhammad Abduh. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1/283.

Es-San'ânî, A. (1983). *el-Musannef I-XI*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut: el-MektEbû'l-İslâmî.

et-Tayalisi, E. D. (1999). *Müsnedü Ebi Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed İbn Abdi'l-Muhsin et-Turkî, Mısır: Daru'l-Hıcr.

et-Tirmizî, M. B. (1978). *Sünenü't-Tirmizi*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebi.

Ez-Zehebî, (1994). *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm : 561-570*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi.

Ez-Zehebî, (2003). *Tarihü'l-İslâm ve vefeyatü'l-meşahir ve'l-a'lâm : el-megazi ve't-tercemeti'n-nebeviyye*. Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami.

Ez-Zehebî, (1985). *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Fıġlalı, E. R. “Hâricîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Mart 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/hariciler>

Gudde, A. E. (2021). *İslam Alimlerin Gözüyle Zamanın Kıymeti*. çev. Enbiya Yıldırım. Ankara: Takdim Yayınları, 6. Basım.

Hatîb el-Baġdadi, (2013). *el-Kifâye fî (ma ‘rifeti usûli) ‘ilmi’r-rivâye*. thk. Hasan Şelbi. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-Nâşirûn.

Hatîb el-Baġdâdî, (2015). *Târîhu medîneti’s-selam*. Tunus: Darü’l-Garbi’l-İslami.

Hatiboġlu, İ. “İsrâiliyat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Mayıs 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/israiliyat>

İrâkî, Z. (1969). *et-Takyid ve’l-izah şerhu mukaddimeti İbni’s-Salâh*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî.

İbn Abdülber, K. (2017). *et-Temhîd lima fî’l-Muvatta mine’l-meani ve’l-esanid*. thk. Beşşar Avvad Ma’ruf. London: Müessesetü’l-Furkan li’t-Türasi’l-İslâmî (al-Furqan Islamic Heritage Foundation).

İbn Abdülber, K. (1969). *el-İstî‘âb fî ma ‘rifeti’l-ashâb*. thk. Ali M. el-Bicâvî. 4 Cilt. Kahire: Dar’ul-Cil.

İbn Ebû Hâtîm, & Abdurrahmân, E. M. (1997). *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm müsneiden ‘ani’r-resûl ve’s-sahâbe ve’t-tâbi ‘în*. thk. Es ‘ad Muhammed Tayyib, Mekke: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz.

İbn Ebû Hâtîm, & Abdurrahmân, E. M. *el-Cerh ve’t-Ta’dil*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye.

İbn Hibbân, (1973). *Kitâbü’s-sikat*. Haydarabad: Dâiretü’l-Maârifî’l-Osmaniyye.

İbn Asâkir, (1995). *Târîhu Medîneti Dîmaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Sa ‘îd Ömer b. Garâme el-Amravî, I-LXXX, Beyrut: Dârü’l-Fikr.

İbn Cemâa, (1354). *Tezkiretü's-sami' ve'l-mütekellim fî edebi'l-ilm ve'l-müteallim*. thk. Muhammed Haşim en-Nedvi. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.

İbnü'l-Esîr, (1989). *Üsdü'l-Gabe fî ma'rifeti's-sahabe*. thk. Muhammed İbrâhim Benna, Muhammed Ahmed Aşur. Beyrut: Dârü'l-Fikr.

İbn Ebû Şeybe, & Bekir, E. (1989). *el-Musannef*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Dârü't-Tac.

İbn Hacer el-Askalânî, (1995). *el-İsâbe fî temyizi's-sahabe*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Hacer el-Askalânî, (1996). *Tehzibü't-Tehzib*. thk. Halîl Me'mûn Şihâ, Ömer es-Sellamî, Ali b. Mes'ûd. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife.

İbn Hacer el-Askalânî, (2000). *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*. thk. Sa'd b. Nasır b. Abdullah el-Aziz eş-Şeseri. Riyad: Dârü'l-Âsime.

İbn Hacer el-Askalânî, (1995) *Nüzhetü's-sâmi'in fî rivâyeti's-sahâbe*. thk. Târik Muhammed el-Amûdî. Riyad: Daru'l-Hicre.

İbn Hacer el-Askalânî, (1986). *Takribü't-Tehzib*. thk. Muhammed Avvame. Halep: Dârü'r-Reşid.

İbn Hacer el-Askalânî, (1996). *Ta'cilü'l-menfaa bi-zevaidi ricali'l-eimmeti'l-erbaa*, thk. İkrāmullah İmdadülhak. Beyrut: Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye.

İbnu'l-Kayserânî, E. L. F. (1998). *Etrâfü'l-garâ'ib ve'l-efrâd*, thk. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nessar, Seyyid Yusuf, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Kesir, & Ebü'l-Fidâ, İ. (1999). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Mâce, (1953). *es-Sünen*. thk. M. Fuâd Abdülbâkî. Kahire: İhyâu'l-Kütübi'l-Arabî.

İbn Mübârek, A. (1972). *Kitâbü'l-Cihad*. thk. Nezih Hammad. Tunus: Daru'l-Tûnisî.

İbn Mübârek, A. (1987). *el-Müsned*, thk. Subhi el-Bedri es-Samerrai. Riyad: Mektebetü'l-Maârif.

İbn Mülakkın, A. (1992). *el-Mukni' fî ulumi'l-hadis*. thk. Abdullah b. Yusuf el-Cüdey'. İhsa: Dâru Fevvaz.

İbn Receb, A. (2008). *Câmiü'l-ulum ve'l-hikem*. thk. Maher Yassin Al-Fahal. Beyrut: Daru İbn Kesir.

İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, (2002). *Mukaddimetü İbnü's-Salâh*. thk. Abdullatif el-Hamim, eş-Şeyhu Mahir Yasin el-Fahl, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Sa'd, & Muhammed, E. A. (1987). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ziyâd M. Mansûr. el-Medinetü'l-Münevvere: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hüküm.

İbn Sa'd, & Muhammed, E. A. (2001). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancı.

İclî, (1985). *Ma'rifetü's-sikat*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. Medine: Mektebetü'd-Dâr.

İmam Mâlik, (1962). *el-Muvatta'*. nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: Memleketü'l-İlmiyye.

İsfahânî, E. N. (1974). *Hilyetü'l-evliya ve tabakatü'l-asfiya*. Mısır: Matbaa es-Saâde.

İslami İlimler, Sahîh-i Müslim, “Üveysü'l-Karani'in Faziletlerinden Bir Bab”, (Erişim 4 Eylül 2024). <http://www.islamilimleri.com/Ktphn/Kitablar/05/002/Turkce/Kitab.htm>

İslami İlimler. Erişim 28 Ekim 2023. <http://www.islamilimleri.com/Ktphn/Kitablar/05/Kitab.htm>

İslami İlimler, Sahîh-i Buhârî, “Yüce Allah'ın şu kavli babı” (Erişim 18 Kasım 2024). <http://www.islamilimleri.com/Ktphn/Kitablar/05/001/Turkce/Kitab.htm>

Kandemir, M. Y. “Abdullah b. Amr b. Âs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 01 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-amr-b-as>

Kandemir, M. Y. “İbn Hacer el-Askalânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-hacer-el-askalani>

Kandemir, M. Y. “İbnü'l-Kayserânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-kayserani>

Kandemir, M. Y. “İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnus-salah-es-sehrezuri>

Koçyiğit, T. (2021). *Hadis usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kurtubî, E. A. M. (1964). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî. Kahire: Daru'l-Kitâbi'l-Mısıriyye.

Kuzudişli, A. (2011). "Kâ'bu'l-Ahbâr'ın Karısının İki Oğlu ve Rivayetlerinin İsrâiliyatla İlişkisi" *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, s. 67-90.

Kuzudişli, B. (2020). *Hadis Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, s. 42.

Mâlik b. Enes, (1992). *el-Muvatta' : Rivayetu Ebi Mus'ab ez-Zührî el-Medeni*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Mahmûd Muhammed Halil. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Mizzi, Y. (1983). *Tehzibü'l-Kemal fî esmai'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Müsaid b. Süleyman et-Tayyar (2017). (ed.). *Mevsûatü't-tefsiri'l-me'sûr :ekberu cami' li-tefsiri'n-nebi (s.a.s.) ve's-sahabe ve't-tabîin ve tabiihimma'zûvven ila masadirihi'l-asliyye*. Cidde-Beyrut: Merkezü'd-Dirasat ve'l-Ma'lumati'l-Kur'aniyye Ma'hedü'l-İmam eş-Şatibi, Daru İbn Hazm.

Müslim, (1955). *Sahih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Daru İhyâu't-Türâs.

Müslim, (1404). *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*. thk. Abdürrahîm Muhammed el-Kâşgarî. 2 Cilt. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye ed-Dirâsâtü'l-Ulyâ.

Nesâî, (1930). *Süneni Nesâî*. thk. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî. 8 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Ticareti'l-Kübrâ.

Nesâî, (1987). *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*. thk. Fârûk Hamâde. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Nesâî, (2001). *es-Sünenü'l Kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'in Şelebi. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Nevevî, (1986). *et-Takrîb ve't-Teysir li-ma'rifeti süneni'l-beşiri'n-nezîr fî usuli'l-hadis*. thk. Muhammed Osman el-Haş, Beyrut: Darü'l-Cinan.

Nevevî, (1972). *Sahihi Müslim bi-şerhi'n-Nevevî = el-Minhac fî şerhi Sahihi Müslim b. Haccac*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi.

Nevevî, (1987). *İrşâdu tullâbi'l-haka'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'iksallallahu 'aleyhi ve sellem*. thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefî. Medine: Mektebetü'l-İman.

Özafşar, M. E. (2013). (ed.). *Hadislerle İslâm*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı.

Salahattin, P. “Garîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 02 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/garib--hadis>

Salahattin, P. “Mürsel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 21 Eylül 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mursel>

Şafîi, (1983). *el-Üm*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.

Şahyar, A. E. “Sahabenin Tabiundan Hadis Rivayeti”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* VIII/1 (2010), 125-144.

Taberânî, E. L. K. (1994). *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. thk. Hamdi Abdülmecid Selef. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.

Taberânî, E. L. K. (1995). *el-Mu'cemü'l-Evsat*. thk. Ebû Muaz Târık b. Avadullah b. Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Haremeyn.

Taberî, E. (2003). *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Et-Türki. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.

Tahhan, M. (2017). *Yeni Hadis Usulü (Teysiru Mustalahi'l-Hadis)*. çev. Cemal Ağırman. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Tahhan, M. (2004). *Teysiru Mustalahi'l-Hadis*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. “İnfirâd”. Erişim 02 Mayıs 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/infirad>

Topaloğlu, Bekir. “Şuabü'l-îman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Aralık 2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/suabul-iman--beyhaki>

Tosun, N. “Veysel Karanî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim 4 Eylül 2024). <https://islamansiklopedisi.org.tr/veysel-karani>

Türer, O. “Hilyetü'l-Evliyâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 17 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hilyetul-evliya>

Ya'lâ el-Mevsılî, (1984). *Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsılî*. thk. Hüseyin Selim Esed. Dimaşk: Dâru'l-Me'mun li't-Türas.

Yavuz, Y. Ş. “Fahreddin er-Râzî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Mart 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fahreddin-er-razi>